Lietuvos istorijos institutas

LIETUVOS ARCHEOlogija 16

Pietų Lietuvos akmens ir ankstyvojo žalvario amžių paminklų tyrimai

VILNIUS 1999

UDK 902 (474.5)
Li 227

Redakcinė kolegija:

Habil. dr. Rimutė RIMANTIENĖ
(atsak. redaktorė, sudarytoja)
Habil. dr. Vytautas KAZAKEVIČIUS
Dr. Gintautas ZABIELA

Tyrinėjimai atlikti pagal Lietuvos valstybinio mokslo ir studijų fondo finansuotą programą „Akmens amžius Pietų Lietuvoje“

© Lietuvos istorijos institutas
© Alfonsas Žvilius
© Straipsnių autoriai

ISSN 02-07-8694
ISBN 9986-479-478-9

Lietuvos archeologija 1999, t. 16, p. 109–170

MARGIŲ 1-OJI GYVENVIETĖ

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

APŽVALGA

Margių akmens amžiaus gyvenvietė yra Varėnos rajono, Dubičių apylinkės, Margių kaimo rytiniame pakraštyje. Iš šiaurės gyvenvietę juosia miškas, kurio pakraščiu eina keliukas. Vakarinėje pusėje prasideda kaimo trobos. Rytinė ir pietinė gyvenvietės dalys leidžiasi į buvusį Dūbos ežerą, kurio vietoje dabar likusi pieva (pav. 1). Gyvenvietės egzistavimo metu ežeras siekė pačią kalvelę, kurios šiaurės rytinėje pusėje dar įtekėjo nemažas upelis (Kaniavėlės atšaka), šiuo metu tik didelių liūčių metu prisipildantis vandens. Taigi šioje vietoje yra buvęs patogus kyšulys, kokius ypač mėgo akmens amžiaus gyventojai.

1 pav. Margių 1-oji akmens amžiaus gyvenvietė. Fotonuotrauka autorės

Margių akmens amžiaus paminklai 1901 m. buvo paminėti V. Šukevičiaus (Szukiewicz, 1901, p. 11, 16), tačiau nei iš jo pateikto žemėlapio, nei iš aprašymo neaišku, apie kurį iš mums šiuo metu žinomų penkių paminklų kalbama. V. Šukevičius geriausiai pažinojo „Salos" („Wyspa") kalno gyvenvietę (3-iąją) prie Margių k., iš kurios Lietuvos nacionaliniame muziejuje yra daug įvairių laikotarpių radinių iš V. Šukevičiaus rinkinio nuo paleolito iki vėlyvojo geležies amžiaus. Tačiau to paties muziejaus fonduose yra ir radinių, pažymėtų tiesiog Margių k. vardu. Tad jie galėjo būti patekę iš kitų paminklų prie šio kaimo, juoba kad radinių tipai panašūs į mūsų surinktuosius. Rinkinyje yra pora kotinių, pora lancetinių ir pora trikampių antgalių, gremžtukų, retušuotų skelčių, titnaginis ovalus kirvelis ir plokščias įtveriamasis kirvelis iš diabazo. 1955–1956 m. šias gyvenvietes žvalgė prof. K. Jablonskis. Jo aptikta ir 1-oji gyvenvietė, kurioje pamiškės keliuke rastas 1 skersinis trapecinis ir 1 lancetinis strėlių antgaliai, retušuotų skelčių bei nuoskalų, grandukų, ovalus kirvelis ir pora puodų šukelių. 1966 m. Lietuvos istorijos instituto žvalgomosios ekspedicijos ataskaitoje ji irgi užfiksuota (Rimantienė, 1974, p. 52).

Lietuvos istorijos instituto ekspedicija, vadovaujama R. Rimantienės, 1-ąją gyvenvietę tyrinėjo du sezonus 1980 ir 1981 m. Ištirtas 1064 m^2 plotas[1]. Seniau ši vieta buvo ariamas laukas.

Pradedant tyrinėjimus, tai buvo jau seniai nedirbama suvelėnėjusi kalvelė, apie 3 m pakilusi nuo pietuose plytinčios lygumėlės – pievos, šalia negyvenamo (dabar nugriauto) namo ir kito pastato pamatų (pav. 2). Rytiniame kyšulio pakraštyje buvo matyti išgrauža, iš kur buvęs imtas smėlis.

Čia buvo aptikta ir šiek tiek nubyrėjusių radinių (pažymėta kaip atsitiktiniai). Šiek tiek radinių aptikta ir pamiškės kelyje.

Tyrinėjimai pradėti nuo minėtosios išgraužos. Darbo eiga matyti iš tyrinėtų plotų numeracijos (pav. 2). Tyrinėjimų kvadratai (2 x 2 m^2 dydžio) sunumeruoti skaičiais iš rytų į vakarus ir raidėmis iš šiaurės į pietus

[1] Radiniai yra Lietuvos nacionaliniame muziejuje, Vilniuje, inv. Nr. 2258–2686.

„Lietuvos TSR archeologijos atlaso" I tome, V., 1974, p. 52, neteisingai pažymėta gyvenviečių numeracija: 1-oji turėtų būti vadinama 2-ąja, 3-ioji – 1-ąja, o 2-oji – 3-iaja.

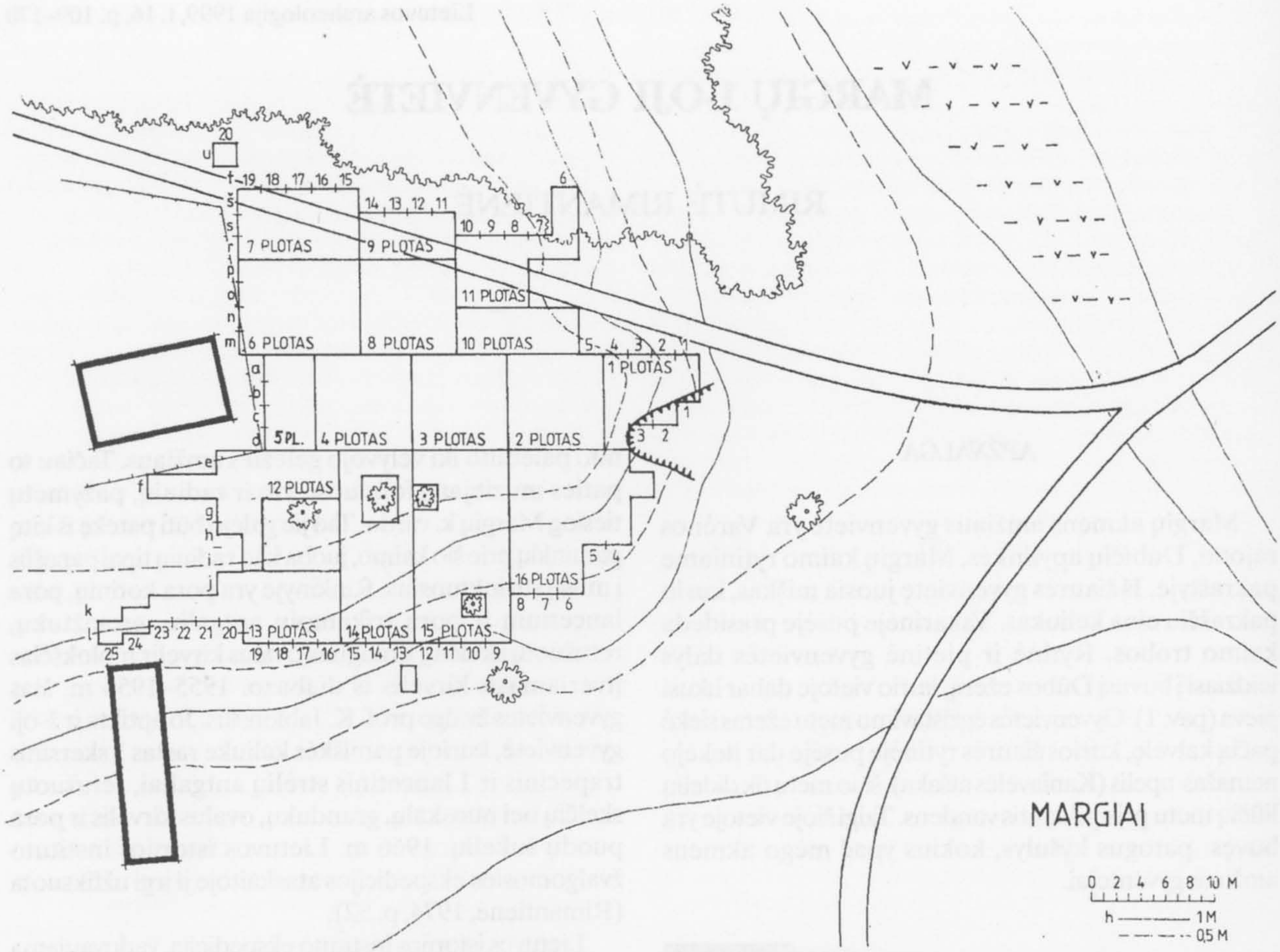

2 pav. Margių 1-osios gyvenvietės situacijos planas. Eilės tvarka pažymėti tyrinėtieji plotai. Braižė V. Rimantienė

nuo pirmosios tyrinėjimų eilės. Vėliau praplėtus tyrinėjamąjį plotą į šiaurę, raidės žymėtos toliau pagal abėcėlę jau iš pietų į šiaurę. Numeracija vėliau nekeista.

KULTŪRINIS SLUOKSNIS

Pradedant tyrinėti 1-ąjį plotą, paviršių dengė 10–15 cm storio plonos velėnos ir seno dirvožemio sluoksnelis, kuriame buvo matyti vėlyvų anglėtų dėmių ir šiek tiek titnagų, išverstų ariant. Jis pavadintas A sluoksniu. Po juo slūgsojo apie 20 cm storio pilkšvai rusvo smėlio sluoksnelis, pavadintas B sluoksniu. Tai ir buvo pagrindinis kultūrinis sluoksnis. Jis nežymiai perėjo į 10–20 cm storio gryno rusvo smėlio sluoksnelį, kuris pavadintas C sluoksniu. Įžemis – baltas smėlis (pav. 4). Buvo kasinėjama pasluoksniui (pav. 5). Beje, rytine tyrinėto ploto dalimi ėjo apvažiuojamasis kelias, todėl paviršius buvo labai suplūktas, ir per vidurį išskirti viršutinio (A) ir vidurinio (B) sluoksnio buvo beveik neįmanoma. Toliau į vakarus, pradedant nuo 7–8 kv. eilės, pilkai rusvas kultūrinis sluoksnis liko tokio pat 20–25 cm storio, tik vakariniame pakraštyje sustorėjo iki 45 cm. Po juo slūgsantis rusvo smėlio (C) sluoksnis sustorėjo iki 35–45 cm, ir jame pasirodė daugiau radinių. Taigi C sluoksnis išsiskyrė tik šiaurės vakarinėje ploto dalyje (pav. 6), kurioje ir buvo galima fiksuoti radinius trimis sluoksniais.

Beje, vakarinėje pusėje C sluoksnis sustorėjo iki 90 cm, tačiau radinių buvo tik apie 25 cm žemiau B sluoksnio, šiek tiek papilkėjusiame smėlyje. Radiniai surinkti atskirai.

Į pietus nuo d kv. eilės prasidėjo kranto nuolydis. Kranto viršuje dirvožemio sluoksnis (A) buvo apie 30 cm storio, matyt, sustumtas ariant. Po juo buvo 15–20 cm pilkai rusvasis kultūrinis sluoksnis (B), kuriame ir buvo pagrindiniai radiniai. Žemiau storas (40–55 cm) gryno rusvo smėlio (C) sluoksnis, bet jau be radinių. Dar arčiau buvusio kranto visai suplonėjo dirvožemio ir kultūrinis sluoksnis, o radiniai slūgsojo jau tik iki 80 cm sustorėjusio rusvojo sluoksnio paviršiuje.

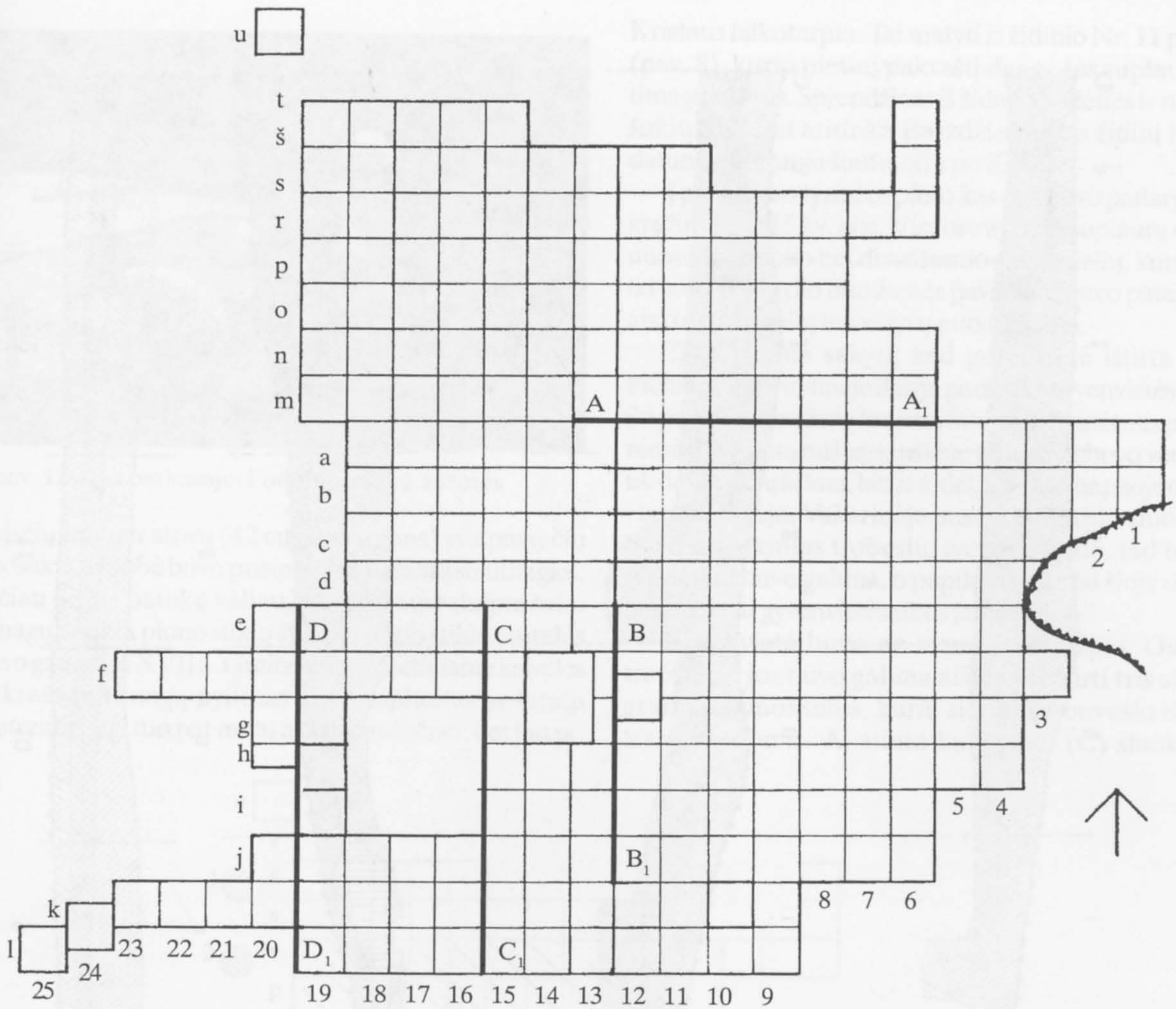

3 pav. Tyrinėtasis plotas su pažymėtomis 4-ajame pav. pavaizduotų pjūvių vietomis. Kvadratėlis – 2x2 m². Braižė autorė

I kv. eilėje krantas dar ryškiau leidosi žemyn. Dirvožemio (A) sluoksnis 20 cm storio, bet jau be radinių. Tuoj po juo prasidėjo pilkas smėlio sluoksnis (pav. 8, ties židiniu Nr. 13) – buvusio ežero krantas, kurio dugne buvo matyti nemaža gana stambių akmenų. Pilkajame sluoksnyje buvo matyti plonų tarpsluoksnėlių – tai ežero potvynių pėdsakai. Radinių buvo daug, visi jie gulėjo ant akmenų sluoksnio ir tarp akmenų. Dar toliau į pietvakarius paskutiniuose kvadratuose (k ir l kv.) buvo likęs plonas pilkšvai rusvas sluoksnelis, o po juo – juosvas ežero nuogulų sluoksnis (pav. 4). Žemiau vėl 10–22 cm storio balto ežero smėlio su aleuritais sluoksnelis. Taigi šiame pakraštyje vadinamojo B kultūrinio sluoksnio nė nebuvo: radiniai slūgsojo daugiausia apatiniame – smėlio bei aleuritų ir juosvajame ežero nuogulų sluoksnyje. Be abejo, į šią pakrantę radiniai buvo suplauti vėliau. Beje, jie buvo savotiškai susikoncentravę: maždaug 50–100 cm pločio ir iki 15–20 cm storio grūstinai prigrūstu ruožu 40–70 cm gylyje nuo žemės paviršiaus. Šiauriniame šio ruožo pakraštyje visur buvo matyti balto smėlio krantelis, staiga krintantis 20–35 cm nuolydžiu. Į susidariusią lomelę radiniai ir buvo sunešti 3–3,5 m žemiau pagrindinio kultūrinio sluoksnio ploto. Šiame ruože daugiausia stambių titnagų, o įvairių laikotarpių puodų šukelės labai apzulintos.

Atkasus visą tiriamąjį 1064 kvadratinių metrų plotą, beveik visur pasiekti gyvenvietės pakraščiai. Be to, padaryta aplink keliolika šurfų. Paliktos netirtos vietelės, kuriose augo medžiai arba buvo suardytos statybų. Tačiau pati įvairialaikė gyvenvietė užėmė mažesnę dalį – gal kokius 2/3 viso tyrinėto ploto, nes visoje pietinėje pusėje radiniai vėliau atsidūrė nuošliaužoje. Šioje titnagų samplovoje, paviršiuje, buvo gana daug juodulių ir angliukų, tarp kurių buvo ir iš ariamojo sluoksnio įsimaišiusių glazūruotų, net stiklo šukelių. Netoli kranto, 9 h–i kv., 65 cm nuo žemės paviršiaus, išryškėjo ir vėlyvo šulinio, t. y. aptverto buvusio šaltinio, pėdsakai. Tai buvusi 155 cm gylio nuo žemės paviršiaus statmena duobė, kurios sienelėse buvo matyti nelabai ryškūs

4 pav. Pjūviai: 1 – dirvožemis ir velėna (A), 2 – pilkai rusvas smėlis (B), 3 – grynas rusvas smėlis (C), 4 – juosvas smėlis, 5 – angliukai, 6 – anglėtas smėlis, 7 – baltas smėlis (įžemis), 8 – aleuritai, 9 – titnagai, 10 – puodų šukės, 11 – akmenys. Braižė V. Rimantienė

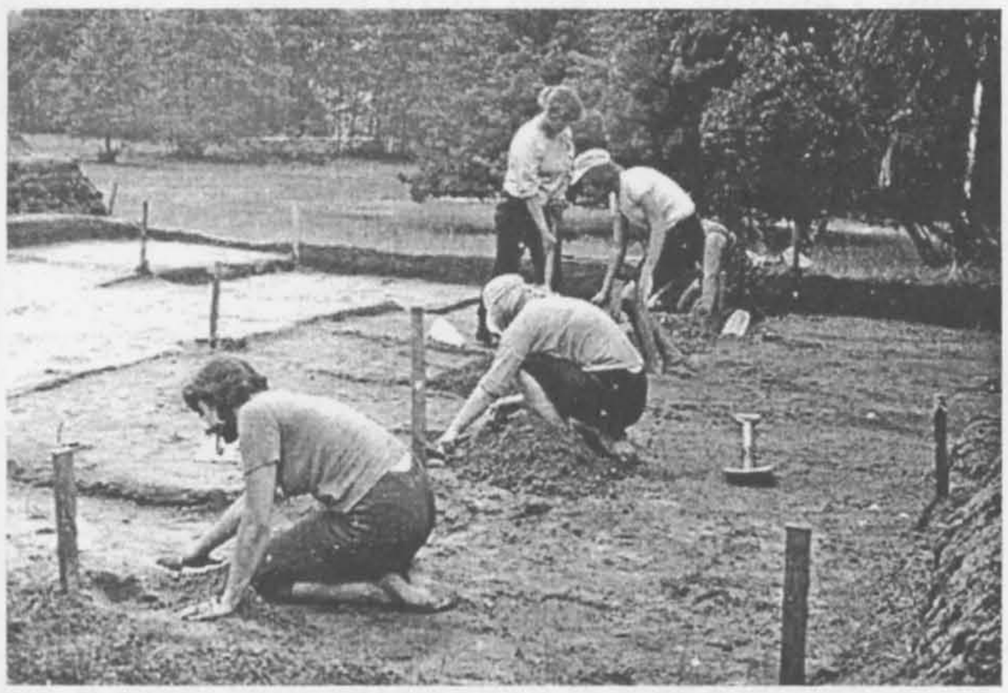

5 pav. Darbas perkasoje. Fotonuotrauka autorės

gulsčių lentų ir storų (42 cm skersmens) stulpaviečių pėdsakai. Duobė buvo prisipildžiusi smėlio su titnagais, tačiau jie čia patekę vėliau, nes pačiame dugne šalia titnagų aptikta plono stiklo šukelė. Tokio stiklo taurelės buvo gamintos XVII a. Greičiausiai ir pietiniame kalvelės pakraštyje titnagų pylimas buvo suplautas ar kitaip sustumtas irgi tuo pat metu ar kiek anksčiau, bet jau po Kristaus laikotarpiu. Tai matyti iš židinio Nr. 11 pjūvio (pav. 8), kurio pietinį pakraštį dengė tas suplautinių titnagų ruožas. Sprendžiant iš židinio padėties ir rastųjų šukių, jis visai atitinka Barzdžio miško židinį Nr. 3, datuotą pirmuoju šimtmečiu po Kr.

Į pietus nuo tyrinėto ploto kas 4 m buvo padaryta 14 gręžinių ties 15 kv. eile. Visuose aptikta suplautų ežero nuosėdų, smėlio bei dirvožemio sluoksnelių, kuriuose iki 40–75 cm gylio nuo žemės paviršiaus buvo patekusių atskirų titnagėlių bei vėlyvų puodų šukių.

Taigi galima sakyti, kad gyvenvietė ištirta visa. Pietinėje ir pietrytinėje dalyje pasiektos gyvenvietės ribos iki pat buvusio ežero kranto. Šiaurėje tyrinėtasis plotas rėmėsi į sodintą mišką, kuriame tyrinėti nebuvo verta ne tik dėl medžių šaknų, bet ir todėl, kad radinių šioje dalyje visai sumažėjo. Vakarinėje pusėje kultūrinis sluoksnis buvo sunaikintas trobesių, tvoros ir sodo, tad toliau tyrinėti nebuvo galima, o papildomi šurfai šioje dalyje parodė, kad gyvenvietės ribos jau netoli.

Gyvenvietė buvo ne vieno laikotarpio. Gal tik trečdalyje jos buvo galima aiškiau išskirti tris stratigrafinius sluoksnius, kurie sietini su buvusio ežero transgresijomis. Apatinio kultūrinio (C) sluoksnio

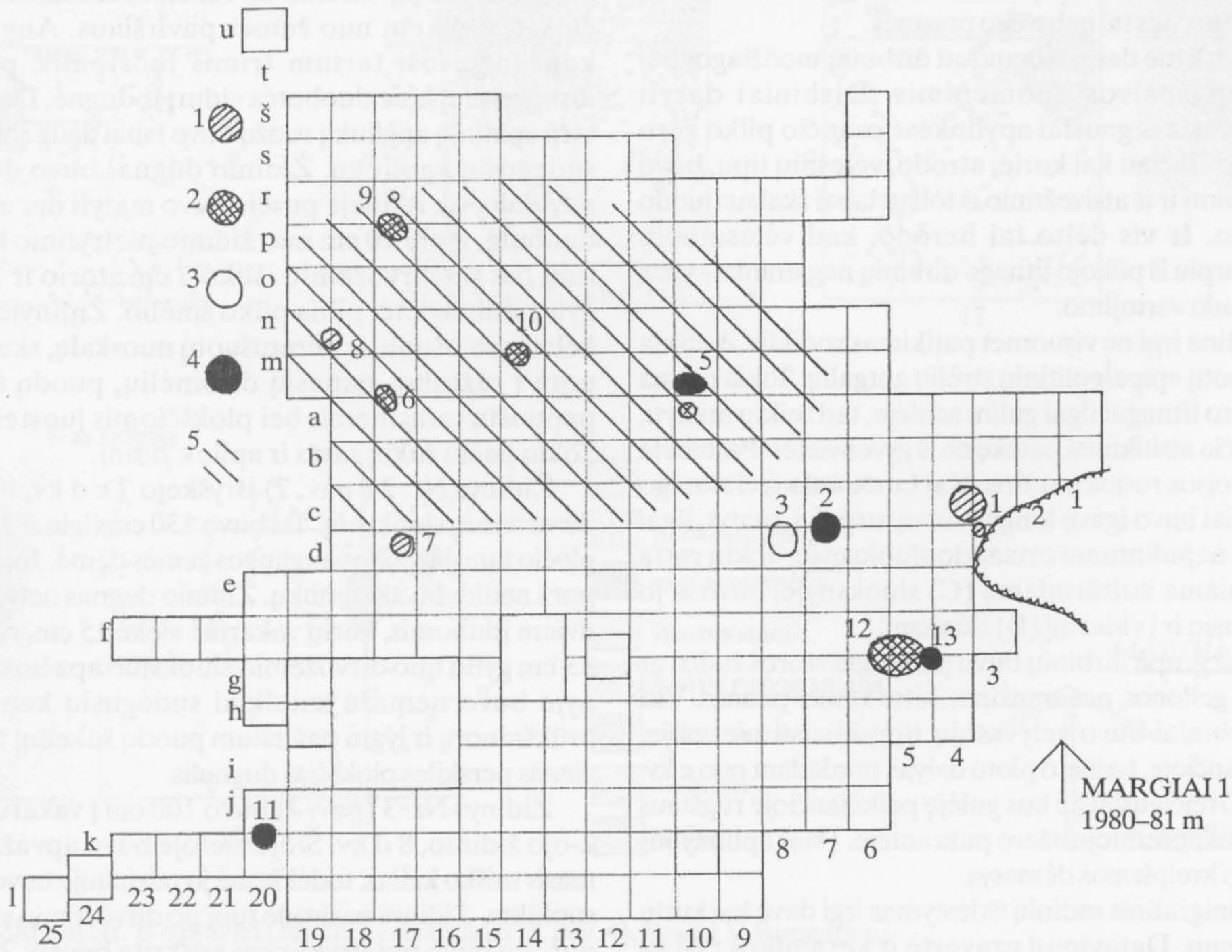

6 pav. Židinių išsidėstymas tyrinėtame plote: 1 – vidurinio neolito Nemuno kultūros, 2 – vėlyvosios Nemuno kultūros, 3 – Pamarių kultūros, 4 – Brūkšniuotosios keramikos kultūros, 5 – plotas, kuriame išsiskyrė C sluoksnis. Sudarė autorė

liekanos yra iš prieštransgresinio laikotarpio. Vidurinį (B) sluoksnį su pilkais intarpais, vos vos pamargintą, sudarė I Dūbos ežero transgresija. Tačiau ir jis nebuvo vieno laikotarpio. Tai rodo jame išlikusių židinių stratigrafija ir jų turinys, taip pat radinių planigrafija. Viršutinis (A) sluoksnis susidarė II ežero transgresijos metu, vėliau jis buvo gerokai apnaikintas arimo, kuris užgriebė ir vidurinį sluoksnį, apardydamas šio sluoksnio kai kurių židinių paviršių.

Tad suniokotame kultūriniame sluoksnyje apie vertikalią stratigrafiją kalbėti, atrodė, tiesiog neįmanoma. Ir vis dėlto kai kur pavyko ja pasinaudoti. Jau kalbėta apie tyrinėto ploto dalį, kurioje išsiskyrė apatinis kultūrinis sluoksnis (C). Jo radinius pabandysime apibūdinti atskirai. Galėtume tikėtis, kad į jį nepateko vėlesnių sluoksnių dirbinių, tačiau jokiu būdu neteigiame, kad į vėlesnį sluoksnį (B) nepateko radinių iš apatiniojo. Juo labiau kad vizualiai ši riba labai neryški, o gylis, fiksuojamas smėlyje, paveiktame žemės erozijos, ežero transgresijos ir potvynių, labai nepatikimas rodiklis.

Todėl į atskirą lentelę išskyrę C kultūrinio sluoksnio radinius, parašuose po kitomis iliustracijomis palikome tik kvadrato nuorodą ir atsisakėme A ir B sluoksnių žymėjimo, nes tai nebeteko prasmės.

Bandėme dar pasinaudoti dirbinių medžiagos bei patinos spalvos duomenimis. Dirbiniai daryti daugiausia iš gausiai apylinkėse esančio pilko gero titnago. Tačiau kai kurie, atrodo, vėlesnių tipų, buvo pagaminti ir iš atsivežtinio iš toliau labai skalaus juodo titnago. Ir vis dėlto tai nerodo, kad vėlesniuoju laikotarpiu iš pilkojo titnago dirbinių negaminta – ypač kasdienio vartojimo.

Patina irgi ne visuomet patikimas rodiklis. Aptikta patinuotų epipaleolitinių strėlių antgalių. Tokia patina susidaro titnagui ilgai gulint saulėje, tad reiktų manyti, jog jie čia atsitiktinai patekę ne iš gyvenvietės. Pastebėta ir dvejopos rudos patinos. Kai kurie ankstyvi titnago dirbiniai buvo įgavę lengvą rusvą atspalvį, matyt, ilgai gulėję nejudintame ortzando sluoksnyje. Tokių rasta apatiniame kultūriniame (C) sluoksnyje, buvo iš jo patekusių ir į vidurinį (B) sluoksnį.

Kita grupė dirbinių buvo padengta storos rudos ar ryškiai geltonos, net oranžinės, kitos kilmės patinos. Visi šie dirbiniai buvo vėlyvesnių tipų ir rasti pietinėje, žemėjančioje, tyrinėto ploto dalyje, pradedant nuo e kv. eilės. Greičiausiai jie bus gulėję pelkėjančioje rūgštaus vandens apsemtoje ežero pakrantėje. Į šias aplinkybes bus irgi kreipiamas dėmesys.

Planigrafinis radinių išdėstymas irgi davė kai kurių duomenų. Datavimui pravertė ir keramikos ryšį su titnago dirbinių tipais paryškino radiniai židiniuose. Nors ir čia pasitaikė apgaulingų atvejų, kai ariant žemę į židinio sluoksnį buvo įsprausta vėlesnių dirbinių.

Visais šiais, ne visuomet patikimais, požymiais esame priversti remtis, apibūdindami keramiką ir titnago dirbinius.

ŽIDINIAI

Tyrinėtame plote atkasta 13 židinių. Jie buvo įvairiame gylyje ir nevienodoje padėtyje. Tačiau beveik visų jų paviršius buvo apnaikintas ariant dirvą, todėl tyrinėjimų metu visi jie išryškėdavo beveik vienoje plokštumoje. Pagal jų pobūdį, radinius juose ir kai kuriuos stratigrafinius rodiklius buvo galima manyti juos priklausius keliems laikotarpiams.

Apžvelgsime juos eilės tvarka taip, kaip jie buvo sunumeruoti tyrinėjimų metu (pav. 6).

Židinys Nr. 1 (pav. 7) buvo 3–4 c kv. jau nuolaidėjančiame rytiniame šlaitelyje. Tuoj po dirvožemio sluoksniu išryškėjo kiek netaisyklinga ovali dėmė, pilna pilko smėlio su smulkiais angliukais. Židinys buvo 180 cm ilgio ir 150 cm pločio. Giliausioje vietoje jo dugnas siekė 35 cm nuo dirvožemio sluoksnio apačios, t. y. 50 cm nuo žemės paviršiaus. Angliukai koncentravosi tartum trimis juostomis: po pat dirvožemiu, apie duobutės vidurį ir dugne. Dugne ir tarp apatinių angliukų ruožų buvo labai daug smulkiai sudegusių kauliukų. Židinio dugnas buvo dubens pavidalo, tik rytinėje pusėje buvo matyti dar atskira duobutė. Apie 10 cm nuo židinio pietrytinio krašto tuoj pat po dirvožemiu išliko 7 cm storio ir 22 cm gylio stulpavietė, pilna pilko smėlio. Židinyje rasta keletas retušuotų ir neretušuotų nuoskalų, skelčių ir pora į rėžtukus panašių dirbinėlių, puodų šukių, papuoštų terasinėmis bei plokščiomis juostelėmis. Tokių pačių šukių rasta ir aplink židinį.

Židinys Nr. 2 (pav. 7) išryškėjo 7 c d kv. tuoj po dirvožemio sluoksniu. Tai buvo 130 cm ilgio ir 120 cm pločio tamsiai pilkos anglingos žemės dėmė. Joje buvo pora nedidelių akmenukų. Židinio dugnas nelygus, su dviem įdubomis, kurių vakarinė siekė 15 cm, rytinė – 35 cm gylio nuo dirvožemio sluoksnio apačios. Židinyje buvo nemaža smulkiai sudegusių kauliukų, brūkšniuotų ir lygiu paviršium puodų šukelių; tarp jų vienas perskilęs plokščias dugnelis.

Židinys Nr. 3 (pav. 7) buvo 100 cm į vakarus nuo 2-ojo židinio, 8 d kv. Šioje vietoje buvo apvažiuojamasis miško kelias, todėl žemė jo paviršiuje buvo labai suplūkta. Židinys pasirodė tuoj po dirvožemio sluoksniu. Tai buvo netaisyklingai apskrita beveik 200 cm ilgio ir tiek pat pločio neryškių kontūrų tamsiai pilka dėmė su suodžių juostelėmis, daugiausia pakraščiuose.

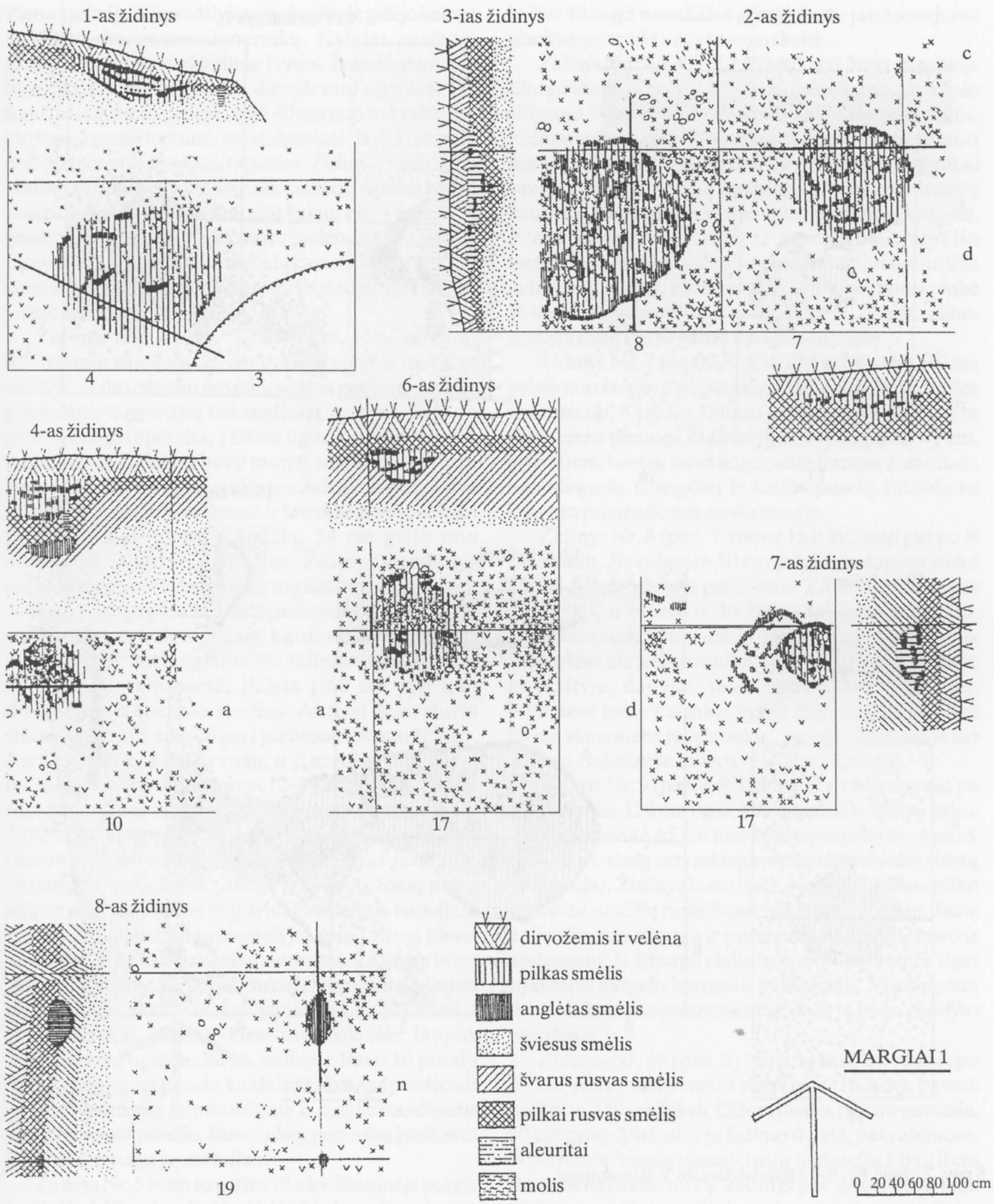

7 pav. Židinių Nr. 1–8 pjūviai (ženklų paaiškinimai žr. pav. 4). Braižė V. Rimantienė

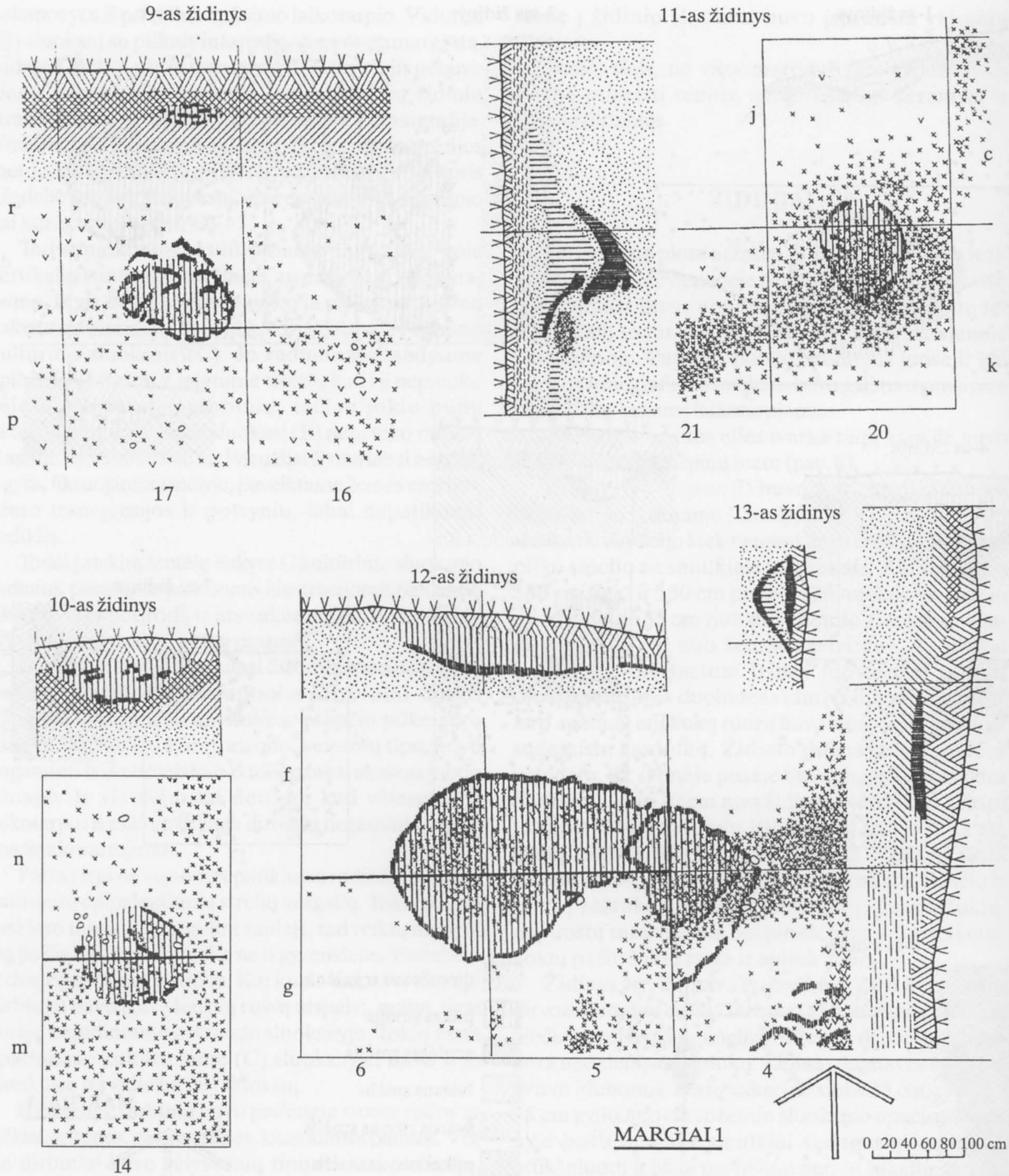

8 pav. Židinių Nr. 9–13 pjūviai. Braižė V. Rimantienė

Pietvakarinėje židinio dalyje vienoje vietoje gulėjo keletas 8–12 cm skersmens akmenukų. Keletas pavienių akmenėlių gulėjo ir už židinio į rytus. Židinio sluoksnis buvo iki 17 cm storio nuo dirvožemio apačios. Tik šiaurinėje židinio pusėje, apie 40 cm nuo jo krašto, po juo buvo smaili duobutė, lyg stulpavietė, iki 35 cm gylio nuo dirvožemio sluoksnio apačios. Židinyje rasta daug perdegusių kauliukų, titnago ir keramikos. Aptikta lygaus paviršiaus švelniai brūkšniuotų šukių, buvo papuoštų gnaibytais rumbais, 2 papuoštos virvelėmis, buvo puoštų įspaudėliais ir juostelėmis bei įkartomis. Po židiniu pasitaikė tik vienas kitas titnagėlis dauguma radinių gulėjo tik aplink židinį.

Židinys Nr. 4 (pav. 7), 10 a kv. visai nuėmus dirvožemio sluoksnį, 28 cm gylyje, pilkšvai rusvame smėlyje, su dirvožemiu nesusiliesdama pasirodė neryški pilka dėmė su suodžių bei angliukų intarpais. Ji buvo netaisyklingai apskrita, 110 cm ilgio ir 100 cm pločio. Aplinkui smėlyje irgi buvo matyti smulkių angliukų. Netoli židinio paviršiaus gulėjo nedidelis akmuo. Gilyn židinio duobė darėsi ryškesnė ir taisyklingesnė, dubens pavidalo, siaurėjanti į apačią, 54 cm gylio nuo dirvožemio sluoksnio apačios. Židinys atrodė lyg susisluoksniavęs iš daugiau ar mažiau anglėto smėlio. Jo dugną dengė plonas perdegusio smėlio sluoksnelis su smulkiais kalcinuotais kauliukais ir stipriai mineralizuotomis anglimis. Po židiniu išryškėjo 5 cm skersmens stulpavietė, įleista į 60 cm gylį nuo dirvožemio sluoksnio apačios. Antroji 8 cm storio stulpavietė buvo apie 20 cm į pietvakarius nuo židinio. Jos viršus siekė židinio viršų, ir ji smailėdama gilėjo iki 35 cm. Aplink židinį buvęs 12–15 cm storio pilkšvai rusvas sluoksnis tęsėsi ir po židiniu, sustorėdamas iki 20–25 cm. Jo dugne, po pačiu židiniu, jau gryname rusvame smėlyje, vėl išryškėjo anglėtas juodulys, kuriame buvo šiek tiek titnagų ir šukelių, tokių pačių kaip ir pagrindiniame židinyje. Pasibaigus rusvajam sluoksneliui, jau baltame smėlyje, apie 150 cm plote, buvo matyti ryškus baltžemio intarpas. Židinyje buvo gana daug titnagų ir puodų šukių. Titnago daugiausia tik nuoskalos, skeltės ir skaldytiniai, tačiau pasitaikė ir du gremžtukai, gludinto kirvelio nuoskalėlė. Iš jų tik keli yra buvę ugnyje. Be to, židinyje buvo 16 puodų šukių, tarp jų dvi puodo kaklelio šukės, papuoštos iš vidaus įspaustais gumburėliais ir susikertančiomis juostelėmis ant pilvelio. Buvo šukių, papuoštų įstrižomis įkartomis ir nagų įspaudėliais.

Židinys Nr. 5 buvo to paties 10 a kv. šiaurinėje pusėje ir perėjo į 10 m kv. Jis išryškėjo tuoj po dirvožemio sluoksniu, 18 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, ir buvo daug juodesnis už židinį Nr. 4. Jo ilgis 122 cm, plotis 80 cm, gylis nuo dirvožemio sluoksnio apačios 42 cm. Jame rastos kelios storos apdegusios puodų šukelės ir kelios titnago nuoskalos. Po židiniu, jau rusvajame sluoksnyje, aptikta ilga titnago skeltė.

Židinys Nr. 6 (pav. 7; 9:1, 2) aptiktas 17 a kv. buvusioje titnago skaldykloje. Po dirvožemio sluoksniu virš židinio slūgsojo šviesesnio B sluoksnio smėlio sluoksnelis. Židinys buvo ovalioje 80 cm ilgio duobutėje. Aplink buvo matyti išskydusių anglių dėmelių. Židinyje angliukai smulkūs, matyti suodžių ruoželių ir smulkių perdegusių kauliukų, tik dugne buvo stambesnių anglių gabalėlių. Protarpiais buvo matyti perdegusio smėlio tarpsluoksnėlių, kuriuose buvo šiek tiek titnagų, tačiau nebuvusių ugnyje. Židinyje rasta apdegusi puodo šukė su kvarcito priemaišomis molio masėje. Po pat židiniu smėlyje rasta irgi to paties tipo puodo šukė.

Židinys Nr. 7 (pav. 7; 9:3, 4) buvo 17c d kv., 40 cm gylyje nuo žemės paviršiaus, po B sluoksniu, į jį iškilęs kauburėliu. Virš šio židinio gulėjo natūralus 10 cm skersmens akmuo. Židinio ilgis 75 cm, plotis 55 cm, gylis 30 cm, beveik taisyklingo ovalo formos. Jame rasta neapdegusių titnagėlių ir kelios puodų šukelės su kvarcito priemaišomis molio masėje.

Židinys Nr. 8 (pav. 7) buvo 18 n kv., taip pat po B sluoksniu. Jis slūgsojo 50 cm gylyje, jo dugnas siekė 80 cm gylį nuo žemės paviršiaus. Židinys buvo 45 cm ilgio, 90 cm pločio ir 30 cm gylio, lęšio pavidalo, pilnas smėlio, sumišusio su suodžiais ir smulkiais angliukais. Be kelių smulkių titnago nuoskalų židinio pakraštyje, daugiau jame nebuvo jokių radinių. Netoliese tame pačiame gylyje buvo matyti atskiras 20 cm skersmens juoduliukas, turbūt išplaukęs iš šio židinio. Šalia buvo matyti vėlyva stulpavietė.

Židinys Nr. 9 (pav. 8; 9:5) buvo 17 p r kv., taip pat po B sluoksniu, 130 cm ilgio, 100 cm pločio, 20 cm gylio. Jo dugnas siekė 65 cm nuo žemės paviršiaus. Aplink židinį buvo daug netvarkingai išsibarsčiusių suskaldytų akmenukų. Židinys buvo lęšio pavidalo, pilnas pilko smėlio su suodžių ruoželiais ir angliukų trupiniais. Jame buvo nemaža titnagų ir puodų šukių, tarp jų buvo ir apdegusių. Iš titnago radinių minėtinas vienas ilgas trikampis antgalis karpytais pakraščiais. Visos puodų šukės su kvarcito priemaišomis, dalis jų buvo glaistyto paviršiaus.

Židinys Nr. 10 (pav. 8) buvo 14 m n kv. riboje, po 25 cm storio dirvožemio sluoksniu. Jis buvo beveik apskritas, 140 cm ilgio ir 120 cm pločio, piltuvo pavidalo, 50 cm gylio. Viršutinėje židinio dalyje, pakraščiuose, buvo netvarkingai išsimėčiusių nedidelių (iki 10 cm skersmens) akmenukų. Židinys per vidurį buvo kiek iškilęs, paviršiuje angliukų nebuvo, tad, matyt, jį dar dengė B sluoksnio smėlis. Giliau, ypač židinio dugne, buvo matyti angliukų ir suodžių juostelių. Židinyje buvo gana daug radinių. Daugiausia smulkių ir vidutinių titnago nuoskalų, skaldytinių ir jų dalių, gremžtukas,

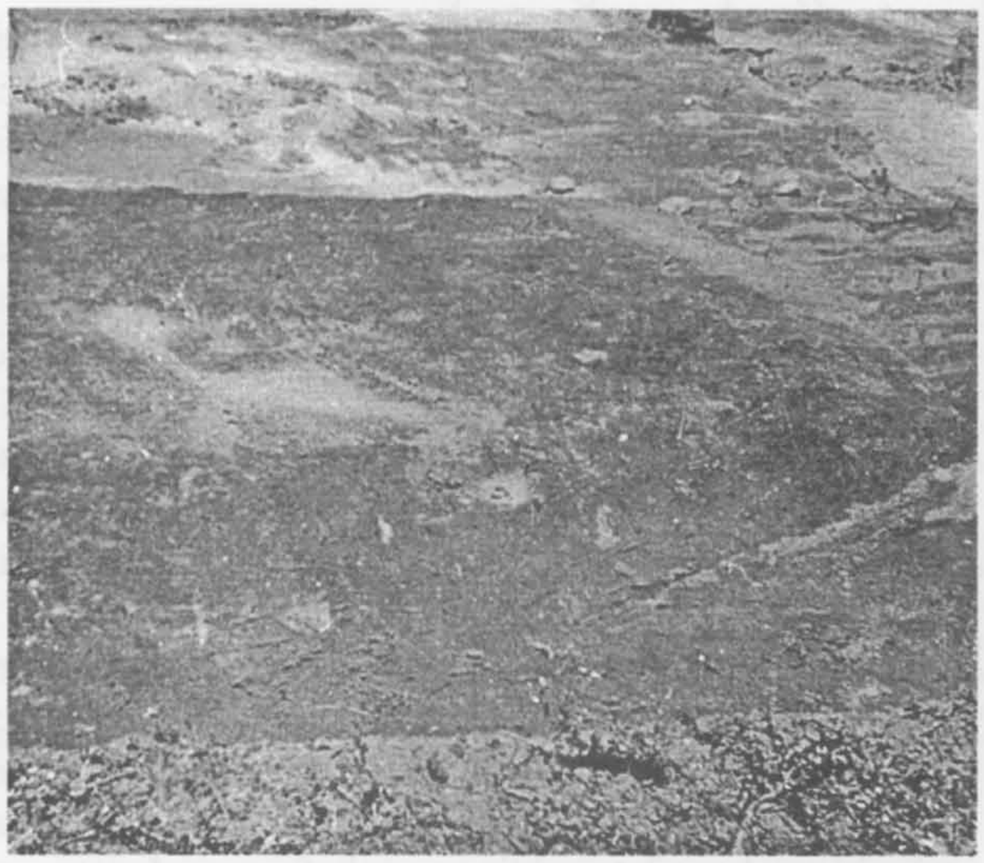

1

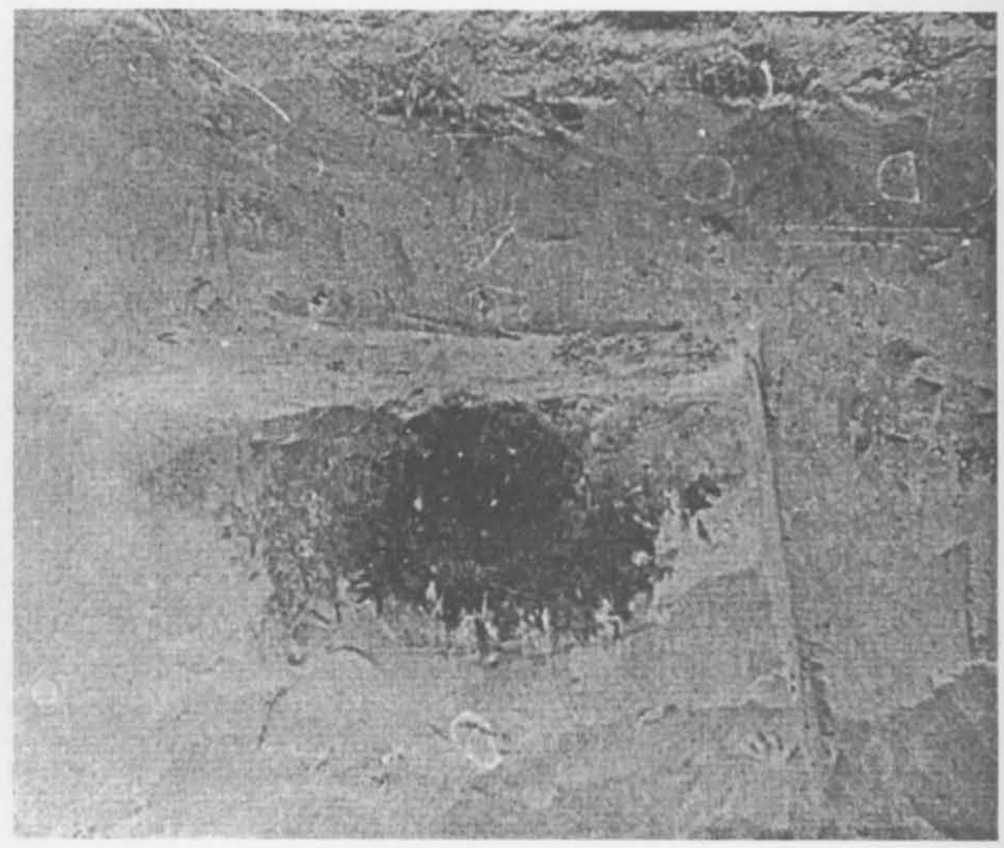

4

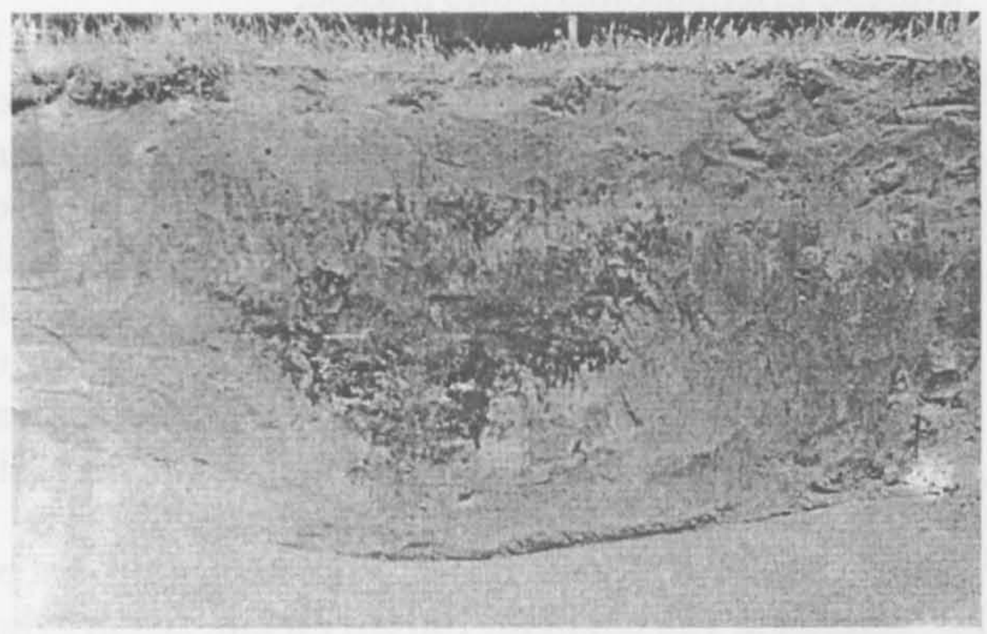

2

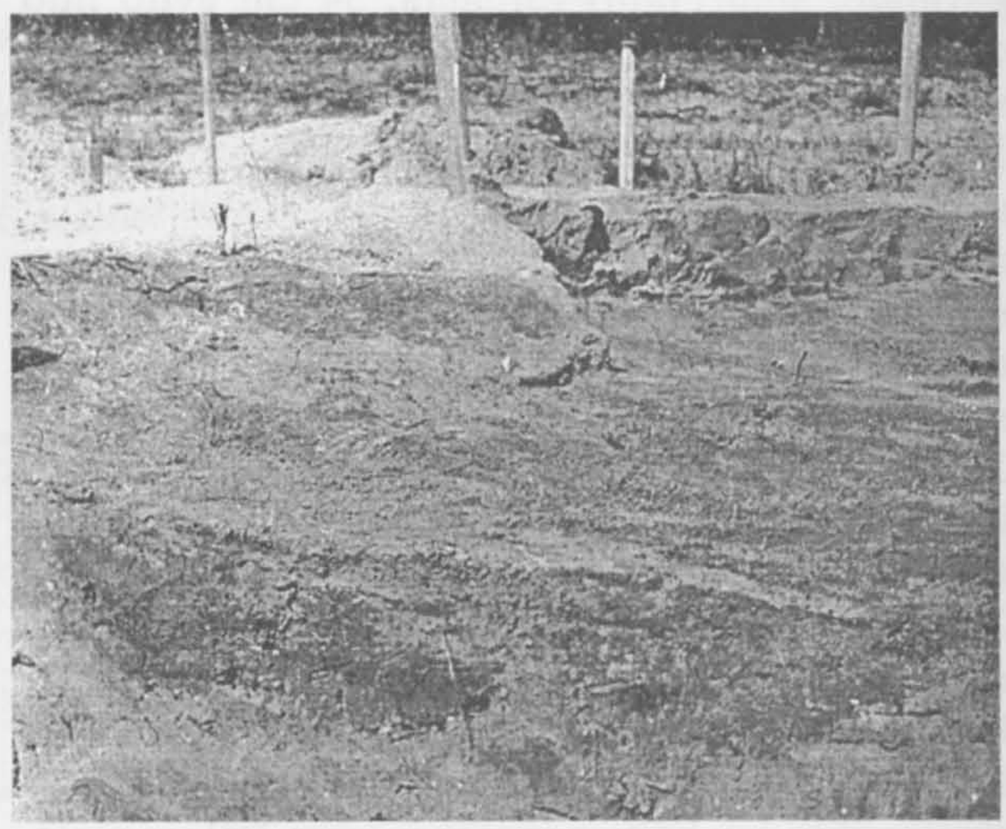

5

3

9 pav. Židinių fotografijos: 1, 2 – židinys Nr. 6; 3, 4 – židinys Nr. 7; 5 – židinys Nr. 9. Fotonuotraukos autorės

rėžtukas, keli peiliai. Puodų šukelės buvo su organinėmis ir grūsto granito priemaišomis. Panašių šukelių buvo ir aplinkiniuose kvadratuose; jų molio masėje retai pasitaikė grūsto kvarcito trupinių.

Židinys Nr. 11 (pav. 8) buvo 20 k j kv., giliai, po vėlyvais supiltais sluoksniais. Paviršiuje po 12 cm storio velėnos sluoksniu slūgsojo apie 20 cm storio plūkto molio (turbūt vėlyvos kaimo aslos) sluoksnelis, žemiau – lęšio pavidalo geltono smėlio intarpas; po juo išryškėjo 240 cm ilgio pilkos žemės pilna duobė, kurioje buvo

sudegusio kelmo liekanų. Duobėje buvo labai daug radinių, matyt, suplautų nuo viršaus, nes tai buvo pačioje buvusio ežero pakrantėje. Po duobe slūgsojo 10 cm storio geltono smėlio sluoksnelis be radinių, ir tik po juo duobutėje prasidėjo patsai židinys. Patarasis buvo 115 cm ilgio ir 95 cm pločio, beveik taisyklingai ovalaus piltuvo pavidalo, 70 cm gylio nuo viršaus, t. y. 140 cm gylio nuo žemės paviršiaus. Židinio dugne buvo matyti perdegusio smėlio sluoksnelis. Aplinkui buvo baltas smėlis. Židinyje aptikta nedaug radinių; visi jie nebuvę ugnyje. Tai titnaginis peilis, skaldytinis, skaldytinių nuoskalos, du mažai apdirbti tinklų pasvarai ir mažytė neaiški šukelė. Atrodo, visi titnago radiniai buvo vėliau užnešti, susidarant pakrantės pylimui. Pasvarai greičiausiai židinio laikotarpio. Rastoji lygiu paviršium šukelė maža ką sako apie jo kultūrinę priklausomybę. Aišku tik iš židinio padėties ir šukelės molio masės sudėties, kad tai jau paskutinio laikotarpio, greičiausiai Brūkšniuotosios keramikos kultūros, židinys. Jo situacija visai artima Barzdžio miško gyvenvietės židinio Nr. 3 situacijai. Radiokarboninė data, atrodo, pavėlinta, nes, kaip matyti, židinys labai nukentėjęs: (Bln – 2595) 1080±60 bp.

Židinys Nr. 12 (pav. 8) buvo 5–6 f g kv., ant paties kalvelės kranto gūbrio, todėl jo viršutinė dalis apnaikinta, į jį iš viršaus pateko ir vėlesnių šukelių. Jis išryškėjo tuoj po 15–20 cm storio dirvožemio sluoksniu. Tai buvo apie 260 cm ilgio ir 200 cm pločio ne visai taisyklingai ovali tamsiai pilkos spalvos duobė, siekusi 50 cm gylio nuo dirvožemio sluoksnio apačios. Paviršiuje buvo matyti tik pakraščiais einantys suodžių ruoželiai. Iškasus paaiškėjo, kad suodžiai dengė visą židinio dugną iki 18 cm storio sluoksneliu. Dugne buvo ir be jokios tvarkos išsimėčiusių akmenėlių, aplink židinį nebuvo jokių akmenų, tik prie pat jo pietinio krašto gulėjo aptašytas akmeninis kaplys. Tuo tarpu pačiame židinio sluoksnyje radinių buvo daug. Tarp suodžių ir anglių pastebėta sudegusių kauliukų. Iš titnagų minėtinas lenktas peilis, skeltė susmaugta retušuota viršūne, rėžtukas, grandukas, ruošiniai kirvelių tipo dirbiniams, skaldytiniai bei jų dalys ir daug stambių nuoskalų. Dauguma titnagų ugnyje nebuvę, apdegęs buvo peilis, rėžtukas ir dar keli. Surinkta apie 40 puodų šukių, tarp jų nemaža su labai stambiomis kvarcito priemaišomis, brūkšniuoto paviršiaus, tačiau buvo ir su smulkiomis grūsto granito priemaišomis.

Židinys Nr. 13 (pav. 8) šliejosi prie židinio Nr. 12, iš dalies susiliedamas su juo. Jis apėmė 4–5 f g kv. sandūrą. Židinys buvo apie 110 cm skersmens ir 50 cm gylio. Jo paviršiuje, tuoj po plonu dirvožemio sluoksniu, viduryje ir pakraščiuose, buvo matyti juodų dėmių su suodžių ruoželiais. Po viršutiniu suodžių sluoksneliu duobutėje buvo apie 10 cm storio smėlio sluoksnelis, žemiau pilkas, su suodžiais maišytas smėlis, o ant dugno vėl suodžių sluoksnelis. Rytinis židinio kraštas priėjo prie pakrantės titnagų samplovos ruožo. Išskydę suodžių ruoželiai buvo nuplauti žemyn, ant titnagų ruožo. Tačiau iš visko atrodo, kad židinys čia buvo kūrentas prieš suplaunant pakrantėje titnagus. Židinyje buvo rastas didelis gremžtukas, rėžtukas, įvairių nuoskalų ir apie 30 lygaus paviršiaus šukelių su grūsto granito priemaišomis molio masėje. Rytinė židinio pusė siekė pakrantės titnagų samplovą, kuri ėjo apie 1 m pločio ir 5 cm storio grūstinai prigrūstu ruožu. Į jų tarpą pateko ir kelios šukelės su stambiais grūsto kvarcito trupiniais, tačiau daugiausia lygaus paviršiaus, su smulkiomis grūsto granito priemaišomis. Tad ir į židinį galėjo būti patekę įvairių laikotarpių radinių.

Iš židinių menkai išlikusios stratigrafijos ir juose rastų dirbinių galima spręsti, kad židiniai priklausė keliems laikotarpiams, kuriuos reprezentuoja skirtinga keramika. Pagal stratigrafiją židiniai, kurių viršų dar dengė B sluoksnio smėlis, galėtų būti priskirti reliatyviai ankstyvesniam laikotarpiui, t. y. židiniai Nr. 4, 6, 7, 8, 9. Tačiau pagal rastąją keramiką jie turėjo būti ne vieno laikotarpio. Ankstyviausias iš jų turėtų būti židinys Nr. 4, kuriame rasta Nemuno kultūros viduriniam neolitui labai būdingos keramikos, papuoštos gumburėliais. Jo dugnas yra giliau už kitų židinių dugnus. Kituose trijuose židiniuose (Nr. 6, 7, 9) rasta keramikos su grūsto kvarcito priemaišomis, būdingomis vėlyvajai Nemuno kultūrai. Židinys Nr. 8 nors be jokių radinių, bet šiai grupei priskirtinas pagal stratigrafiją.

Taigi židiniai, tyrinėjimų metu rasti šalimais (Nr. 4 ir 5, 2 ir 3, 12 ir 13), pasirodo, buvę visai skirtingų laikotarpių. Stratigrafiškai jie mažai skyrėsi, nes beveik visų jų viršutinė dalis buvo nuarta; teko daugiausia pasikliauti tuo, kas rasta pačiuose židiniuose.

Visi kiti židiniai, kuriuos dengė tiesiog ariamasis sluoksnis, turėtų būti vėlesni, tačiau, sprendžiant iš juose rastos keramikos, taip pat ne vieno laikotarpio. Išsiskyrė trys židiniai, buvę nuolaidėjančiame šlaitelyje. Jų viršutinis sluoksnis nuslinkęs, tačiau jie turėtų priklausyti ankstyvajai grupei. Tai židinys Nr. 1, kuriame rasta keramikos su plokščiomis terasinėmis juostelėmis, ir židiniai Nr. 10 ir Nr. 12, kuriuose rasta titnago dirbinių, o puodų šukėse kartu su mineralinėmis buvo ir organinių priemaišų.

Pagal virvelinę keramiką židinys Nr. 3 priskirtinas Pamarių kultūrai, o pagal stratigrafiją – lyg ir vėlesniam laikotarpiui negu Nemuno kultūros židiniai.

Dar vėlesni pagal radinius buvo židiniai Nr. 2, 5, 11, 13, tačiau irgi ne vieno laikotarpio. Židinyje Nr. 2 buvo rasta Brūkšniuotosios keramikos kultūros puodų šukių. Židinyje Nr. 5, kuris, beje, buvo pačiame ariamajame sluoksnyje, buvo dar vėlesnių apdegusių puodų šukių. Tuo tarpu židiniuose Nr. 11 ir 13 rastieji dirbiniai tokie įvairūs, kad iš jų sunku spręsti apie jų laikotarpį. Tačiau

greičiausiai buvo vėlyvesnio, gal Brūkšniuotosios keramikos kultūros laikotarpio, o ankstyvesni dirbiniai bus vėliau įplauti, susidarant pakrantės titnagų pylimui.

Peržvelgę visų židinių padėtį ir radinius juose, galime spręsti buvus tokią jų kultūrinę priklausomybę:

Nr. 1/3 – 4 c kv. – Nemuno kultūra (vid. neol.)
Nr. 2/7 cd kv. – Brūkšniuotosios keramikos kultūra
Nr. 3/8 d kv. – Pamarių kultūra
Nr. 4/10 a kv. – Nemuno kultūra (vid. neol.)
Nr. 5/10 am kv. – Brūkšniuotosios keramikos kultūra
Nr. 6/17 a kv. – Nemuno kultūra (vėlyv.)
Nr. 7/17 bc kv. – Nemuno kultūra (vid. neol.)
Nr. 8/18 n kv. – Nemuno kultūra (vid. neol.)
Nr. 9/17 pr kv. – Nemuno kultūra (vėlyv.)
Nr. 10/14 mn kv. – Nemuno kultūra (vėlyv.)
Nr. 11/ 20 kj kv. – Brūkšniuotosios keramikos kultūra
Nr. 12/5 – 6 fg kv. – Nemuno kultūra (vėlyv.)
Nr. 13/4 – 5 fg kv. – Brūkšniuotosios keramikos kultūra.

Iš židinių išsidėstymo tyrinėtame plote (pav. 6) matyti, kad atskirų laikotarpių gyvenvietės buvo įsikūrusios tiesiog viena ant kitos, tad daug tikėtis iš radinių planigrafijos irgi negalima.

KERAMIKA

Margių 1-ojoje gyvenvietėje surinktoji keramika priklausė kelioms kultūroms ir keliems laikotarpiams. Nors radiniai buvo fiksuojami trimis plonais sluoksniais, bet tai nedaug tepadėjo. Ryškiai išsiskyrė tik apatinio (C) sluoksnio radinių kompleksas. Tuo tarpu iš vidurinio (B) sluoksnio nemaža radinių buvo įsimaišę į viršutinį (A) ariamąjį luoksnį. Skirstydami keramiką grupėmis, daugiausia rėmėmės uždarais židiniuose išlikusiais keramikos kompleksais, prie jų pritraukdami ir kitus plačiau pasklidusius radinius.

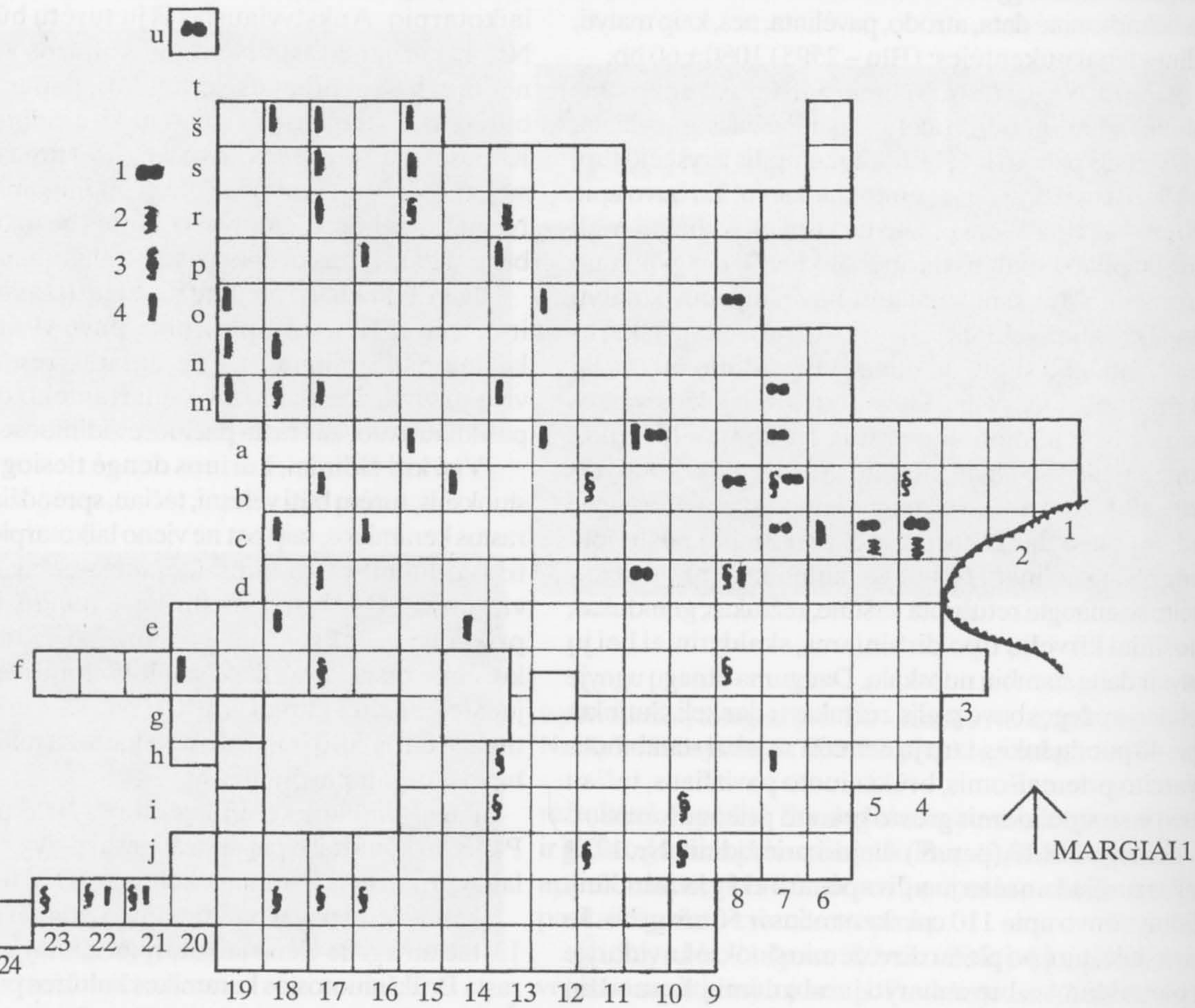

10 pav. Išskirtinių keramikos ornamentikos motyvų paplitimas: 1 – gumburėliai, 2 – terasinės juostelės, 3 – virveliniai, 4 – stulpiukai. Braižė autorė

Klasifikavome pagal 4 pagrindinius požymius: medžiagos tankį ir priemaišas molio masėje, puodo paviršiaus apdailą, ornamentiką ir puodo formą. Nė vieno iš tų požymių negalėtume laikyti pagrindiniu, nes pagal atskirus požymius išskirtos grupės ne visuomet sutampa.

Pagal požymių visumą buvo išskirtos trys grupės: Nemuno, Pamarių ir Brūkšniuotosios keramikos kultūrų. Tačiau ir šiose grupėse keramika nevienalytė.

Ankstyvoji Nemuno kultūros keramika

Ankstyviausių šios kultūros puodų šukelių aptikta nedideliame apatinio (C) kultūrinio sluoksnio plotelyje (10 o, 11 m, o, 12 n, 13 n, 14 n, o, 17c kv.). Šių šukių molio masėje buvo matyti tik augalinės priemaišos ilgais plaušais. Masės tankis d = 1,4. Nei puodų formos, nei ornamentikos nustatyti nebuvo galima.

Pagal molio sudėtį ji gretintina prie kitų ankstyviausių Nemuno kultūros paminklų keramikos – Dubičių 3-iosios ar Dudkos šiaurės rytų Lenkijoje ankstyviausių radinių (Gumiński, Fiedorczuk, 1988). Šis kultūrinis sluoksnis turėtų priklausyti ankstyvajam neolitui.

Antrai chronologinei grupei – viduriniam neolitui turėtų priklausyti vidurinio (B) sluoksnio keramika. Ji buvo gana įvairi pagal molio sudėtį, masės tankį ir ornamentiką. Pagrindinės priemaišos molio masėje buvo grūsto kvarcito ir augalinės, o masės tankis d = 1,44–2,09. Tačiau kaip parodė uždari židinių radinių kompleksai, masės tankis nėra pagrindinis požymis chronologijai nustatyti.

Su priemaišų kiekiu ir pobūdžiu glaudžiai siejasi paviršiaus apdaila. Molio masėje su stambiomis kvarcito priemaišomis, nors palyginti nedidelio tankio, puodų paviršius dažniausiai labai lygiai apglaistytas riebiu moliu – angobuotas, net blizgantis, dažnai dar lengvai brūkšniuotas. O puodų su augalinėmis arba smulkiomis mineralinėmis priemaišomis paviršius tik ranka nulygintas.

Be abejo, pats svarbiausias kriterijus būtų puodo forma, tačiau taip suniokotoje keramikoje retai išlieka svarbiausi silueto elementai – kaklelis ir dugnelis. Iš kaklelių matyti, kad puodai buvę mažai profiliuoti (pav. 12:1–4), o dugnelių pasitaikė ir smailių (pav. 12:26), ir plokščių (pav. 12:24).

Todėl klasifikavome pagal ornamentikos motyvus, tačiau ne visus, iškeldami į pirmą vietą vieną išskirtinį motyvą, nesikartojantį kitose grupėse. Tokius išskirtinius motyvus pabandėme išdėstyti planigrafiškai (pav. 10). Tai padėjo nustatyti atskirų laikotarpių gyvenamuosius plotus, nors labai apytiksliai. Nuošliaužoje, žinoma, tas paplitimas beveik nieko nereiškė.

Ypatingas šios grupės ornamentikos motyvas yra gumburėliai ant puodo kaklelio. Šitaip puošta keramika koncentravosi nedideliame plotelyje – židinyje Nr. 4 (10 a kv.) ir aplink jį.

Šalia židinio buvo dvi stulpavietės, o pats židinys atrodė lyg iš kelių sluoksnių. Tačiau visuose juose buvo tų pačių puodų šukelių, tad, be abejo, jis taip susiklostė gamtos veikiamas. Pagrindinis radinys buvo minėtame židinyje aptikta puodo dalis nuo kaklelio ir pilvelio (pav. 11). Gumburai ant kaklelio buvo giliai išspausti iš abiejų pusių. Visas pilvelis nuo petelių padengtas plokščių susikertančių juostelių langeliais. Puodo paviršius buvo rusvas, apglaistytas. Molio masėje matyti grūsto kvarcito ir augalinių priemaišų, tankis d = 1,97. Židinys, matyt, buvo paplautas ar gal ir arimo paliestas, nes viena to paties puodo šukė nustumta net į 7 a kv. Antro to paties tipo puodo šukių rasta toliau – 19 n kv. (pav. 12:10, 14, 15). Apdaila tokia pati, tik truputį skiriasi ornamentas. Atskirai, 7 b kv., rasta dar vieno puodo briaunos šukė buvo kiek skirtinga (pav.12:7). Ji neturėjo tokių ryškių gumburų, tik iškilusį rumbą, iš viršaus įspaustą duobutėmis ant gūbrio. Kiek arčiau krašto iš vidaus taip pat buvo įspaustos gilios duobutės, tačiau neišsimušančios į paviršių, kuriame matyti labai tankūs plonų šukučių įspaudėliai. Puodelio molio masėje daug grūsto kvarcito priemaišų.

Šiai grupei priklausė ir keletas šukių iš nuošliaužos, 10 i kv. (pav. 12:6) su negrabiai nulipdytu rumbu, sudarytu iš abiejų pusių įspaudžiant terasines juosteles. Molyje matyti smulkių mineralinių bei augalinių priemaišų.

Tad savaime šiai grupei priskirtinos ir šukės, puoštos tik tokia pačia negrabiai įspausta terasine juostele, nors jos rastos tolokai nuo minėtų – 13 r kv. (pav.12:25, 26). Molio masėje matyti augalinių ir kitų smulkių

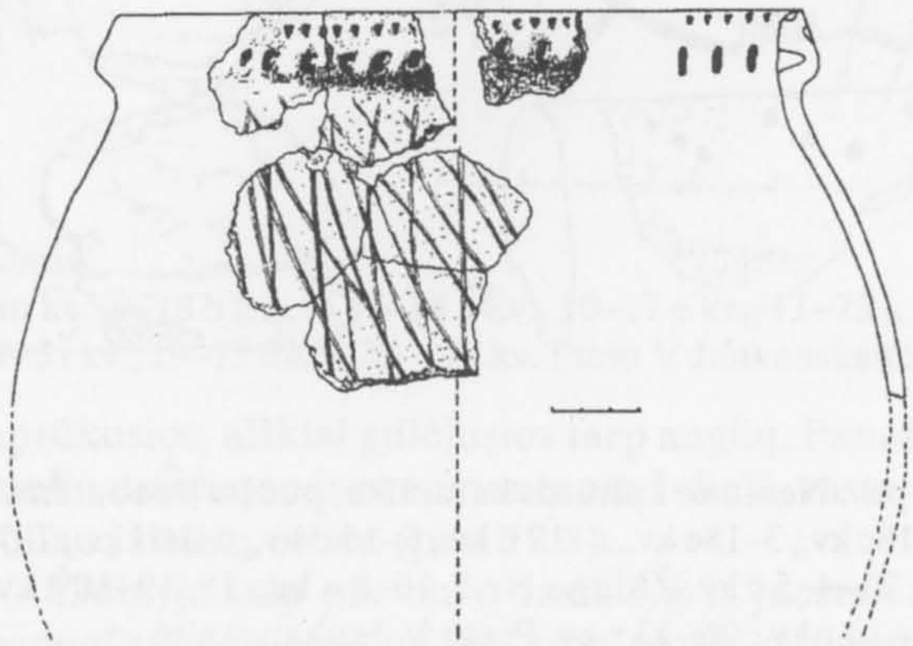

11 pav. Dalis puodo, papuošto gumburėliais. Židinys Nr. 4, 10a kv. Piešė autorė

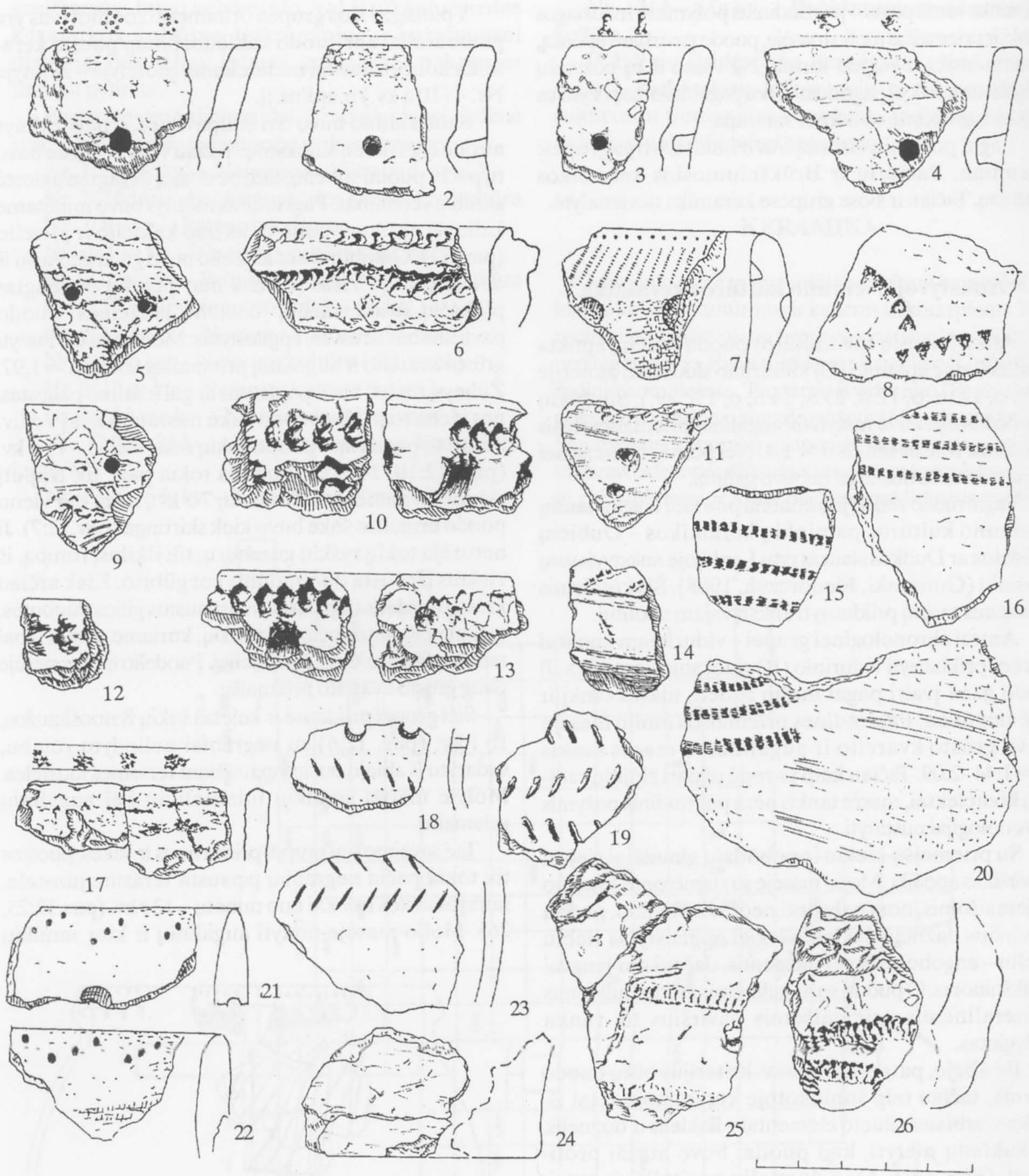

12 pav. Nemuno kultūros keramika, puošta duobutėmis, gumburėliais, terasinėmis juostelėmis ir įraižomis. 1–17b kv., 2–18c kv., 3–18e kv., 4–17 d kv., 5–13 d kv., 6–10 I kv., 7–7 b kv., 8–6 s kv., 9, 17–17 d kv., 10, 14, 15–19 n kv., 11–21 k kv., 12, 13, 21–4–5 c kv. Židinys Nr.1, 16–8 n kv., 18, 19–10 a kv., židinys Nr.4, 20–12 o kv., 22–4 b kv., 23–8 b kv., 24–17 m kv., 25– 13 r kv., 26–13 r kv. Piešė V. Jankauskaitė

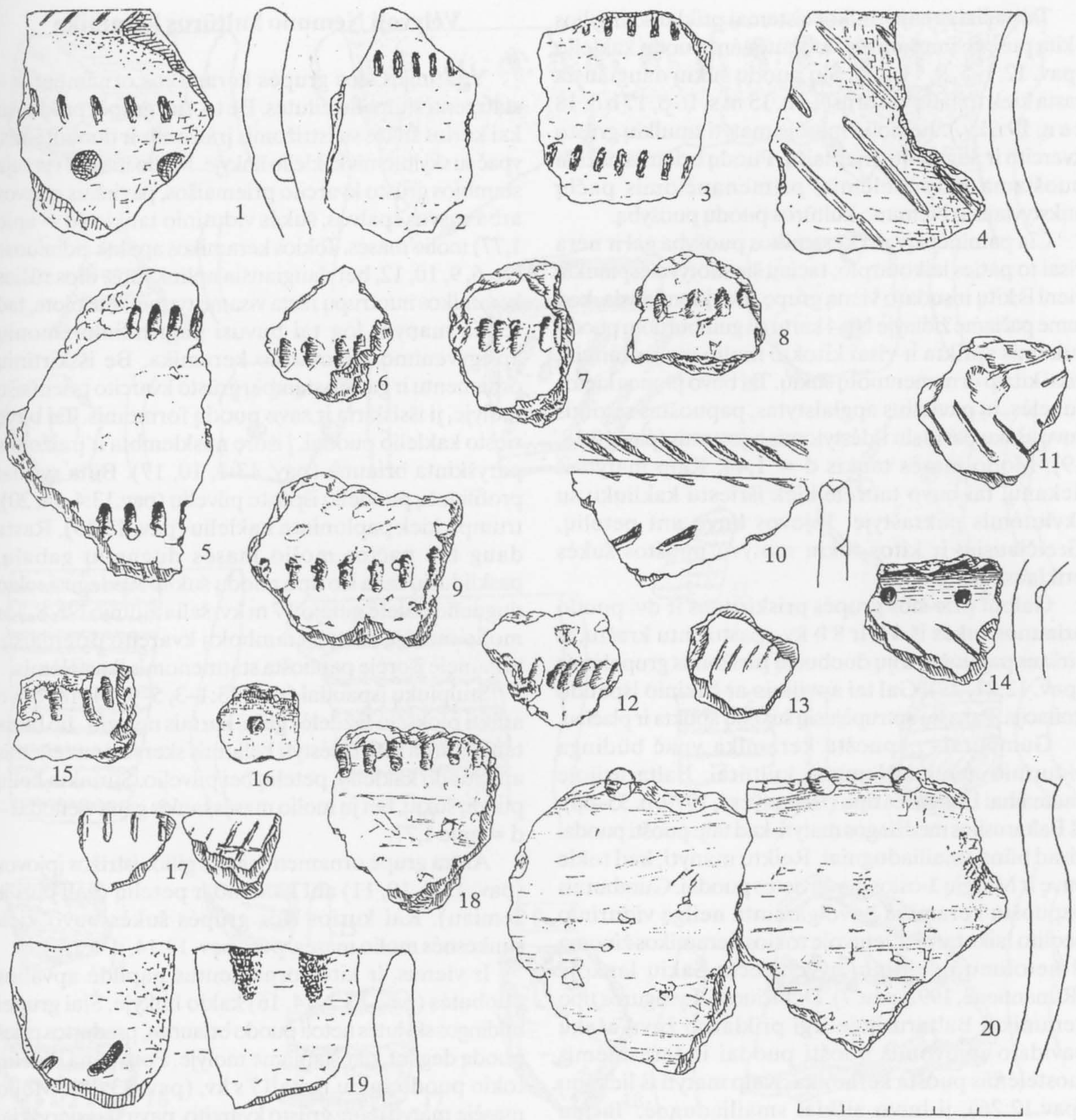

13 pav. Nemuno kultūros keramika, puošta stulpiukais ir įraižomis:
1–14 d kv., 2–10 a kv., 3–16 c kv., 4–6 s kv., 5, 6–17 d kv., 7–15 m kv., 8–18 h kv., 9, 18–14 e kv., 10–17 e kv., 11–23 k kv., 12– 18 e kv., 13–12 o kv., 14–16 p kv., 15–8 a kv., 16–24 kl kv., 17–5 i kv., 19–15 d kv., 20–17 s kv. Piešė V. Jankauskaitė

organinių (kiaukutų?) priemaišų. Masės tankis kiek mažesnis, d = 1,66.

Šiek tiek skiriasi terasinėmis juostelėmis puošti puodai iš židinio Nr. 1 ir jo aplinkos 4 c ir 5 c kv. (pav.12:12, 13, 20). Šių šukių molio masė gana sunki, d = 2,09. Molyje matyti daug mineralinių ir augalinių priemaišų. Augalinės priemaišos ryškiai matyti vidinėje puodo pusėje. Puodo paviršius neryškiai brūkšniuotas. Ir židinyje, ir aplink jį rastos šukės aprūkusios, aiškiai gulėjusios tarp anglių. Panašios molio masės yra ir ornamentuota šukelė, rasta dar toliau į šiaurę, 6 s kv. (pav. 12:8).

Židinyje taip pat buvo rasta lyg ir juostelėmis papuoštų šukių – tai buvusios labai plokščios terasinės eilutės.

Terasinių juostelių grupei turbūt priskirtina ir 8 n kv. šukelė, papuošta juostelėmis ir įstrižais lyg terasinių juostelių įspaudėliais (pav. 12:16).

Tai pačiai ornamentikos sistemai priklauso ir gilios į kitą pusę išsimušančios duobutės ant puodo kaklelio (pav. 12:1–5, 9, 11, 17). Šių puodų šukių daugiausia rasta kiek toliau į vakarus(14 e, 15 m s, 16 p, 17 b d, 18 c e n, 19 n kv.). Jų molio masėje matyti smulkių grūsto kvarcito ir augalinių priemaišų. Puodų briauna dažnai puošiama katpėdėlėmis, primenančiomis pačių ankstyviausių Nemuno kultūros puodų puošybą.

Čia paminėta įvairi keramikos puošyba gal ir nėra visai to paties laikotarpio, tačiau šie motyvai išplaukia vieni iš kitų ir sudaro vieną grupę. Bet įdomiausia, kad tame pačiame židinyje Nr. 4 kartu su gumburuotų puodų šukėmis aptikta ir visai kitokio molio masės tankio, visai kitaip ornamentuotų šukių. Tai buvo plonos kietos šukelės, jų paviršius apglaistytas, papuoštas retomis žuvų ašakų pavidalu išdėstytomis įpjovomis (pav. 12:18, 19). Molio masės tankis d = 1,44. Kaip matyti iš liekanų, tai buvo taurelė kiek išriestu kakliuku su skylutėmis pakraštyje. Įpjovos buvo ant petelių. Greičiausiai ir kitos tokiu motyvu puoštos šukės priklausė šiai grupei.

Galbūt prie šios grupės priskirtinos ir dvi puodo briaunos šukės iš 4 b ir 8 b kv., pastorintu kraštu, iš viršaus papuoštu trijų duobučių įstrižomis grupelėmis (pav. 12:21, 22). Gal tai apvijinio ar šukinio įspaudo imitacija. Panašių aptrupėjusių šukelių aptikta ir plačiau.

Gumburais papuošta keramika ypač būdinga vidurinio neolito Nemuno kultūrai, Baltarusijoje vadinamai Lisaguros tipu (Чарняўскі, 1979, p. 55–60). Iš Baltarusijos medžiagos matyti, kad taip puošti puodai visad būna smailiadugniai. Reiktų manyti, kad tokie buvę ir Margių 1-osios gyvenvietės puodai. Gumburais papuošta keramika buvo gaminta neilgą vidurinio neolito laikotarpį. Lietuvoje tokios keramikos žinoma iš netolimų neolitinių gyvenviečių Šakių lankoje (Rimantienė, 1992, pav. 7), Dubičiuose. Lysaguros tipo keramikai Baltarusijoje irgi priklauso žuvų ašakų pavidalo įpjovomis puošti puodai ir terasinėmis juostelėmis puošta keramika. Kaip matyti iš liekanų (pav.12:26), ji buvo aiškiai smailiadugnė. Tačiau negalima tvirtinti, kad visi šie puodai buvo smailiais dugneliais, nes rasta nemaža tokios pačios masės plokščių dugnelių nuolaužų (pav. 12:24).

Terasinės juostelės yra labai paplitęs įvairių ankstyvųjų kultūrų keramikos ornamentikos motyvas. Nemuno kultūroje ypač būdingas vidurinio neolito paminklams ir Lietuvoje, ir Baltarusijoje. Tačiau nevienodas šio ornamento atlikimas Margių 1-ojoje gyvenvietėje, taip pat nevienodas šių šukių masės tankis verčia manyti, kad šitaip buvo puošti ne vieno laikotarpio puodai. Matyt, viduriniame neolite žmonės čia ne vieną kartą buvo įsikūrę. Ir židiniai, reliatyviai priskirti vienam laikotarpiui, vis dėlto nėra tiksliai vienalaikiai.

Vėlyvoji Nemuno kultūros keramika

Ypatingas šios grupės keramikos ornamentas – statmenų stulpelių eilutės. Be to, šiai grupei priklauso kai kurios šukės su įstrižomis įraižomis ir duobutėmis, ypač su skylutėmis kaklelio linkyje. Molio masėje vyrauja stambios grūsto kvarcito priemaišos, paviršius gelsvos arba rusvos spalvos, šukės vidutinio tankio (d = apie 1,77) molio masės. Tokios keramikos aptikta židiniuose Nr. 6, 9, 10, 12, bet daugiausia aplink juos. Šios rūšies keramikos nuotrupų rasta visame tyrinėtame plote, tad reikia manyti, jog tai buvusi pagrindinio žmonių apsigyvenimo laikotarpio keramika. Be išskirtinių ornamentų ir gausių stambių grūsto kvarcito priemaišų molyje, ji išsiskiria ir savo puodų formomis. Tai buvę riesto kaklelio puodai, į išorę nusklembta ir įraižomis paryškinta briauna (pav. 13:1, 10, 17). Būta ryškiai profiliuotų puodelių išpūstu pilveliu (pav.13:4, 14, 20), trumpu kiek paplonintu kakleliu (pav. 13:19). Rasta daug tos pačios molio masės dugnelių gabalų, pasklidusių šalia šio tipo puodų šukių. Apdegusi tokio dugnelio dalelė gulėjo 17 m kv. šalia židinio Nr. 6. Jos molio masėje matyti stambokų kvarcito priemaišų, briaunelė išorėje papuošta statmenomis įkartėlėmis.

Stulpiukų įspaudai (pav. 13:1–3, 5–9, 14–18) buvo atlikti plokščiu lazdelės galu, kartais nelygiu. Jie būna tankūs arba reti, išdėstyti keliomis skersinėmis eilėmis ant puodo kaklelio, petelių bei pilvelio. Surinkta kelių puodų šukių, bet jų molio masės tankis gana vienodas – d = apie 1,77.

Antra grupė ornamentų gana gilios įstrižos įpjovos (pav. 13:4, 10, 11) ant kaklelio ir petelių (gali būti ir žemiau). Kai kurios šios grupės šukės buvo kiek sunkesnės molio masės, pvz., pav. 13:14, d = 1,94.

Ir vienus, ir kitus ornamentus papildė apvalios duobutės (pav. 13:1, 14, 16) kaklo linkyje. Šiai grupei būdingos skylutės netoli puodo briaunos, pradurtos prieš puodą degant, dar šlapiame molyje. Pora gana didelių tokio puodo šukių rasta 17 s kv. (pav. 13:20). Molio masėje matyti daug grūsto kvarcito, paviršius neryškiai brūkšniuotas.

Greičiausiai šiai grupei priskirtinas ir puodelis iš 15 d kv., puoštas savitais įspaudais, kiek banguota briauna. Jo molio masėje šalia mineralinių matyti ir augalinių priemaišų (pav. 13:19).

Visos šios šukės rastos įvairiame gylyje. Ties židiniais Nr. 6, 9 jų pasitaikė visoje B kultūrinio sluoksnio storymėje, o toliau į šiaurę, kur kultūrinis sluoksnis labiau suplotas, lygiai tokių pačių stulpiukais papuoštų šukių pateko ir į A sluoksnį. Pav.13:14, 19 pavaizduotosios taip pat rastos jau A sluoksnyje.

Šio tipo puodų šukių aptikta ir kitose Lietuvos žalvario amžiaus pradžios gyvenvietėse. Ir stulpiukais,

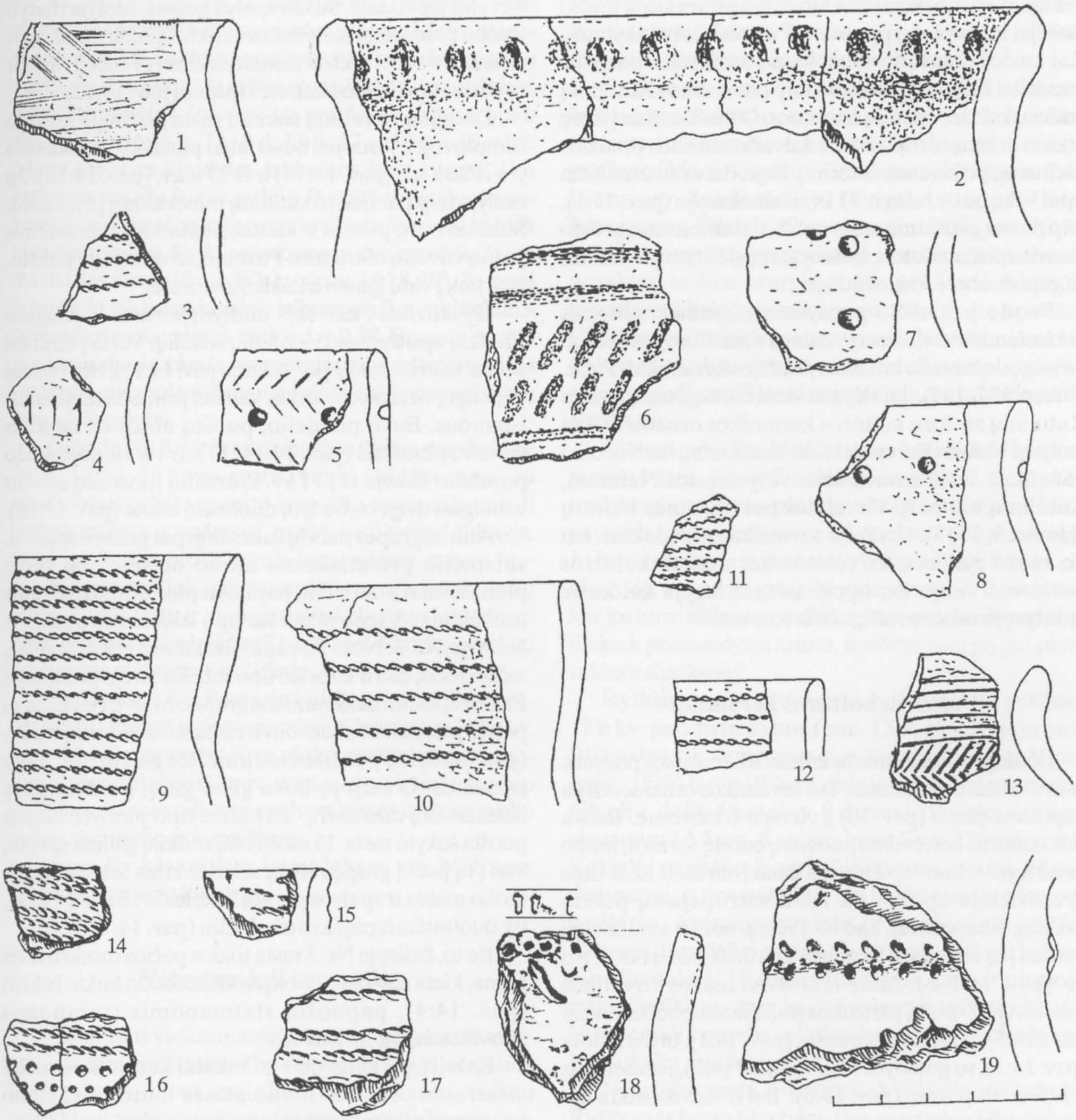

14 pav. Pamarių kultūros keramika: 1–6–8 d kv., židinys Nr. 3; 2–7 c, 8 c, 8 d kv., 7–14 b kv., 8–16 d kv., 9–23 i kv., 10–22 k kv., 11–9 j kv., 12–7 b kv., 13–11 b kv., 14–13 i kv., 15–17 k kv., 16, 17–21 k kv., 18–16 o kv., 19–17 b kv. Piešė autorė

ir skylutėmis puoštų šukių rasta Šakių lankos gyvenvietės vėlyvajame komplekse (Rimantienė, 1992, pav. 9). Baltarusijoje tokios ornamentikos keramikos aptinkama vėlyvajame Nemuno kultūros komplekse, vadinamajam Dobroboro tipu (Чарняўскі, 1979, p. 61–67). Tačiau to tipo puodai yra smailiais dugneliais, todėl mūsiškiai turėtų būti vėlesni. Tai rodo ir mūsiškių puodų formos: į išorę nusklembta briauna, labai riestas puodo profilis, trumpas paplonintas kaklelis. Tos formos būdingos žalvario amžiaus pradžios keramikai tose srityse, kur vėlyvajame neolite dar gyvavo vėlyvoji Nemuno kultūra. Šiaurės rytų Lenkijoje tokia keramika vadinama Linino tipo (Wislański, 1979, p. 332–334).

Šioje keramikoje šalia Nemuno kultūros palikimo jaučiama ryški Rutulinių amforų kultūros įtaka. Tai ir

tos labai stambiai grūsto kvarcito priemaišos molio masėje, ir stulpiukų įspaudai, ir duobutės bei skylutės. Kai kurios puodų formos, kaip į amforėles panašūs puodeliai išpūstais pilveliais, taip pat artimos Rutulinių amforų kultūros puodų formoms. O nusklembta į išorę puodo briauna artina ir prie žalvario amžiaus pradžios Tšcineco tipo keramikos formų. Beje, dar artimesnė šiam tipui šukė buvo rasta ir 9 l kv. B sluoksnyje (pav. 15:1), taip pat su gausiomis nors nelabai stambiomis, grūsto kvarcito priemaišomis, labai lygaus, glaistyto paviršiaus, su gilia duobute kaklo linkyje.

Puodo pakraščio puošyba stulpiukais, giliomis duobutėmis ir skylutėmis būdinga visos Europos neolito pabaigos – žalvario amžiaus pradžios keramikai (Pape, 1978, p. 137–147). Tai taip pat vieni būdingiausių rytinės Rutulinių amforų kultūros keramikos ornamentikos motyvų. Vidurio Europoje tai tas horizontas, kuris neolito pabaigoje susiformavo šalia vėlyviausios Nemuno, Rutulinių amforų, Virvelinės bei Varpinės kultūrų (Umbreit, 1937). Išryškėja savotiškas paradoksas, kai po tokio ryškaus Virvelinės keramikos kultūros horizonto visoje Europoje tartum atgyja kai kurie ankstyvojo neolito reiškiniai ir formos.

Pamarių kultūros keramika

Būdingiausias Pamarių kultūros keramikos požymis yra virvelinis ornamentas. Tad keramikos ornamentikos paplitimo plane (pav. 10) jį vieną ir fiksavome. Tačiau šios kultūros keramikos puošyba, puodų formos, molio masė ir paviršiaus apdaila yra labai įvairūs. Ir nors šioje gyvenvietėje aptikta tik labai sutrupėjusių puodų šukelių, labai svarbu, kad visų rūšių, nors ir smulkių, jų pateko į tą vienintelį Pamarių kultūros židinį Nr. 3, 8 d kv. (pav. 14:1–6). Jame rastos dvi mažos virvelinės šukelės (pav. 14:3), įstrižomis įraižėlėmis puošta šukelė (pav. 14:5), įkartėlėmis puošta (pav. 14:4), brūkšniuota (pav. 14:1), su gnaibytu rumbu (pav. 14:2), juostelėmis ir įspaudais puošta (pav. 14:6). Tad iš viso surinkta net 6 rūšių keramikos gabalėlių, neskaitant lygaus paviršiaus šukelių.

Židinyje rasta virvelinė šukelė (pav. 14:3) buvo gelsvai rusvos spalvos, kietos molio masės su smulkiomis mineralinėmis priemaišomis. Tai turėjo būti mažai profiliuotos taurelės dalelė. Daugiau virvelėmis puoštų šukelių rasta pietrytinėje tyrinėto ploto dalyje, netoli židinio Nr. 3, vidurinio kultūrinio sluoksnio viršutinėje dalyje. Todėl nemaža jų vėliau pateko į pietiniame pakraštyje suplautąjį pylimą. Pavienių šukelių buvo rasta ir šiaurinėje tyrinėto ploto dalyje. Tokia ryški taurės kaklelio šukė buvo rasta 15 r kv. (pav. 14:9). Taurė buvo su ilgu, kiek atloštu kaklu, ištisai padengta aiškiais plonų virvelių įspaudais. Šukės spalva gelsva, molyje matyti smėlio priemaišų. Sienelės storis 0,6–0,7 cm, medžiagos tankis d = 1,69. Netoli minėto židinio (7 b kv.) rasta ir to paties tipo mažos taurelės šukelė (pav. 14:12).

Daugiau virvelinių šukelių rasta pietinėje radinių samplovoje. Visos jos buvo labai panašios. Ryškesnės yra iš 22 k kv. (pav. 14:10) ir iš 17 k kv. (pav. 14:15). Jų molyje taip pat matyti smulkių mineralinių priemaišų. Šukelės buvo plonos ir kietos, papuoštos skersinėmis plonų virvelių eilutėmis. Pirmoji buvo su gana aukštu, šiek tiek į vidų įgaubtu kakleliu taurelė.

Gyvenvietės kalvelės nuolydyje rasta ir daugiau smulkių apsitrynusių virvelinių šukelių. Verta paminėti nors ir visai mažytę 9 j kv. šukelę (pav. 14:11), taip tankiai padengtą virvelių eilutėmis, kad net primena tekstilinius įspaudus. Buvo puodelių, puoštų atskirais tankiais virvelių pluoštais (pav. 14:14, 17). Ir tik vienoje mažo puodelio šukėje iš 17 f kv. skersinių juostelių eilutės užbaigtos dviguba badytų duobučių eilute (pav. 14:16).

Antros grupės puodų šukės taip pat gelsvos spalvos, su smėlio priemaišomis molio masėje. Tai buvę plonasieniai puodeliai, papuošti plonomis įstrižomis įraižėlėmis. Viena maža šio tipo šukelė buvo rasta ir židinyje Nr. 3. Nors šis radinėlis labai neišraiškingas, tačiau rodo, kad ir kitos šio tipo šukelės turėjo priklausyti Pamarių kultūros keramikos grupei. Matyt, ryškesnė to paties puodelio šukelė buvo rasta šalia židinio, 8 c kv. (pav. 14:5). Ją puošiančios įraižėlės galėjo būti nagu įspaustos. O tarp jų buvo gana gilių, į vidinę pusę išsimušusių duobučių. To paties tipo plonytė nagais puošta šukytė rasta 13 c kv. Iš šių radinių galima spręsti, kad į tą pačią grupę reiktų skirti ir kitas tokios pačios molio masės ir spalvos puodų šukeles iš 16 d ir 14 b kv., tik duobutėmis papuoštu kakleliu (pav. 14:7, 8).

Be to, židinyje Nr. 3 rasta tokios pačios molio masės plona, kieta rusvos spalvos puodelio kaklo linkio šukelė (pav. 14:4), papuošta statmenomis trumpomis įpjovėlėmis, lyg pleištukais.

Ketvirtajai židinyje Nr. 3 rastai keramikos rūšiai atstovauja panašios molio masės taurelės kaklelio fragmentas ištisai brūkšniuotu paviršiumi (pav. 14:1). Šukelė buvo rusvos spalvos, paviršius gana ryškiai skersai ir įstrižai brūkšniuotas. Vidinė pusė buvo aprūkusi, tad aiškiai matyti, kad buvusi židinyje. Jos paviršius buvo glaistytas, briauna kiek plonėjanti ir apvali. Ji viskuo skiriasi nuo Brūkšniuotosios keramikos kultūros šukių, nors jos apdaila ir primena brūkšniuotąsias. Labai skiriasi molio masės tankis: d = 1,21. Smulkių šios rūšies šukelių rasta ir aplink minėtą židinį.

Penktajai židinio Nr. 3 komplekso keramikos rūšiai atstovauja ūkinio puodo dalelė su gnaibytu rumbu pakraštyje. Be vienos šukelės židinyje, rasta ir daugiau sutampančių, tam pačiam puodui priklausančių šukių

7 c, 8 c, 8 d kv. (pav. 14:2). Taigi puodas buvęs su 16 cm skersmens anga, 0,8 cm storio sienelėmis. Molio masės tankis d = 2,2. Šukių su gnaibytu rumbeliu Margiuose rasta ir daugiau. 8 labai apzulintos, nedidelės, nesutampančios šukelės su gnaibytu rumbu buvo išsibarsčiusios 4 b, 7 a, 9 d, 13 d, 17 c, 18 a ir 18 n kv. Matyt, visos jos kliudytos arklo, nes, kaip minėta, šios kultūros puodų šukės gulėjo B kultūrinio sluoksnio paviršiuje. Tai pačiai kategorijai priklausė puodai su kiek kitokiais rumbais. Ryškiausia forma matyti puodelio, kurio dvi dalelės rastos 18 o ir 17 b kv. (pav. 14:18, 19). Jo masė buvo sunki, būdinga klasikinio laikotarpio Pamarių kultūros keramikos molio masei, tankis d = 2,38. Briauna puošta mažomis duobutėmis, ant petelių neaukštas atsikišęs rumbelis, papuoštas dviguba įstrižų į abi puses atsuktų įspaudėlių eilute.

Židinyje Nr. 3 dar buvo šešto tipo ūkinio puodo šukė (pav. 14:6). Ji buvo stora, sunki. Molio masė su smulkiomis grūsto granito ir smėlio priemaišomis. Ji buvo apzulinta ir apdegusi, matyt, ilgai buvusi židinyje. Šukė papuošta plokščiomis juostelėmis, o tarp jų – įstrižais įspaudėliais, primenančiais apvijinius. Panašių taip pat apzulintų ir apdegusių šukelių nuo kiek riesto kaklelio rasta aplink židinį 7 b ir 6 c kv. Matyt, jos vėliau nustumtos nuo to paties židinio.

Greičiausiai šiai Pamarių kultūros keramikos grupei reiktų priskirti ir riesto puodo kaklelio šukę iš 11 b kv. (pav. 14:13), papuoštą žuvų ašakų pavidalu sugrupuotomis plonomis įraižomis, nors nepatvirtintą židinio radiniais. Ji buvo pilkšvos spalvos, kietos tankios molio masės, su smėlio priemaišomis.

Visas šis keramikos kompleksas yra būdingas Lietuvos Pamarių kultūrai.

Vėlyviausioji keramika

Neskaitant viršutiniame (A) kultūriniame sluoksnyje dažnai pasitaikančių vėlyvų šukių iš senosios kaimavietės, buvo surinkta ir ankstesnių, tačiau nepriklausančių minėtoms pagrindinėms keramikos grupėms. Išsiskiria kelios ryškesnės.

Vieną iš jų (pav. 15:1) gal galėtume sugretinti su vėlyviausia Nemuno kultūros grupe. Šukė rasta 9 l kv., taigi jau nuošliaužoje. Jos molio masėje gausu gana smulkių kvarcito priemaišų, paviršius lygiai glaistytas, su gilia duobute kaklo linkyje. Svarbiausias yra šukės briaunos pjūvis, labai artimas Tščineco tipo puodų briaunų pjūviams (Gardawski, 1971).

Išsiskiria grupė šukių, puoštų skersinėmis juostelėmis (pav. 15:2–6). Visos šukės rastos nedideliame plotelyje apie tyrinėto ploto vidurį (8 b f n kv.). Jų molyje gausu mineralinių priemaišų, paviršius glaistytas, rusvos spalvos. Iš kai kurių nuolaužų galima spręsti apie šių puodų buvusią formą. Tai buvę išriestu trumpu kakliuku ir ryškiai susmaugtu dugneliu puodukai.

Puošimas juostelėmis taip pat yra vienas iš būdingųjų žalvario amžiaus pradžios keramikos ornamentų. Taip buvo puoštos Garbinoje, Lenkijos pajūryje (Maciukiewicz, Ziemlinska, 1970, pav. 7–9), Lietuvoje: Juodkrantėje (Engel 1935, pav. 84c), Klangiuose, Šilelyje (Rimantienė, 1985a, pav. 12, 17) ir Barzdžio miško gyvenvietėje rastosios šukės. Sunku pasakyti, ar šios Margių šukės priklausė tai pačiai gyvenvietei, kaip keramika, puošta stulpiukų įspaudais. Greičiausiai tai kiek vėlesnė grupė, juo labiau kad šios liekanos paplitusios labai nedideliame plotelyje ir slūgsojo pačiame B sluoksnio viršuje, po pat ariamuoju sluoksniu.

Kita grupė – Brūkšniuotosios keramikos kultūros puodų šukės. Jų aptikta židiniuose Nr. 2, 5, 11, 13 ir maždaug įstrižame plotelyje tarp tų židinių. Visos pavienės šukės buvo rastos ariamajame (A) sluoksnyje. Jų buvo suplauta ir į istorinių laikų šulinėlį 9 hi kv., be abejo, dėl to, kad jos gulėjo beveik paviršiuje. Tose vietose, kur jos buvo išlikusios maždaug savo pradinėje padėtyje, tik kiek pastumdytos arimo, aptiktos tuoj po pat plonu velėnos sluoksniu.

Ryškiausios buvo dviejų vienas šalia kito gulėjusių 12 b kv. puodų liekanos (pav. 15:9, 10). Abiejų buvo išlikusios tik sutampančios kaklelių dalys. Vieno (pav. 15:9) buvo išlikusi didelė briaunos su kaklu ir pilveliu dalis (susieina 8 šukės). Puodelio angos skersmuo 14,5 cm. Kaklelis buvo S pavidalu išriestas. Kaklelio paviršius buvo brūkšniuotas įstrižai, pilvelis statmenai, o ties peteliais abi brūkšniavimo kryptys susikirto. Antrasis puodelis (pav. 15:10) buvo kiek didesnis, nors labai panašus į pirmąjį. Išlikusi kaklo ir pilvelio dalis iš 10 šukių. Paviršius, kaip ir pirmojo, ryškiai brūkšniuotas: kaklelis skersai, pilvelis įstrižai. Nuo tų pačių puodų aplinkui buvo išsibarsčiusių apie 100 šukelių nuolaužų.

Netoliese rasta ir daugiau brūkšniuotų šukelių. Ryškesnės buvo 11 a b kv. trys gana plokščio dubens šukės (pav. 15:11). Jo kaklelis buvo trumpas, lygus, pilvelis kiek įstrižai brūkšniuotas. Linkio briauna išryškinta ir gnaibyta pirštais. Visos priemaišos molyje – smulkiai grūstas granitas.

Visos šios šukės kietai išdegtos, gelsvos spalvos. Minėto dubens molio masės tankis d = 1,77. Panašus ir kitų tos rūšies puodų masės tankis. Taigi jis yra mažesnis už Pamarių kultūros ūkinių puodų masės tankį.

Tarp tų sienelių šukių buvo išsibarsčiusių plokščių dugnelių nuolaužų. Ryškesnis dugnas buvo aptiktas židinyje Nr. 2 (7 cd kv.). Jis buvo apie 9 cm skersmens, aptrupėjusiomis briaunomis, perskilęs per pusę. Tame

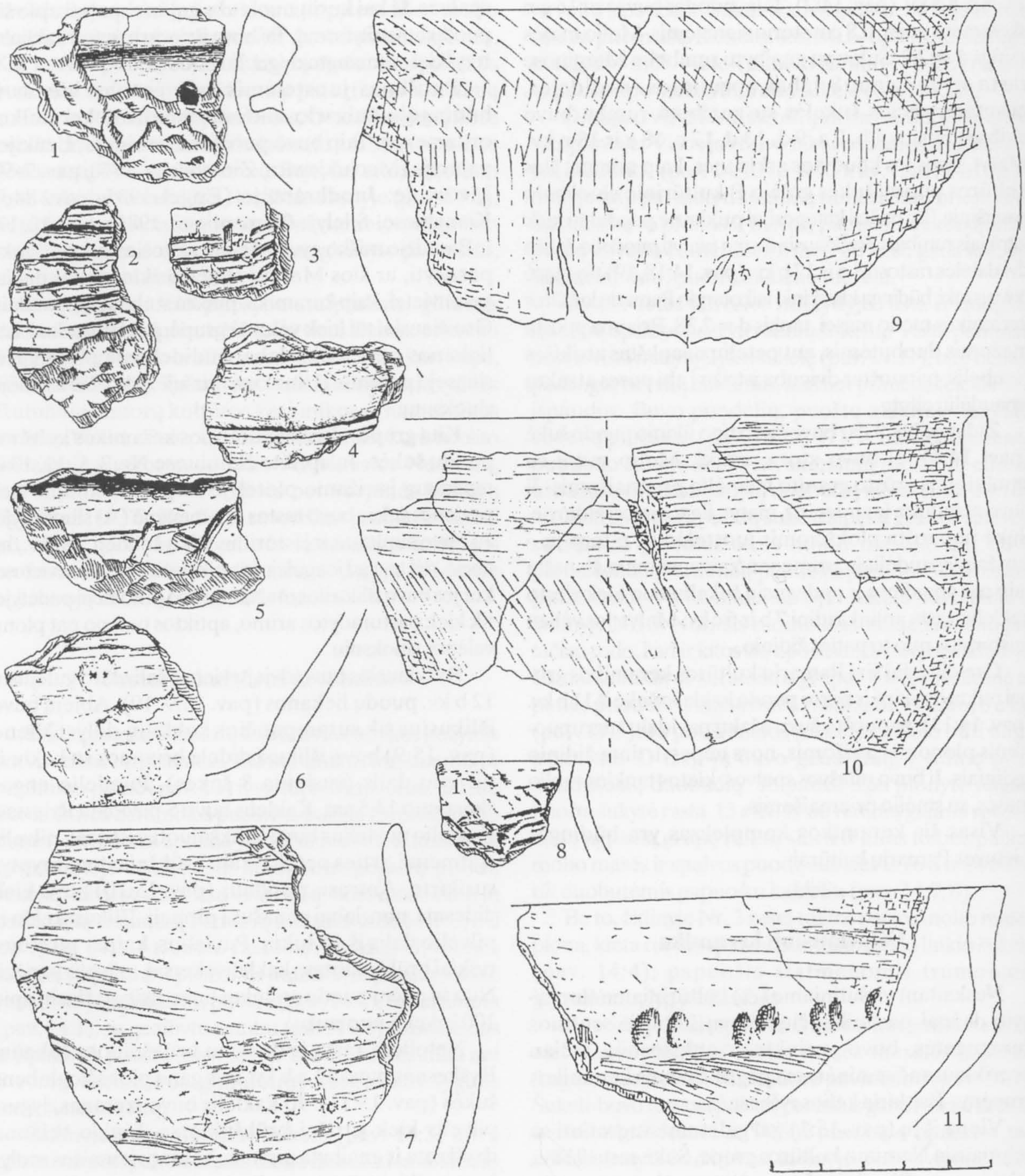

15 pav. Vėlyvoji keramika: 1–9 l kv., 2, 4, 9–8 m kv., 3–8f kv., 5, 6–8 b kv., 7, 8–12 b kv., 10–16 o kv., 11–11 a kv. Piešė autorė ir V. Jankauskaitė

pačiame židinyje buvo ir daugiau brūkšniuotų ir lygių puodų šukių, daug sudegusių kauliukų.

Remdamiesi šio židinio radiniais, galime ir kitas lygaus paviršiaus šukes su smulkiomis ir stambesnėmis grūsto granito priemaišomis molio masėje priskirti šiai grupei. Lygaus paviršiaus šukelių buvo rasta ir židiniuose Nr. 5, 10, 11, 13, taip pat aplink juos. Tokių puodelių (pav. 15:7) paviršius buvo neglaistytas, tik ranka išlygintas, puodeliai buvo tokios pačios formos, kaip ir brūkšniuotieji.

Panašios formos ir apdailos būna ir kiti ankstyvojo geležies amžiaus puodai. Tokios buvo degintinio Paveisininkų kapinyno (Kulikauskas, 1982, p. 7–78), Kernavės degintinio kapinyno urnos (Luchtanas, 1992; Grigalavičienė, 1995, pav. 138). Nedidelė urna 12 cm skersmens anga, su degintais kauliukais, apkrauta akmenų krūsnimi, dar prieš šimtą metų buvo iškasta netoliese, Margių Salos kalvoje prie to paties Dūbos ežero (Szukiewicz, 1908, XIII lent., pav. 29).

Brūkšniuotoji keramika būdinga laikotarpiui nuo ankstyvojo geležies amžiaus iki penkto amžiaus po Kr. Ji žinoma daugiausia iš Rytų Lietuvos piliakalnių. Juose rasta keramika paprastai datuojama pirmaisiais amžiais po Kr. Jos pirmtakai yra tokie puodai kaip kalbamosios Margių bei Paveisininkų urnos (Grigalavičienė, 1995, p. 202 ir kt.).

Tad galima manyti, kad Margių 1-osios gyvenvietės viršutiniame sluoksnyje aptiktos ankstyvojo geležies amžiaus degintinių kapų liekanos.

Tačiau, matyt, būta ir to paties laikotarpio gyvenvietės. Tai rodo židiniai. Židinys Nr. 2 buvo visai plokščias, jo viršus buvo suartas, nes jis slūgsojo labai negiliai ir aptiktas tik po plonu velėnos sluoksneliu. Tačiau radiniai jame nesumaišyti. Rasta tik brūkšniuoto ir lygaus paviršiaus puodų šukių ir sudegusių kauliukų, bet nebuvo jokių titnagų. Šiai gyvenvietei priklausė, matyt, ir židinys Nr. 13, kuriame rasta įvairių laikotarpių gyvenviečių palikimo, tačiau buvo ir apie 30 lygaus paviršiaus šukelių su grūsto granito priemaišomis molyje. Be abejo, šiai gyvenvietei turėjo priklausyti ir židinys Nr. 5 (10 a kv.), slūgsojęs tuoj po dirvožemio sluoksniu, kuriame rastos kelios storos apdegusios šukelės. Greičiausiai jai priklausė ir židinys Nr. 11 (20 jk kv.) pačioje buvusio ežero pakrantėje, nors jame rasta tik viena menka šukelė. Jo padėtis labai panaši į Barzdžio miško gyvenvietės židinį Nr. 3, datuotą ankstyvuoju geležies amžiumi.

TITNAGO DIRBINIAI

Tyrinėjimų metu surinkti 63 222 titnago radiniai, priklausę įvairioms minėtoms keramikos grupėms, tačiau išskyrus kai kurias išimtis, jų tuo tarpu neįmanoma tiksliai išskirstyti kultūromis. Todėl pateikiame tik jų apskaitos pobūdžio sąrašą. Stratigrafiškai išskyrėme tik ankstyvojo neolito radinių C sluoksnyje grupę, kurią atskirai apibūdinsime. Tačiau negalima tvirtinti, kad ankstyvojo sluoksnio radinių nebus patekusių į vidurinį (B) sluoksnį. Dirbinių sąraše neskyrėme A ir B sluoksnių radinių, nes daugelyje vietų, ypač pietinėje pusėje tie sluoksniai neišsiskyrė. Neskaičiavome nė procentų, nes skaičiai būtų apgaulingi. Dirbiniai sudarė tik 9% visų surinktų titnagų. Prie dirbinių nepriskaitėme skaldytinių, jų dalių ir mikrorėžtukų, neretušuotų skelčių.

	C	A+B	Iš viso
Strėlių antgaliai			
Kotiniai	1	21	22
Lancetai	1	50	51
Trapecijos	1	15	16
Trikampiai		44	44
Rombiniai		1	1
Ašmenėliai	3	37	40
Ietigaliai		10	10
Dirbiniai namų ūkiui			
Peiliai	2	61	63
Retušuotos skeltės	19	604	623
Gremžtukai	21	528	549
Ylos ir grąžteliai		23	23
Grandukai	6	146	152
Rėžtukai	2	252	254
Kirvelių tipo dirb.	5	185	190
Gludintos nuoskalos	1	17	18
Kalteliai	1	16	17
Specialios paskirties		59	59
Retušuotos nuoskalos	55	2479	2527
Liekanos			
Skaldytiniai	16	941	957
Jų dalys	66	2550	2616
Mikrorėžtukai	1	55	56
Neretušuotos skeltės	219	8831	9050
Neretušuotos nuoskalos	892	44992	45884
Iš viso	1312	61910	63222

Dauguma titnagų buvo susikoncentravę gana ploname, vos 15–20 cm storio, o tarpais dar plonesniame viduriniame (B) kultūriniame sluoksnyje. Buvo jų ir ariamajame sluoksnyje. Be abejo, ariamąjį sluoksnį irgi reikia laikyti kultūriniu. Jame slūgsojo vėlesni negu vidurinio sluoksnio radiniai. Tačiau ariant į jį pateko ir aiškiai ankstyvesnių dirbinių, kurie niekaip neišsiskyrė iš vidurinio sluoksnio radinių. Beje, kaip sakyta, visus tris sluoksnius buvo galima išskirti tik šiaurės vakarinėje tyrinėto ploto dalyje, tačiau ir ten A sluoksnyje pasitaikė daug vidurinio sluoksnio radinių. Tuo tarpu pietiniame nuolydyje, kur velėna buvo visai plonytė, joje ir tuoj po ja slūgsojo radiniai.

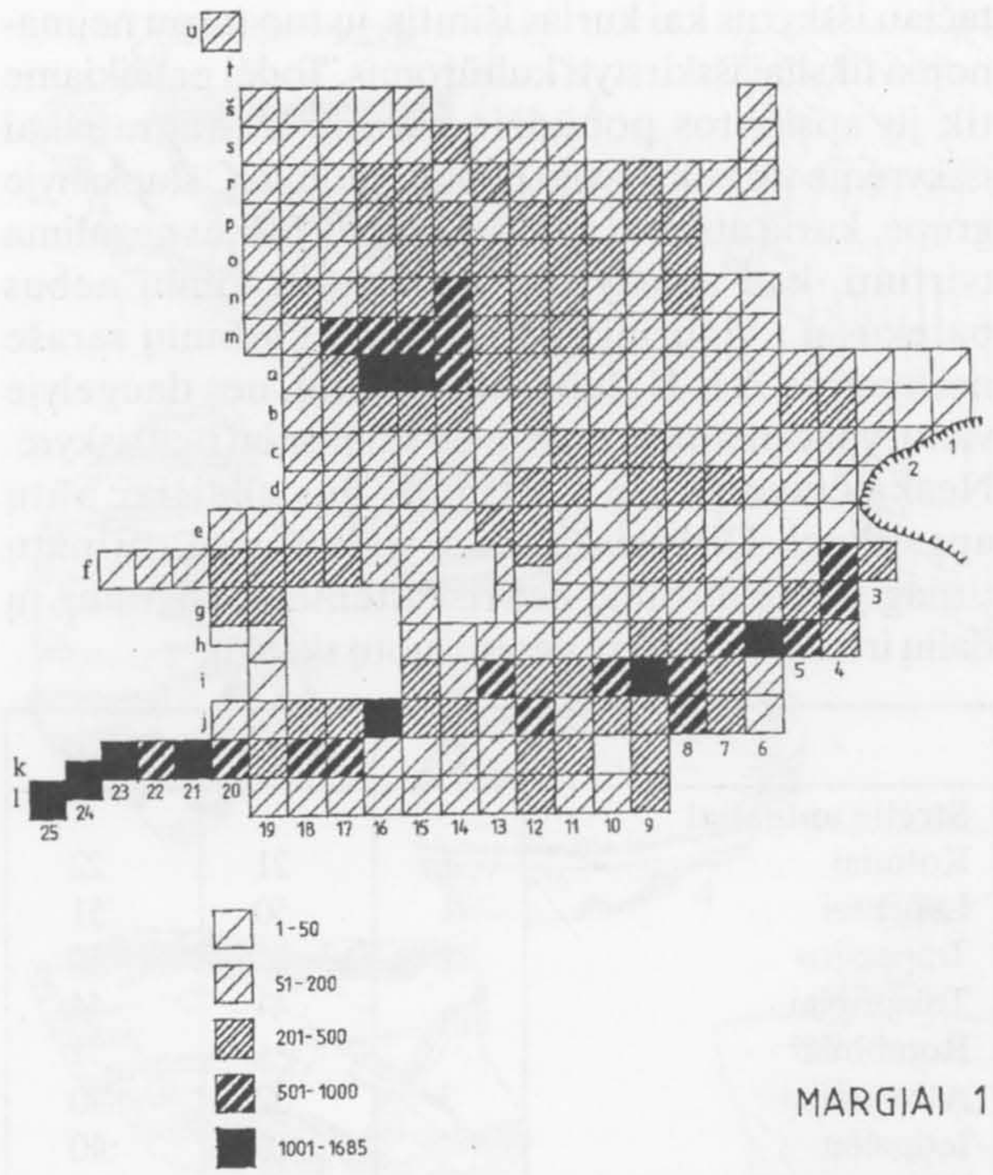

16 pav. Titnagų paplitimas tyrinėtame plote. Braižė V. Jankauskaitė

Peržvelgę labai schematišką radinių planigrafiją (pav. 16), pastebėsime dvi koncentracijas. Viena didelė koncentracija buvo šiaurės rytinėje tyrinėto ploto dalyje. Ją reikėtų laikyti natūralia ir skirti pagrindinės gyvenvietės laikotarpiui. Joje išlikę židinių ir aiški titnago skaldykla su daugybe skaldytinių, jų dalių ir nuoskalų. O antroji – titnagų samplova, kur viename kvadrate (2 x 2 m) surinkta net iki 1690 titnagų, grūstinai susigrūdusių 5–20 cm storio ir apie 50 cm pločio pylimėlyje.

APATINIO (C) SLUOKSNIO DIRBINIAI

Nekelia abejonės, kad šis sluoksnis yra nemaišytas ir jame surinktieji titnagai priklausė gyvenvietei, kurioje keramika buvo su grynomis augalinėmis priemaišomis.

Ruošiniai, t. y. skaldytiniai (16 egzempliorių), daugiausia netaisyklingi, tačiau visi savo bendra forma artimi vienagaliams kūginiams (pav. 17:23). Kai kuriuose žymu, kad buvo bandyta sudaryti skėlimo plokštumėlę ir iš kito, smailiojo, galo ir nuskelti trumpų nuoskalėlių. Buvo išilgai perskeltų skaldytinių (pav. 17:24), iš kurių bandyta daryti kirvelius. Pasitaikė skaldytinių specialiai nuoskaloms, skaldytų iš visų pusių.

Be to, surinkta 71 nuoskala nuo skaldytinių. Daugiausia tai skaldytinių šonų dalys su išlikusia gale nuspaudžiamojo retušo briauna.

Formuojant skaldytinį, nugarėlėje nuoskalos sueina į briauną, kuri paskui nuskeliama išilgai kaip pirminė skeltė ir dažnai panaudojama dirbiniams gaminti.

Nuo tokių skaldytinių nuskeltosios skeltės daugiausia buvo netaisyklingos, kreivos ir trumpos. Tačiau pasitaikė keletas taisyklingesnių – iki 6–7 cm ilgio. Retušuotos skeltės (pav. 17:4 – 6), matyt, vartotos atsitiktiniams darbams, nes tik truputį retušuotos įvairiose vietose.

Visai nedaug siaurų neretušuotų skeltelių, iš kurių galėtų būti gaminti ietigalių ašmenėliai. Retušuotų ašmenėlių išliko tik 3. Ilgiausias buvo 3,5 cm ilgio, labai plonas, siauras ir tiesus, be skėlimo briaunos, ištisai retušuotu kraštu (pav. 17:3). Kiti du buvo ne visai taisyklingų plonų ašmenėlių gabaliukai.

Skeltės buvo dalijamos mikrorėžtuko technika, nors išlikęs tik vienas mikrorėžtukas nuo tiesios vidutinio pločio skeltės (pav. 17:10).

Tik porą retušuotų skelčių galėtume pavadinti peiliais (pav. 17:7, 8). Nors jos nėra suformuotos kaip vėlesnieji peiliai, bet gana tvirtos ir retušuotos iš abiejų kraštų.

Strėlių antgalių labai nedaug, tačiau jie atstovauja visiems ankstyvojo neolito antgalių tipams. Nelabai ryškus kotinis antgalis buvo padarytas iš taisyklingos, tiesios skeltės, iš vieno šono iškąsta ir statmenai retušuota įtvara (pav. 17:1). Viršūnėlė nulūžusi. Dirbinėlis buvo rusvo atspalvio nuo geležingo smėlio, kuriame jis gulėjo. Nulūžusia viršūnėle buvo ir lancetinis antgaliukas (pav. 17:2) iš kreivokos plonos skeltės. Smaigalys buvęs kuprelės gale. Greičiausiai kaip atsitiktiniai antgaliai buvo vartotos ir dvi skeltelės pasmailintomis ir šiek tiek retušuotomis viršūnėlėmis. Vienas skersinis trapecinis antgaliukas (pav. 17:9) buvo padarytas irgi iš plonos skeltelės.

Pora nuoskalų buvo likusių greičiausiai nuo ietigalių (pav.17:11). Pirmasis, matyt, buvęs padarytas iš gana plačios skeltės. Likusioje dalelėje matyti gražus labai plokščias paviršiaus retušas.

Antrasis ietigalis beveik trikampis su išlikusiais skaldytinio pagrindo pėdsakais apatiniame gale. Gražiai retušuotos dvi kraštinės, iš kurių viena palyginta ir iš antros pusės (pav. 17:12). Tačiau jis gal nebaigtas, nes likęs nepanaikintas skeltės kyšulėlis, o gal buvo kitos paskirties.

Daugiausia surinkta gremžtukų (21 egz.). Paprastai tai nedideli, 3–5 cm ilgio dirbinėliai. Maždaug pusė jų buvo pailgųjų tipo (pav. 17:13–15), kiti trumpieji (pav. 17:17). Taisyklingiausias iš gero pilko titnago storos pailgos skeltės (pav. 17:15) nuolaidžiai retušuotais riestais ašmenimis. Vienas mažas gremžtukėlis buvo

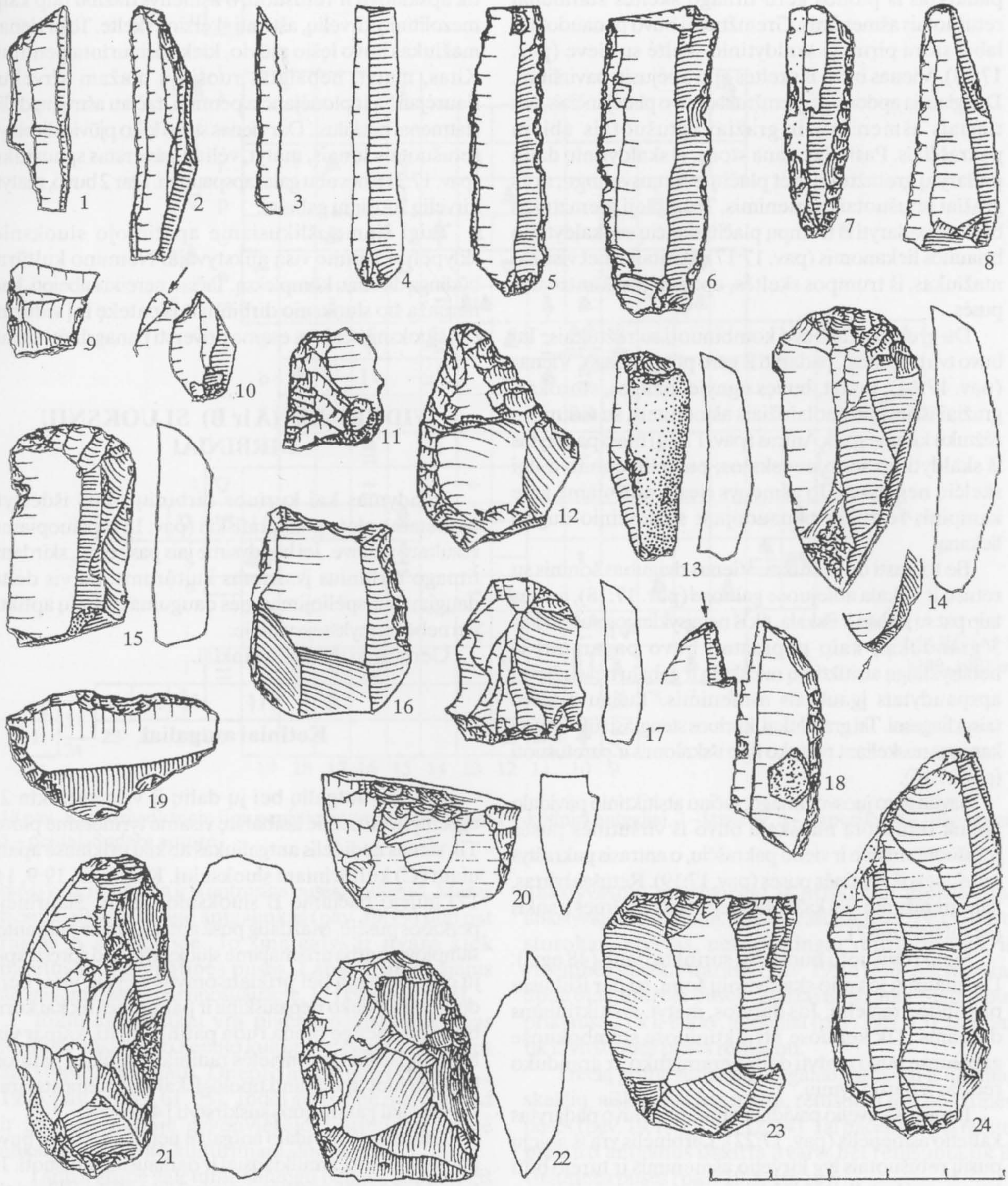

17 pav. Apatinio (C) kultūrinio sluoksnio titnago dirbiniai: 1,7–110 kv., 2, 3, 15–16 p kv., 4–10 p kv., 5–16 c kv., 6, 9–14 n kv., 8–8 o kv., 10, 16–13 n kv., 11–17 b kv., 12–17 n kv., 13, 24–15 m kv., 14–9 o kv., 17–16 m kv., 18, 19–11 n kv., 20–9 n kv., 21–15 p kv., 22–180 kv., 23–12 o kv. Piešė V. Jankauskaitė

padarytas iš plonos gero titnago skeltės statmenai retušuotais ašmenimis. Gremžtukui buvo panaudota ir labai stora pirminė skaldytinio skeltė su žieve (pav. 17:13). Vienas buvo iš skeltės aptrupėjusiu paviršium. Daugiausia apdorotas gremžtukas buvo platėjančiais, bet tiesiais ašmenimis ir gražiai retušuotais abiem pakraščiais. Pasitaikė gana storų, iš skaldytinių dalių padarytų gremžtukų, net plačių ir netaisyklingų, nors gražiai retušuotais ašmenimis. Trumpieji gremžtukai būdavo padaryti iš trumpų plačių skelčių su skaldytinio briaunos liekanomis (pav. 17:17). Pasitaikė net visiškai mažiukas, iš trumpos skeltės, aptrupėjęs iš antrosios pusės.

Du gremžtukai buvo kombinuoti su rėžtukais. Tai buvo tvirti įrankiai, padaryti iš gero pilko titnago. Vienas (pav. 17:14), matyt, buvęs ugnyje, pailgas, storokas, gražiai išriestais nuolaidžiais ašmenimis, su viduriniu rėžtuku kitame gale. Antras (pav. 17:24) buvo padarytas iš skaldytinio šono nuoskalos; paviršiuje matyti ilgi skelčių negatyvai. Jo ašmenys riesti, antrajame gale kampinis rėžtukas panaudojant skaldytinio dugno liekaną.

Be to, rasti du rėžtukai. Vienas dvigubas šoninis su retušu ir išskala abiejuose galuose (pav. 17:18), antras taip pat su retušu ir išskala, tik iš netaisyklingos nuoskalos. 3 grandukai, kaip paprastai, buvo pagaminti iš netaisyklingų atsitiktinių nuoskalų ir gabalų net su žieve, apspaudytais įgaubtais ašmenimis. Tačiau 3 buvo taisyklingesni. Tai grandukai, kuriuos stengtasi suformuoti kampus nuskeliant rėžtuko tipo išskalomis ir paretušuoti (pav. 17:16).

Savita gero juosvo titnago, tačiau atsitiktinio pavidalo aplink retušuota nuoskala buvo iš viršutinės pusės retušuota viršūne ir vienu pakraščiu, o antrasis pakraštys retušuotas iš apatinės pusės (pav. 17:19). Retušas tvirtas, kaip gremžtuko. Tai kažkoks specialios paskirties įrankis (ar gal figūrinis?).

Šiaip retušuotų nuoskalų surinkta daug (48 egz.). Dažniausiai jos nuo skaldytinių šonų, su dar išlikusiu pagrindo krašteliu. Jos darytos, matyt, atsitiktiniams darbams. Tik keliuose atsitiktiniuose stambokuose gabaluose buvo matyti dailus gremžtuko ar granduko retušas ir darbo žymių.

Iš mažos kirvelio pavidalo nuoskalos buvo padarytas kaltelio ašmenėlis (pav. 17:22). Dirbinėlis yra iš abiejų pusių retušuotais lyg kirvelio ašmenimis ir turėjo būti įstatomas į kotelį.

Rasta šešetas kirvelių tipo dirbinių. Vienas iš jų – gludinti siaurėjantys kirvelio ašmenys. Jie buvo labai ploni ir aštrūs (pav. 17:20). Kaip matyti iš išlikusio šoninių briaunų retušo, be abejo, visas kirvelis buvęs retušuotas, gludinti tik ašmenys. Kirvelis buvęs pagamintas iš šviesiai pilko gero titnago. Kiti visi buvo tik apskaldyti ir retušuoti, o ašmenys dažnai taip kaip mezolitinių kirvelių, aštrinti skersine skelte. Toks vienas mažiukas buvo lęšio pjūvio, kiek susiaurinta pentimi. Kitas, matyt, nebaigtas ruošinys mažam kirveliui siaurėjančia ir plonėjančia pentimi, tačiau ašmenų dalis statmenai nuskilusi. Dar vienas storo lęšio pjūvio dirbinys retušuotais šonais, matyt, vėliau paverstas spaustuku (pav. 17:21), nes abu galai apspaudyti. Dar 2 buvo, matyt, kirvelių ruošinių gabalai.

Taigi šiame išlikusiame apatiniojo sluoksnio sklypelyje turime visą ankstyvajai Nemuno kultūrai būdingą dirbinių kompleksą. Tačiau nereikia abejoti, kad nemaža šio sluoksnio dirbinių bus patekę ir į vidurinį (B) sluoksnį, bet juos esame priversti panagrinėti kartu.

VIDURINIŲ (A ir B) SLUOKSNIŲ DIRBINIAI

Bandymas kai kuriuos dirbinių tipus išdėstyti tyrinėtame plote planigrafiškai (pav. 18) apčiuopiamų rezultatų nedavė. Jei bandysime jais pasiremti, skirdami titnago dirbinius įvairioms kultūroms, tai vis dėlto daugiau bus spėliojimas, nes dauguma radinių aptikta jau nebe pirmykštėje vietoje.

Geriausiai išsiskiria ginklai.

Kotiniai antgaliai

Kotinių antgalių bei jų dalių iš viso surinkta 21 egzempliorius ir jie išsibarstę visame tyrinėtame plote. Tik vienas nedidelis antgaliukas aiškiai priklausė apatiniam (C) kultūriniam sluoksniui. Keli (pav. 19:9, 14, 17) gulėjo pačiame B sluoksnio dugne, šiaurinėje perkasos pusėje. Maždaug pusė antgalių rasta pakrantės samplovoje arba ariamajame sluoksnyje, tad spręsti apie jų chronologiją bei priklausomybę beveik visai nėra duomenų. Nieko nepaaiškina ir patina, nes tik kai kurie buvo pasidengę plona ruda patina, o kiti, kaip ir visi Margių 1-osios gyvenvietės radiniai, be jokios patinos. Belieka juos apibūdinti tipologiškai kiekvieną atskirai. Apytiksliai galima juos suskirstyti į 4 grupes.

Lauro lapo pavidalo antgaliai neišskirta įtvara buvo patys ploniausi, smulkiausiai ir dailiausiai retušuoti. Jų formos atstatyti negalima, nes visi jie nulūžę, išlikusi tik viršūnėlė arba pagrindas. Atrodo, kad bent kai kurie iš jų galėjo būti patekę iš apatinio kultūrinio sluoksnio, ypač tie, kurie rasti B sluoksnio dugne, pagrindiniame C sluoksnio išplitimo plote. Toks antgalis buvo rastas 19 o kv. (pav. 19:9); tame pačiame plote rasta ir 11 m kv. antgalio įtvara (pav. 19:15), nors jau A sluoksnyje. Ji

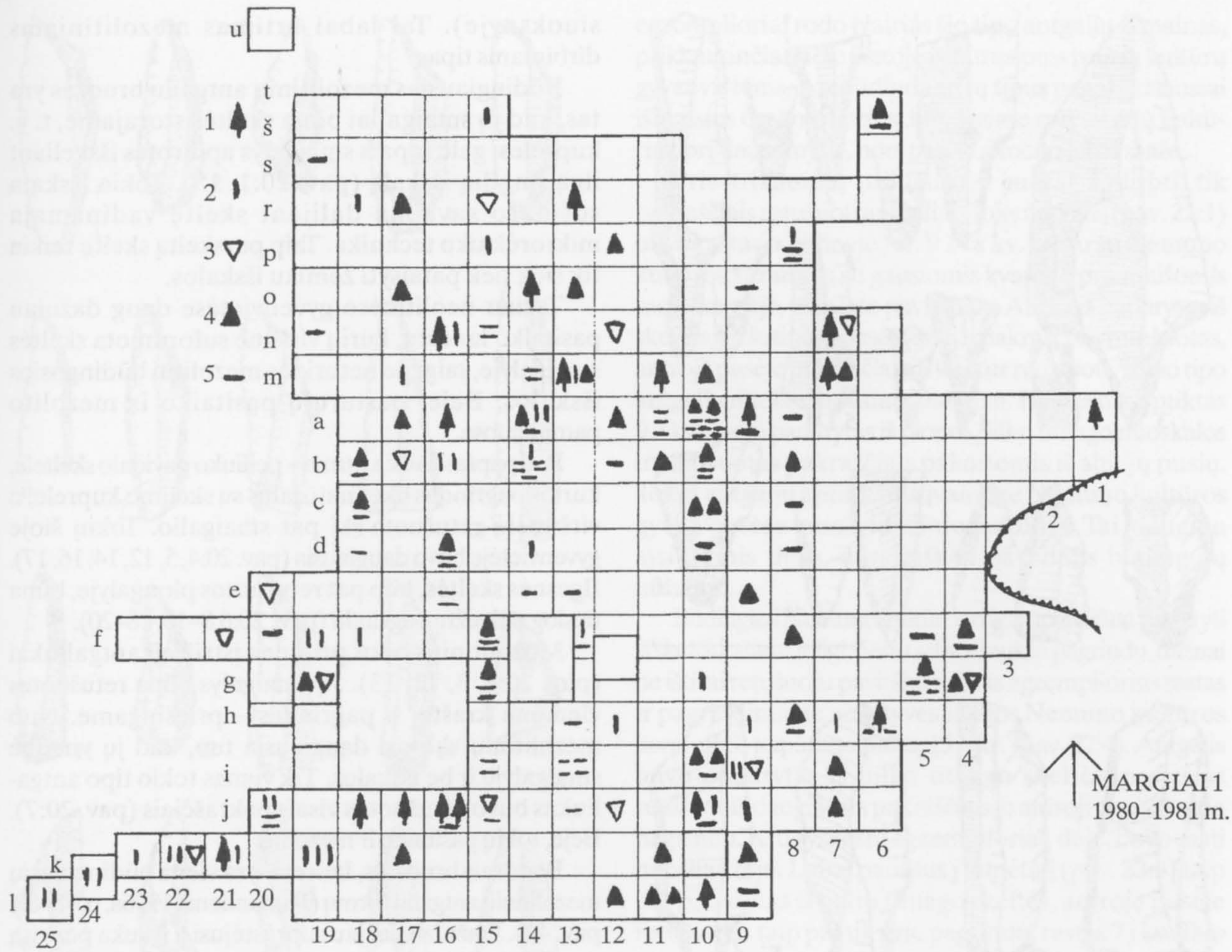

18 pav. Kai kurių dirbinių tipų paplitimas tyrinėtame plote: 1 – kotiniai antgaliai, 2 – lancetai, 3 – trapecijos, 4 – trikampiai, 5 – peiliai. Sudarė autorė

buvo kiek retušuota ir iš antrosios pusės, apdegusi. Mažas tiesus balkšvo titnago antgaliukas (pav. 19:19) taip pat rastas A sluoksnyje. Jo smaigalys ir įtvara kiek paretušuota iš apatinės pusės. Labai artimas šiems antgaliams rastas jau nuošliaužoje, 17 j kv. (pav. 19:8).

Tokie antgaliukai yra plačiai pažįstamas tipas įvairiose ankstyvojo neolito kultūrose: Nemuno, Volgos aukštupio, Valdajaus, Dnepro aukštupio (Неолит..., 1996, pav. 50, 53, 61, 65). Todėl galėtume manyti, kad ir Margių 1-ojoje gyvenvietėje rastieji priklausė ankstyvojo neolito kultūriniam sluoksniui.

Į antrą grupę galėtume sujungti neilgus antgalius iš plačių, dažnai netaisyklingų skelčių, šiek tiek išskirta, bet plačia įtvara, dažniausiai retušuota tik pakraščiais. Savo bendru siluetu jie artimi Bromės tipo antgaliams (Rimantienė, 1996a, p. 18, pav. 7). Tačiau tai tik apgaulingas bendras įspūdis, nes antgaliukai labai smulkūs ir visi skirtingi. Jie čia bus patekę atsitiktinai iš ankstyvesnių gyvenviečių ir priskirtini greičiausiai ankstyvajam mezolitui. 16 a kv. rastasis (pav. 19:17) buvo storokas, kreivas, nerūpestingai retušuotas tik iš viršutinės pusės. Antrasis (pav. 19:16) taip pat menkai apdirbtas, antroje pusėje įstrižai nuskeltas. Šiam tipui priklausė 21 k ir 8 a kv. antgaliai (pav. 19:7, 13), taip pat tik iš viršutinės pusės retušuoti.

Trečią grupę sudarytų antgaliai, padaryti iš ilgesnių skelčių, aiškiai išskirta įtvara, retušuota ir iš nugarėlės pusės (pav. 19:1–4, 6, 11, 12, 14). Tai pačiai grupei reiktų priskirti antgalius išskirta įtvara, bet retušuota tik iš viršutinės pusės (pav. 19:5, 10, 18).

Jų radimo aplinkybės beveik nieko nereiškia. Norėdami tai pavaizduoti, pav. 19 nupiešėme iš eilės 1–10 antgalius iš apatinio (B) ir 11–19 – iš viršutinio (A) sluoksnio. Nematyti jokio skirtumo. Tuo tarpu negalime tiksliai atsakyti, ar kai kurie iš jų nebus patekę iš apatinio (C) kultūrinio sluoksnio.

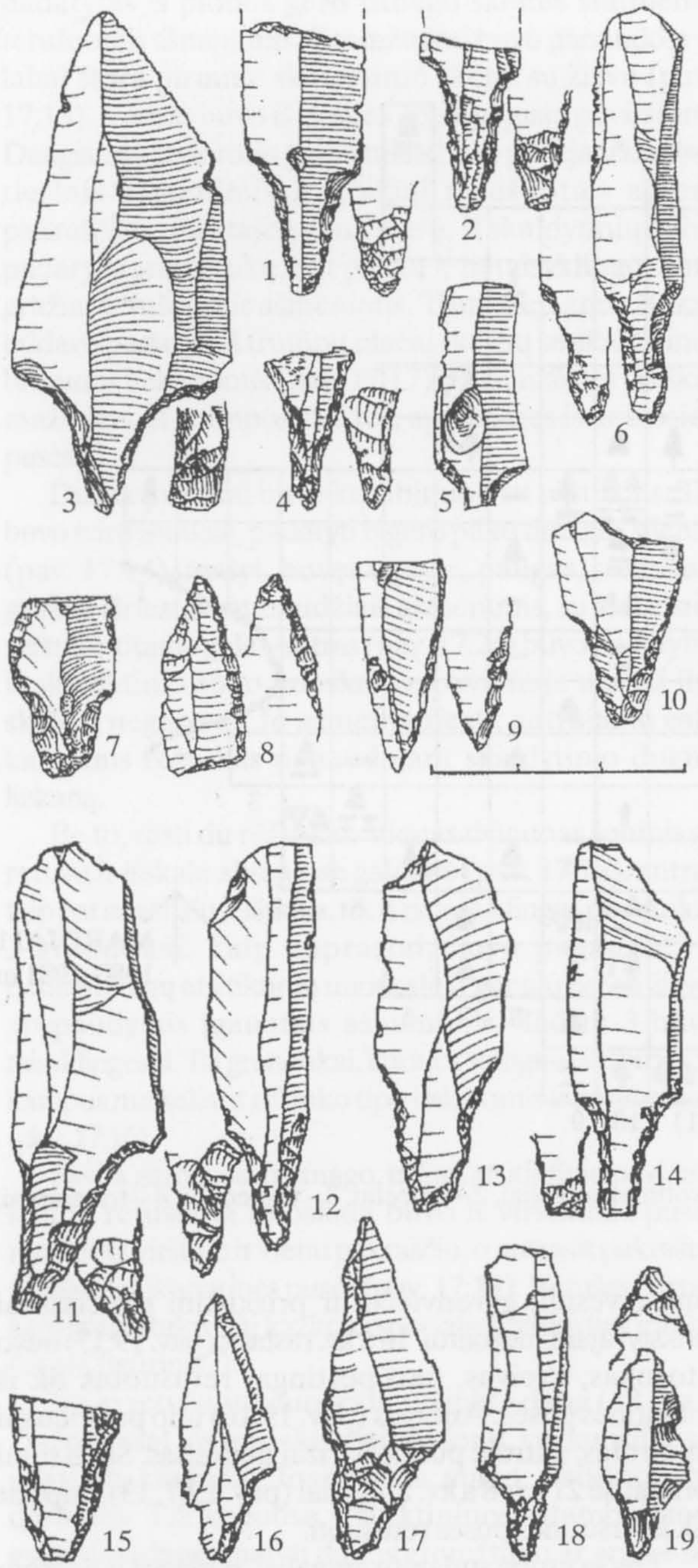

19 pav. Kotiniai antgaliai: 1–16 j kv., 2, 6–7 m kv., 7–21 k kv., 8–17 j kv., 9–14 o kv., 10–16 n kv., 11–18 j kv., 12–9 e kv., 13–8 a kv., 14–9 a kv., 15–11 m kv., 16–16 b kv., 17–16 a kv., 18–3 e kv., 19–13 r kv. 1–10 iš Bsl., 11–19 iš A sl. Piešė V. Jankauskaitė

Lancetai

Tai ploni siauri antgaliukai iš plonų skeltelių, į vieną pusę nusklembta viršūnėle. Kartu su nuolaužomis jų surinkta 50 egzempliorių (ir 1 buvo C sluoksnyje). Tai labai artimas mezolitiniams dirbiniams tipas.

Būdingiausias mezolitinių antgalių bruožas yra tas, kad jų smaigaliai būna skeltės storajame, t. y. kuprelės, gale ir pats smaigalys apdirbtas išskeliant ilgą smailią išskalą (pav. 20:1, 15). Tokia išskala susidaro savaime dalijant skeltę vadinamąja mikrorėžtuko technika. Taip perskeltą skeltę reikia tik šiek tiek pataisyti žemiau išskalos.

Tačiau neolitinėse gyvenvietėse daug dažniau pasitaiko lancetų, kurių viršūnė suformuota skeltės smaigalyje, taigi jie neturi tos mezolitui būdingosios išskalos. Beje, pastarųjų pasitaiko ir mezolito paminkluose.

Pati paprasčiausia forma – peiliuko pavidalo skeltelė, kurios pagrindas likęs natūralus su skėlimo kuprele, o viršūnėlė retušuota iki pat smaigalio. Tokių šioje gyvenvietėje buvo daugiausia (pav. 20:4, 5, 12, 14, 16, 17). Ilgesnės skeltės, taip pat retušuotos plongalyje, būna tiesiog nulaužtu pagrindu (pav. 20:6,8–10, 18–20).

Mezolitinius tipus primena įstrižieji antgaliukai (pav. 20:2, 3, 11, 13). Jų smaigalys būna retušuotas viename krašte, o pagrindas – priešingame. Nuo mezolitinių skiriasi daugiausia tuo, kad jų viršūnė smaigalyje ir be išskalos. Tik vienas tokio tipo antgaliukas buvo retušuotas visais pakraščiais (pav. 20:7). Beje, tokių pasitaiko ir mezolite.

Bendrais bruožais, lancetai yra viena būdingiausių mezolitinių antgalių formų (Rimantienė, 1996a, p. 78–80, pav. 43). Dažniausiai jau suprastėjusi ji išlieka per visą neolitą. Įvairių lancetų aptinkama visose neolitinėse Nemuno kultūros gyvenvietėse: būna ir su išskala smaigalyje, suformuotame kuprelės gale (ypač senesniuose paminkluose), ir be išskalos.

Margių 1-ojoje gyvenvietėje daugiausia lancetų rasta vakarinėje perkasos pusėje (pav. 18).

Trapecijos

Be vienos trapecijos iš C kultūrinio sluoksnio, visame plote surinkta dar 15 tų skersinių antgalių. Jie paplitę daugiausia vakarinėje tyrinėto ploto dalyje, B sluoksnyje (neskaitant nuplautųjų žemyn nuo kranto). Visos trapecijos gana panašios, tačiau skiriasi kai kuriomis proporcijomis. Daugiausia tai simetriškos trapecijos, padarytos iš skelčių nuolaužų (pav. 21:3, 7, 10). Tik viena buvo padaryta iš plonos nuoskalos, kiek įsmaugtais šonais. Vienas mažytis skersinis antgalis, labai dailaus darbo, buvo beveik keturkampis (pav. 21:8). Dalis jų artėja prie trikampio (pav. 21:1, 2, 5, 6). Pagal proporcijas prie aukštųjų galima būtų priskirti tik vieną egzempliorių (pav. 21:4), o porą apibūdinti kaip žemas ir plačias (pav. 21:12).

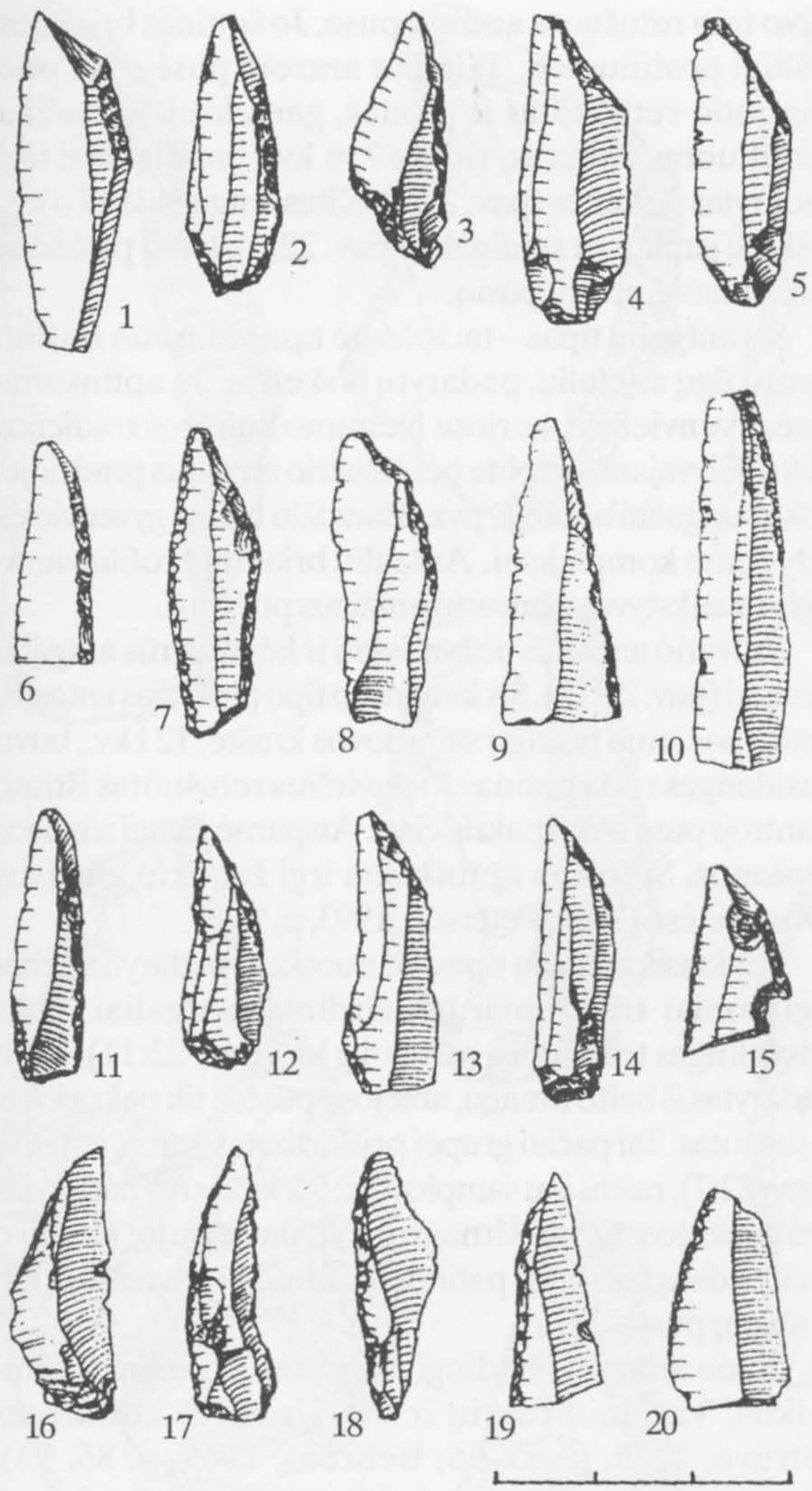

20 pav. Lancetai: 1–19 f kv., 2–15 k kv., 3, 17–atsit., 4– 4 f kv., 5–11 i kv., 6–4 b kv., 7, 13–19 k kv., 8, 10–9 i kv., 9–19 f kv., 11–22 k kv., 12–20 hj kv., 14–24 kl kv., 15–25 l kv., 16–10 j kv., 18–19 k kv., 19–18 r kv., 20–5 g kv.
Piešė V. Jankauskaitė

Trapecijos Lietuvoje (Rimantienė, 1996a. p. 80–81, pav. 44), kaip ir įvairiuose Europos paminkluose, pasirodė maždaug vienu metu – apie mezolito vidurį. Nepakitusio pavidalo jos išliko ir visą neolito laikotarpį. Jų randama net kiekvienoje Pamarių kultūros gyvenvietėje, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989, pav. 29:13) ar Žuceve (Żurek, 1954, pav. 28:2), Pietų Lietuvoje Lynupyje (Rimantienė, 1985, pav. 9:9, 10) ir kt. Tai yra tokia paprasta ir primityvi forma, kad apibrėžti jų chronologinę priklausomybę beveik neįmanoma.

Trikampiai antgaliai ir ietigaliai

Iš 44 rastųjų trikampių antgalių didelės dalies buvo išlikusios tiktai nuolaužos. Tačiau išlikę sveikesni egzemplioriai rodo įvairias šio tipo antgalių atmainas, priklausančias šioje vietoje įsikūrusioms įvairių kultūrų gyvenvietėms. Apibūdindami jų tipus pagal geriausiai išlikusius egzempliorius, bandysime spręsti ir jų kultūrinę priklausomybę, nors tam duomenų labai maža.

Prie trikampių priklauso ir mažai apdirbti, tik pakraščiais retušuoti antgaliai. Toks antgalis (pav. 22:1) buvo rastas ir židinyje Nr. 9 17 r kv. kartu su Nemuno kultūros keramika su gausiomis kvarcito priemaišomis molio masėje, glaistyto paviršiaus. Antgalis padarytas iš skeltės, viršutinėje pusėje ištisai pakraščiais retušuotas, antroje pusėje pakraščiai tik kai kur retušuoti. Tokio tipo antgalių nuolaužų rasta ir daugiau. Ryškesnis, aptiktas 9 e kv., buvo padarytas iš plonos pilko titnago nuoskalos ir retušuotas pakraščiais pakaitomis iš abiejų pusių. Tokių antgalių aptinkama įvairiose Nemuno kultūros gyvenvietėse nuo vidurinio neolito. Tai daugiau atsitiktinis tipas, nors aiškiai paveiktas būdingųjų trikampių.

Būdingieji Nemuno kultūros trikampiai būna padaryti iš skelčių, siauri ir ilgi, tiesiu arba įtrauktu pagrindu, dažnai ne ištisai retušuotu paviršium. Toks egzempliorius rastas ir pagrindiniame ankstyvesniosios Nemuno kultūros keramikos paplitimo plote, 13 o kv. (pav. 22:4). Antgalis buvo padarytas iš pilko titnago skeltės, paviršius retušuotas daugiausia pakraščiais, o antroji pusė tik prie pagrindo. Kiti ryškesni egzemplioriai, deja, buvo rasti nuošliaužoje. Labai panašus į minėtąjį (pav. 22:3) taip pat padarytas iš balto titnago skeltės, antroje pusėje retušuotas taip pat tik prie pagrindo, rastas 7 j kv. Taip pat nuošliaužoje, 11 k kv., rastas to paties tipo antgalis

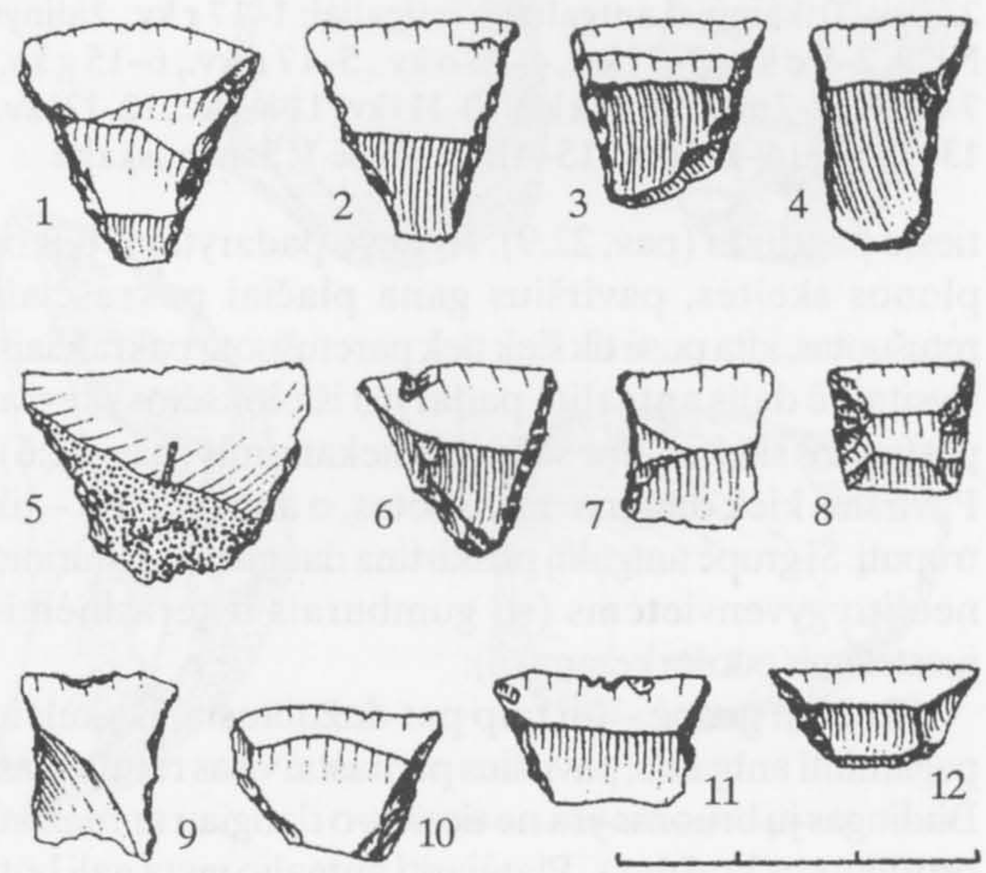

21 pav. Trapecijos: 1, 10 – 20 e kv., 2 – 22 k kv., 3 – 15 j kv., 4, 12 – 12 j kv., 5 – 12 n kv., 6 – 7 n kv., 7 – 21 k kv., 8 – 4 g kv., 9 – 17 b kv., 11 – 15 r kv. Piešė V. Jankauskaitė

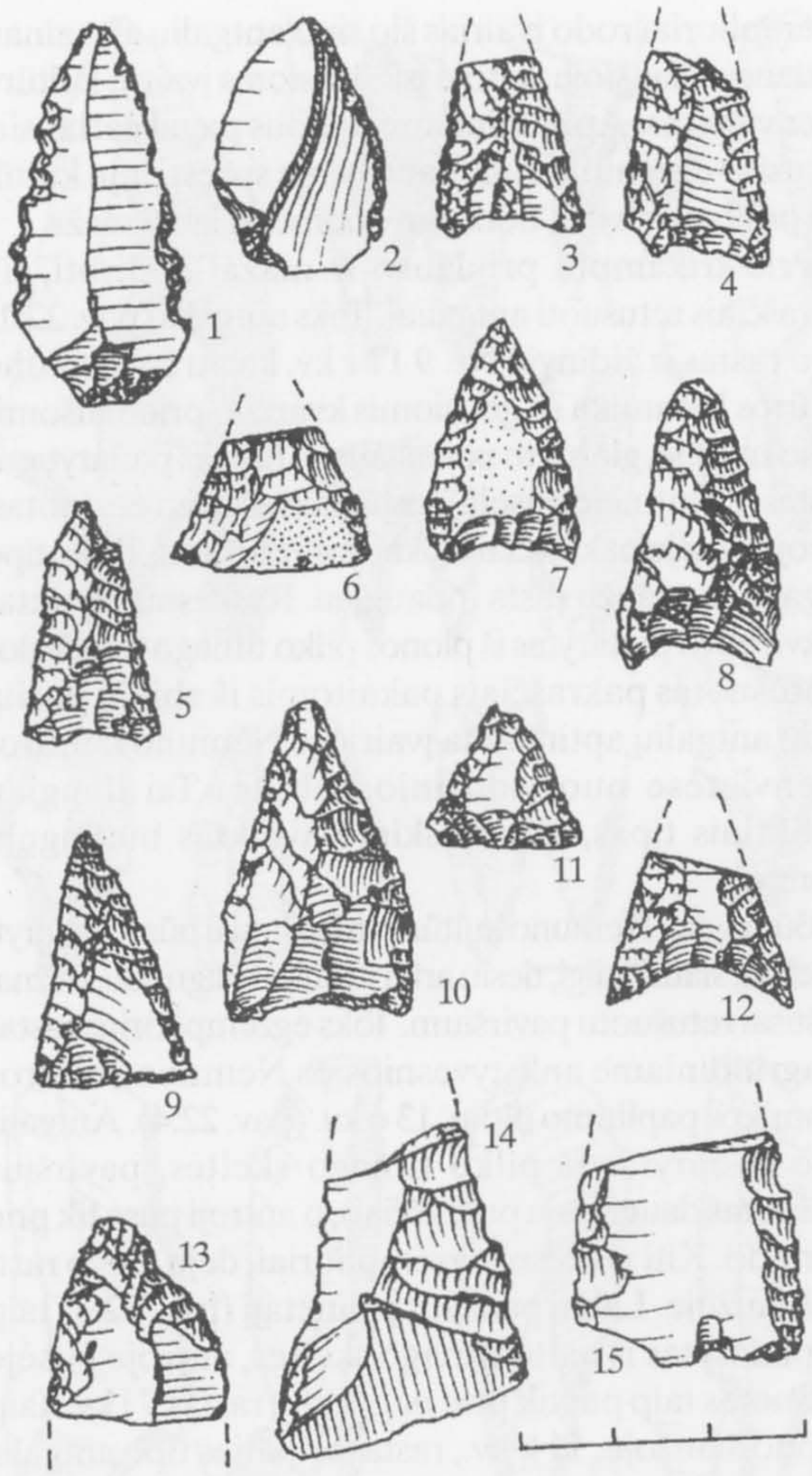

22 pav. Trikampiai antgaliai ir ietigaliai: 1–17 r kv., židinys Nr. 9, 2–9 e kv., 3–7 j kv., 4–13 o kv., 5–17 o kv., 6–15 g kv., 7–9 k kv., 8–7 m kv., 9–11 k kv., 10–11 l kv., 11–4 g kv., 12–12 l kv., 13–7 i kv., 14–11 b kv., 15–4 h kv. Piešė V. Jankauskaitė

tiesiu pagrindu (pav. 22:9). Jis buvo padarytas iš pilkos plonos skeltės, paviršius gana plačiai pakraščiais retušuotas, kita pusė tik šiek tiek paretušuota pakraščiais. Pasitaikė dalis antgalio, padaryto iš plokščios skersai pastatytos skeltės, dar su žievės liekanomis (pav. 22:6). Paviršius kiek daugiau retušuotas, o antroji pusė – tik truputį. Ši grupė antgalių priskirtina daugiausia vidurinio neolito gyvenvietėms (su gumburais ir terasinėmis juostelėmis puošta keramika).

Trečioji grupė – tai taip pat dažniausiai iš skelčių pagaminti antgaliai, paviršius paprastai visas retušuotas. Būdingas jų bruožas yra ne tiesios, o daugiau ar mažiau profiliuotos kraštinės. Platėjanti antgalio vieta gali būti arčiau smaigalio ar pagrindo. Dažnai jie, kaip ir ankstyvieji Nemuno kultūros antgaliai, antroje pusėje retušuojami tik prie pagrindo. Net stambiausias iš šių antgalių (pav. 22:10) (11 l kv.), visu retušuotu paviršiumi, buvo taip retušuota antrąja puse. Jo šoninės briaunos ryškiai profiliuotos. Taip pat antroje pusėje tik prie pagrindo retušuotas ir plonas, gana kreivas, tačiau profiliuotas antgalis, rastas 7 m kv., greičiausiai irgi padarytas iš skeltės (pav. 22:8). Kitas antgalis, iš 17 o kv., ryškiau įsmaugtu smaigaliu (pav. 22:5), buvo plokščiai retušuotas iš abiejų pusių.

Šis antgalių tipas – tai tolesnė tąsa vidurinio neolito siaurų ilgų antgalių, padarytų iš skelčių. Jų aptinkama tose gyvenvietėse, kuriose Nemuno kultūros tradicijos išliko vėlyvajame neolite bei žalvario amžiaus pradžioje. Tokie antgaliai būdingi, pvz., Barzdžio miško gyvenvietės vėlyvajam kompleksui. Antgalių briaunų profiliavimas irgi yra ankstyvojo žalvario amžiaus požymis.

Žalvario amžiaus požymis yra ir labai aštrūs antgalių kampai (pav. 22:12). Šis ketvirtojo tipo plokščias antgalis, rastas pačiame titnagų samplovos krašte, 12 l kv., buvo pasidengęs ruda patina. Jo paviršius retušuotas ištisai, o antroji pusė tiktai pakraščiais. Atsparnės labai smailios ir plonos. Ši forma aptinkama irgi žalvario amžiaus gyvenvietėse (Vang Petersen, 1993, p. 93).

Penktasis antgalių tipas – iš nuoskalų padaryti trumpi lygiašoniai trikampiai bei širdiniai antgaliai. Toks taisyklingas trikampis, rastas 4 g kv. (pav. 22:11), buvo padarytas iš balto titnago, abiejose pusėse tik pakraščiais retušuotas. Tai pačiai grupei priskirtinas širdinis antgalis (pav. 22:7), rastas jau samplovoje, 9 k kv., buvo padarytas iš nuoskalos, net su titnago žieve paviršiuje. Jis buvo kiek padengtas rudos patinos. Pakraščiai buvo retušuoti iš abiejų pusių.

Tokie antgaliai būdingi įvairioms Virvelinės keramikos, Varpinių taurių ir net Unetičio kultūroms (Struve, 1955, p. 65–66; Behrens, 1969, p. 86, 93). Lietuvoje jų daug Pamarių kultūros paminkluose ir ypač randamų atsitiktinai (Rimantienė, 1974, p. 16, žemėl. 9; 1985a, pav. 3, 4, 19, 20; 1985c pav. 8; 1989, pav. 29).

Ietigalių rastos tiktai nuolaužos, tad negalima susidaryti aiškaus vaizdo apie visą jų pavidalą. Bet, atrodo, jie buvo panašūs į trikampius antgalius, tik didesni, o jų retušas platesnis. Gal ir nebaigto ietigalio dalis, rasta 11 b kv. (pav. 22:14), buvo plačiai retušuota tik viršutinėje pusėje. Kito turbūt irgi nebaigto nulūžusio balto titnago ietigalio dalis (pav. 22:15) retušuota tik pakraščiais. Labai plokšti, iš abiejų pusių plačiai retušuoti smaigaliai (pav. 22:13), be abejo, nulūžę nuo ietigalių.

Ietigaliai irgi būdingi tik vėlyvojo neolito paminklams, daugiausia Pamarių kultūrai.

13 a kv. rastas ir vienas rombinis strėlės antgalis, iš abiejų pusių plokščiai retušuotas, segmento pjūvio, padarytas iš pilko titnago, 3 cm ilgio ir 1,6 cm pločio, tačiau nebaigta įtvara. Rombiniai antgaliai randami įvairiose vėlyvojo neolito kultūrose Lietuvoje šalia trikampių.

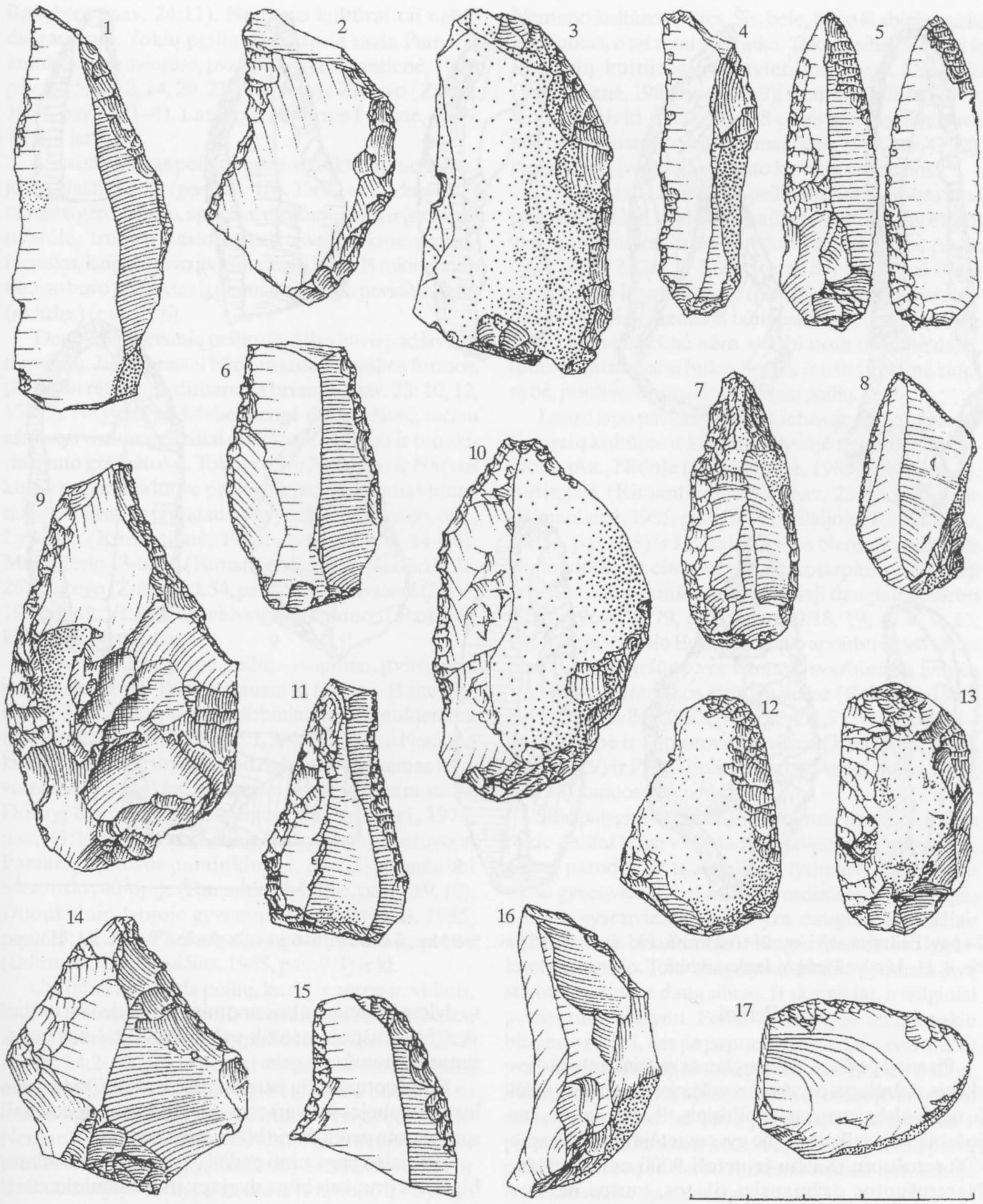

23 pav. Peiliai: 1–20 f kv., 2–13 j kv., 3–9 j kv., 4–10 j kv., 5–7 f kv., 6–21 k kv.; 7–15 g kv., 8–21 k kv., 9–6 h kv., 10–16 e kv., 11–15 n kv., 12–9 o kv., 13, 14–14 n, 15–20 j kv., 16–15 i kv., 17–19 p kv. Piešė V. Jankauskaitė

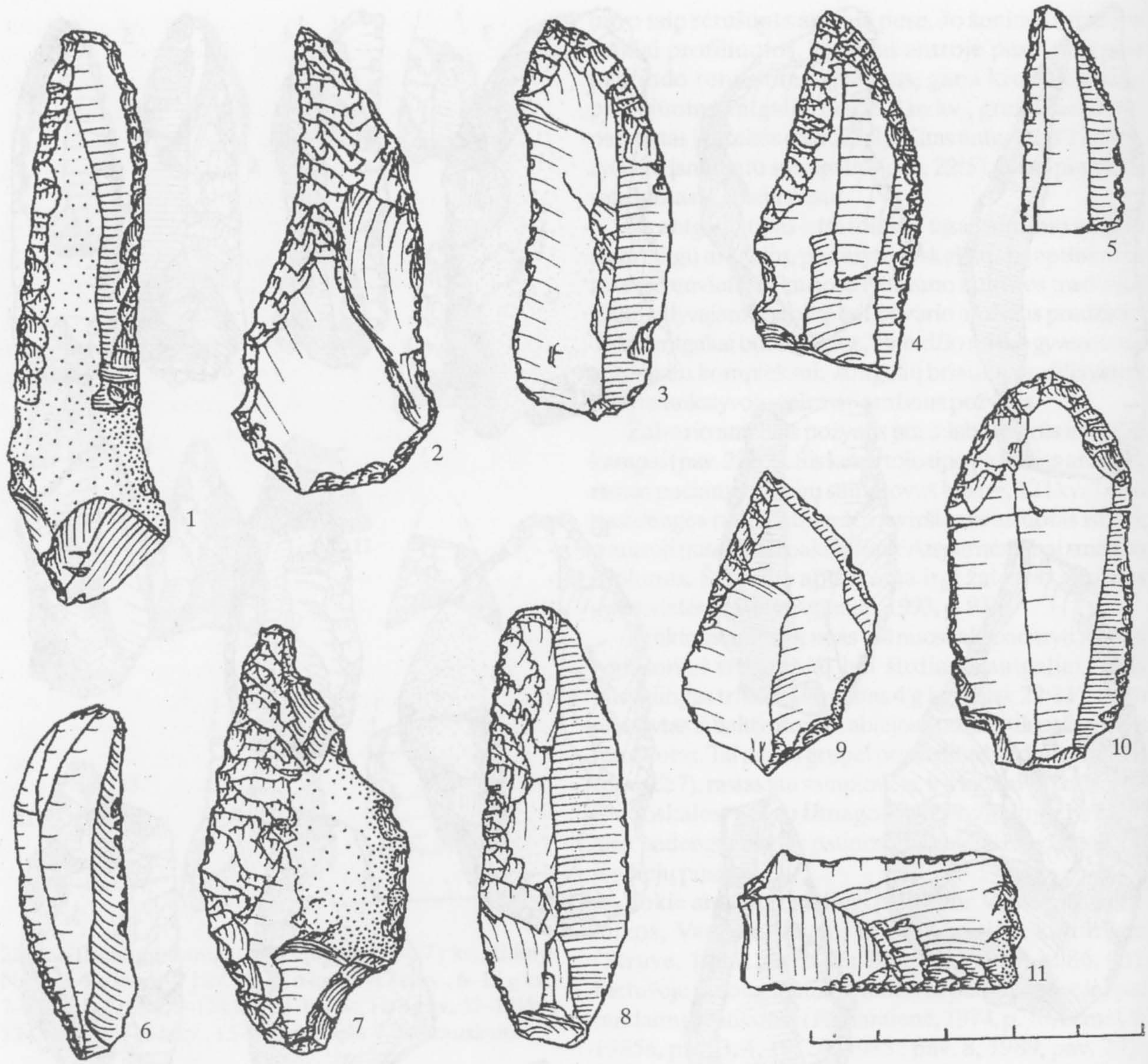

24 pav. Peiliai: 1–13 i kv., 2–10 d kv., 3, 10 – atsit., 4–15 j kv., 5–9 l kv., 6–5 b kv., 7–6 g kv., 8–9 a kv., 9–10 a kv., židinys Nr. 4, 11–14 b kv. Piešė V. Jankauskaitė

Peiliai

Pirmieji peiliai – tai daugiau ar mažiau retušuotos skeltės, dažniausiai naudotos atsitiktiniams darbams, todėl jų retušas labai menkas ir neištisinis, tik tose vietose, kur jo labiausiai reikėjo. Šioje gyvenvietėje surinkta apie 600 retušuotų skelčių ir netoli 9000 neretušuotų. Neretušuotos dažniausiai tik tos, kurios nebuvo tinkamos ruošiniams, kreivos. Retušuotos skeltės kartais būna gana didelės – iki 7 cm ilgio ir 3,5 cm pločio, ypač pagamintos iš gero tamsiai pilko ar juosvo titnago. Dauguma skelčių buvo su viena skėlimo briauna paviršiuje, tik labai tiesios gerosios skeltės būna su dviem išilginėmis briaunomis paviršiuje. Paprastai skeltės retušuojamos tik pakraščiais, keletas buvo statmenai retušuotu galu.

Retušuotų skelčių jau pasitaikė ir mezolito stovyklose. Be abejo, jos vartotos dar ilgai šalia specialiai suformuotų peilių, kurie būdingi jau neolitui.

Specialiai pagaminti peiliai (61 egz.) pačiais stambiausiais bruožais būna dvejopi: įtvirtinami skersai į kotą ar kriaunas ir įtvirtinami išilgai.

Skersiniai peiliai – tai plačios skeltės ar nuoskalos, retušuota jų viena ar abi kraštinės, kurių viena įleidžiama į medinį ar raginį įtvarą. Tokių peilių, padarytų iš skelčių, briaunos paprastai būna tiesios arba kiek

išgaubtos (pav. 24:11). Nemuno kultūrai tai nebūdingas tipas. Tokių peilių daugiausia rasta Pamarių kultūros gyvenvietėse, pvz., Nidos (Rimantienė, 1989, pav. 20:5, 6, 12, 14, 20, 21), Lenkijoje Žucevo (Żurek, 1954, pav. 27:1–4), Latvijoje Abuoros I (Лозе, 1979, VI:3, 4 lent.).

Visai skirtingas peilis (rastas atsitiktinai) neįtelpa į jokią klasifikaciją (pav. 24: 10). Jis buvo padarytas iš tamsaus gero titnago, apskritai retušuotu galu ir įsmaugta įtvarėle, truputį pasidengęs rusva pelkine patina. Neaišku, kaip jis buvo įtvirtinamas į kotą. Iš tokio paties titnago buvo padarytas ir platus lauro lapo pavidalo peilis (nulūžęs) (pav. 23:6).

Dauguma skersinių peilių vis dėlto buvo padaryta iš nuoskalų. Jie paprastai būna maždaug ovalios formos, plokščiai retušuota dirbamąja briauna (pav. 23: 10, 12, 13, 17). Ne vieną jų iš dalies dengė titnago žievė, tačiau ašmenys visuomet dailiai plokščiai retušuoti ir tuo skiriasi nuo gremžtukų. Tokių peilių Nemuno ir Narvos kultūros paminkluose pasitaikė jau baigiantis viduriniam neolitui, bet ryškiausi pavyzdžiai iš vėlyvojo, pvz., Lynupio (Rimantienė, 1985b, pav. 10:4, 6, 14–16), Mergežerio 13-osios (Rimantienė, 1985c, pav. 8:19, 21, 26), Žucevo (Żurek, 10, 54, pav. 28:3), Abuoros I (Лозе, 1979, lent. VI:8) ir kt. vėlyvųjų Nemuno ir Pamarių kultūros gyvenviečių.

Antroji didelė grupė peilių – išilginiai, įtvirtinami statmenai į kotą. Paprasčiausia jų forma – iš skelčių, rečiau iš nuoskalų padaryti dirbiniai įstrižai nusklembta ir retušuota nugarėle (pav. 23:1, 3, 4, 16). Tai jau Nemuno kultūros dirbinio tipas, tačiau dažniau sutinkamas vėlyvesniuose paminkluose, Baltarusijoje vadinamosiose Dobryj Boro tipo gyvenvietėse (Чарняўскі, 1979, pav. 41:11, 12). Ypač daug tokių peilių Lietuvoje, Pamarių kultūros paminkluose, pvz., Būtingės bei Šventosios 40-ojoje (Rimantienė, 1985b, pav. 10:9, 10), Duonkalnio 1-ojoje gyvenvietėje (Butrimas, 1985, pav. 23:11, 12), Plinkaigalio neolitiniuose kapuose (Butrimas, Kazakevičius, 1985, pav. 7:3) ir kt.

Gretimai atsiranda peilių, kurių ir antrasis, vidinis, kraštas imamas retušuoti, ir savaime susidaro ryškesnė ar ne tokia ryški riesto snapo pavidalo viršūnė (pav. 23:2, 11, 15; 24:2–6). Tokie peiliai dažnai daromi iš plačių nuoskalų (pav. 23:9, 14; 24:9). Peiliukai iš nuoskalų su lenktu snapu būdingi jau vidurinio ir vėlyvojo neolito Nemuno kultūros gyvenvietėms. Lietuvoje galima paminėti Dubičių 2-ąją (Paežerio) net Grūdos 3-iąją ir kt. Baltarusijoje tokių pasitaiko ir vidurinio, ir vėlyvojo neolito Nemuno kultūros paminkluose (Чарняўскі, 1979, pav. 25:25; 30:13; 41:7, 8). Vėlyvojoje Narvos kultūros Šventosios 6-ojoje gyvenvietėje aptiktas lenktasnapis peilis iš įvežtinio titnago (Rimantienė, 1996b, pav. 50:1). Greičiausiai jis atsigabentas iš Nemuno kultūros srities. Šis, beje, buvo iš abiejų pusių retušuotas, o tai retai pasitaiko. Tokie peiliai būdingi ir Pamarių kultūros gyvenvietėms: rasta Lynupio (Rimantienė, 1985b, pav. 10:8), Abuoros I (Лозе, 1979, lent. VI:9) ir kt. Šventosios 28-ojoje gyvenvietėje buvo taip pat riestu snapu peilis (Rimantienė, 1979, pav. 43:12), padarytas iš įvežtinio gludinto kirvelio nuoskalos.

Pats ryškiausias išilginių peilių variantas – lauro lapo pavidalo peiliai tiesia nusmailinta viršūne. Paprastai visi jų pakraščiai būna retušuoti iš viršutinės pusės (pav. 23:6, 7; 24: 1, 7, 8). Retai dar plokščiai būna paretušuota ir antroji pusė (pav. 23:5), taip pat pagrindas. Šis peilis – vienas iš labiausiai išbaigtos formos. Tokių peilių viršūnė nėra svarbiausia darbinė dalis, todėl ji dažniausiai buka. Smaili ir aštri viršūnė retenybė, priešingai negu riestasnapių peilių.

Lauro lapo pavidalo peilių Lietuvoje aptikta visuose Pamarių kultūros ir kituose vėlyvojo neolito paminkluose, pvz., Nidoje (Rimantienė, 1989, pav. 20:4, 7), Būtingėje (Rimantienė 1980, pav. 23:4), Lynupyje (Rimantienė, 1985, pav. 10:12), Vilkijoje (Rimantienė, 1985a, pav. 7:5) ir kt. Baltarusijos Nemuno kultūros paminkluose jie eina per visus laikotarpius: ankstyvieji retušuoti tik pakraščiuose, vėlyvieji daugiau apdirbti (Чарняўскі, 1979, pav. 4:13; 30:18, 19; 41:8, 9, 13, 14). Visoje Vidurio Europoje šitaip apdirbti dideli tiesūs peiliai buka viršūne yra viena iš svarbiausių įvairių Virvelinės keramikos kultūrų įkapė (Behrens, 1969, pav. 13; Popelka, 1992, pav. 2:2; 3:1,5). Tokie peiliai – dažna įkapė ir Fatjanovo kultūros (Крайнов, 1972, pav. 28, 29) ir Padneprės kultūros (Артеменко, 1967, pav. 28) kapuose.

Šitie palyginimai yra tik tipologinės prasmės, o kam tokie peiliai buvo vartojami kasdieniame gyvenime, galėtų parodyti tik trasologiniai tyrimai ir palyginimai tik su gyvenviečių, bet ne kapų radiniais. Visi Margių 1-osios gyvenvietės peiliai yra daugiau ar mažiau apzulintomis briaunomis ir lengvai pastebimo lyg lakuoto blizgesio. Toks blizgesys atsiranda pjaunant javų stiebus, kuriuose daug silicio. Ir skersiniai, ir išilginiai peiliai tuo pasižymi. Peiliai iš kapų, be abejo, tokio blizgesio neturi, nes jie paprastai būna dar nevartoti. O pvz., Šveicarijos sijiniuose pastatuose rastieji peiliai, kurie, beje, ne kartą aptikti su visa medine įtvara, labai aiškiai rodo, kad tai buvę javų nuėmimo įrankiai – pjautuvai (Anderson ir kt., 1992). Nemaža tokių pačių peilių-pjautuvų su darbo žymėmis rasta ir netolimoje Barzdžio miško gyvenvietėje.

Gremžtukai

Kaip ir kitose akmens amžiaus gyvenvietėse, gremžtukai sudarė didžiąją ūkinio inventoriaus dalį. Jų surinkta

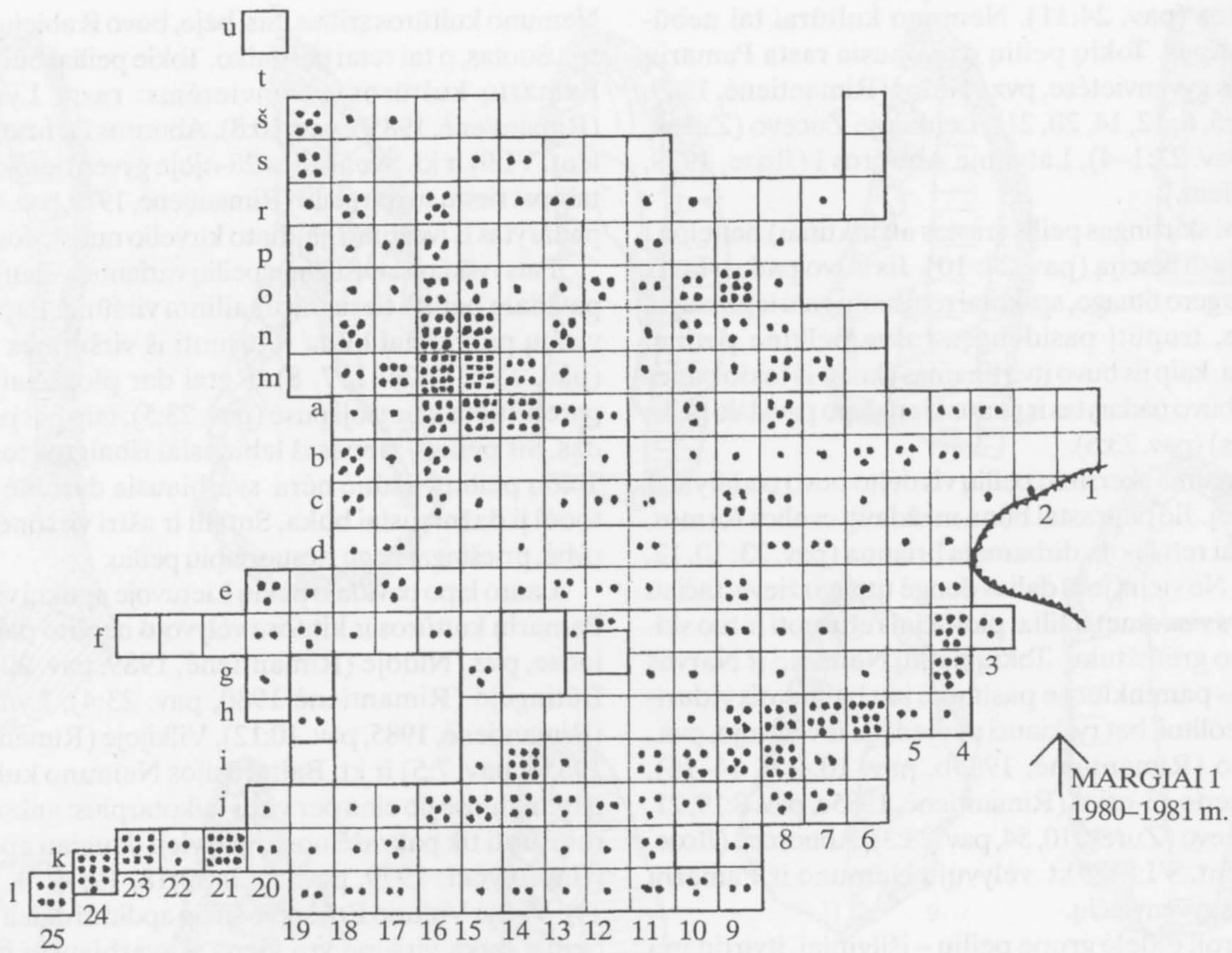

25 pav. Gremžtukų paplitimas tyrinėtame plote. Sudarė autorė

528 egzemplioriai, neskaitant paprastų retušuotų nuoskalų su gremžtuko tipo retušu, kurios greičiausiai irgi buvo vartotos kaip gremžtukai.

Gremžtukų paplitimas (pav. 25) sudaro ištisinį vaizdą, atitinkantį bendrąjį titnagų paplitimą. Gausumu išsiskiria trys grupės, atitinkančios keramikos tipų paplitimą. Tačiau nebuvo įmanoma priskirti kuriuos nors gremžtukų tipus vienai keramikos grupei, nes visur jie kartojasi. Bandėme pasekti titnago rūšį, tačiau negalima tvirtinti, kad, vartodami vienos geresnės rūšies titnagą, pvz., Pamarių kultūros gyventojai, paprastesniems įrankiams nevartojo ir prastesnio titnago. Bandėme išskirti ryškiai geltona patina pasidengusius dirbinius, kurie tam tikru metu kartu su kitais dirbiniais buvo patekę į pradedančią pelkėti ežero pakrantę. Tačiau apčiuopiamų rezultatų tai nedavė. Belieka juos apibūdinti tik tipologiškai, pažymint ir kai kuriuos kitus duomenis.

Apie du trečdalius buvo trumpųjų gremžtukų, padarytų iš titnago nuoskalų. Dauguma jų iš paprasto vietinio pilko titnago (pav. 26:11, 14; 27:7–12), tačiau buvo ir iš juosvo gero titnago (pav. 26:7, 9, 13), o arčiau kranto – ir pasidengusių rusva patina (pav. 26:5, 8, 15). Reikia pabrėžti, kad minėti juosvieji labai gero darbo gremžtukai buvo rasti jau ariamajame sluoksnyje (A), tad, reikia manyti, priklausė vėlyvesniajai apgyvendinimo fazei. Nemaža jų buvo su titnago žieve, tik siaurai retušuotais ašmenimis (pav. 26:6, 15). Pasitaikė mažiukų, beveik aplink retušuotų dirbinėlių (pav. 26:14; 27:10). Keletas buvo įstrižais ašmenimis (pav. 27:2, 8). Tarp trumpųjų pasitaikė ir labai didelių egzempliorių (pav. 28:2). Kai kurių ilgis siekė vos 3 cm, ašmenys – apie 5 cm (pav. 27:11, 12). Buvo gremžtukų, pagamintų iš skaldytinių gabalų, ir labai stambių titnago konkrecijų (pav. 28:8). Pastaruoju buvo dirbama ir šonu. Šiaip šoninių gremžtukų labai maža, priskaičiuotume apie 10 egzempliorių (pav. 26:12). Retai pasitaikė dviašmenių egzempliorių (pav. 28:4, 5). Nedaug ir trapecijos pavidalo gremžtukų (pav. 26:9; 27:4, 5) paprastai jie būna padaryti iš gero juosvo arba tamsiai pilko titnago.

Apie trečdalį visų gremžtukų sudarė ilgieji ir pailgieji egzemplioriai. Tačiau tikrai ilgųjų, kurių ilgis daugiau kaip du kartus būtų didesnis už plotį, buvo labai nedaug. Tokių ilgis buvo 5–6,5 cm, ašmenų plotis apie 2 cm (pav. 26:1–4,8; 27:1–3,6; 28:7). Pasitaikė ir labai stambių egzempliorių (pav. 28:1, 3, 6). Jie paprastai būna padaryti iš gero juosvo, tamsiai pilko ar balkšvo titnago ir gerai apdoroti. Labai dažnai jų briaunos būna retušuotos. Kai

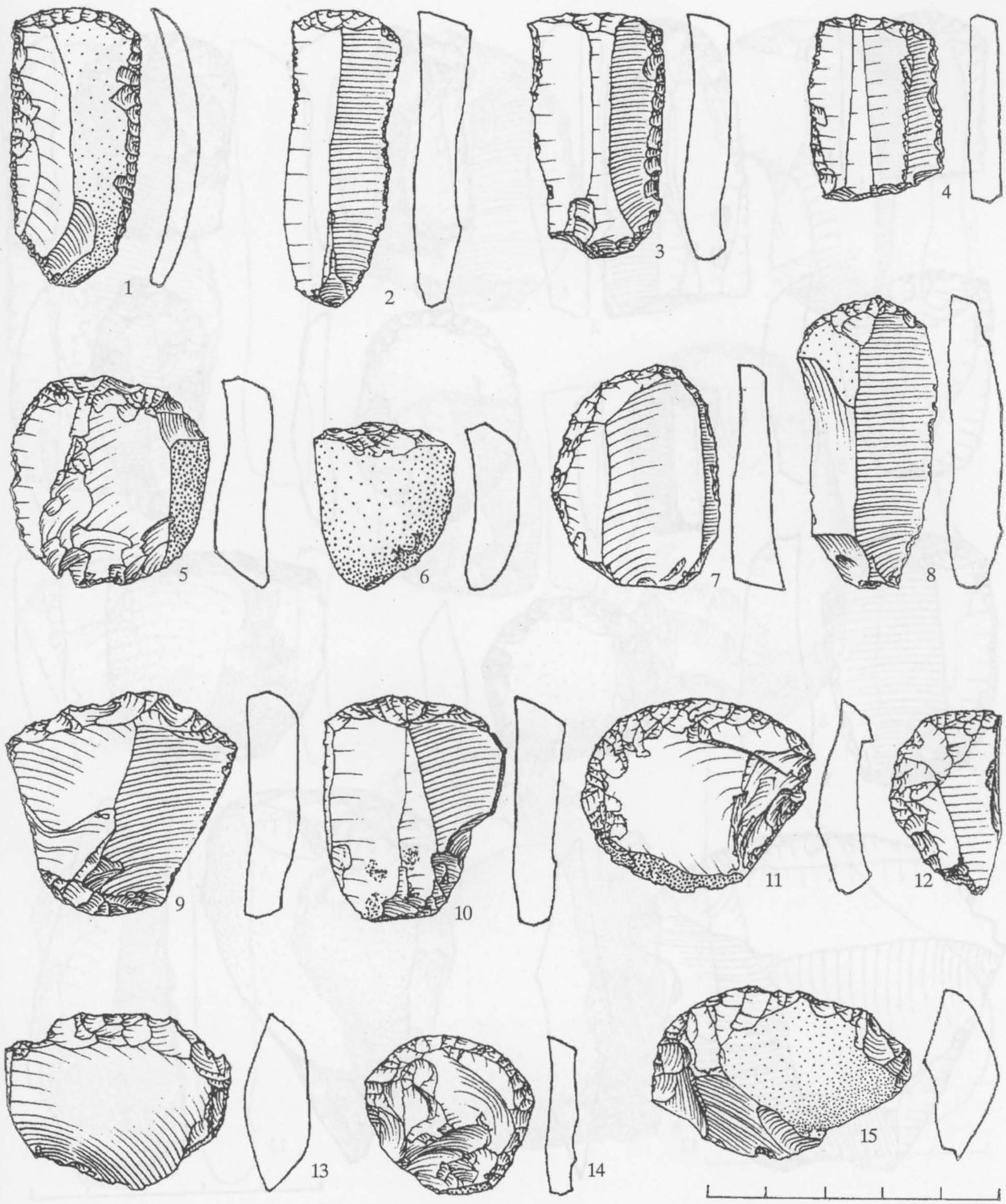

26 pav. Gremžtukai (iš A sluoksnio): 1–7 h kv., 2–11 c kv., 3–14 c kv., 4–4 a kv., 5–13 i kv., 6–14 a kv., 7–16 m kv., 8–10 i kv., 9–18 r kv., 10–10 r kv., 11–11 e kv., 12–11 d kv., 13–7 d kv., 14–17 k kv., 15–13 i kv. Piešė V. Jankauskaitė

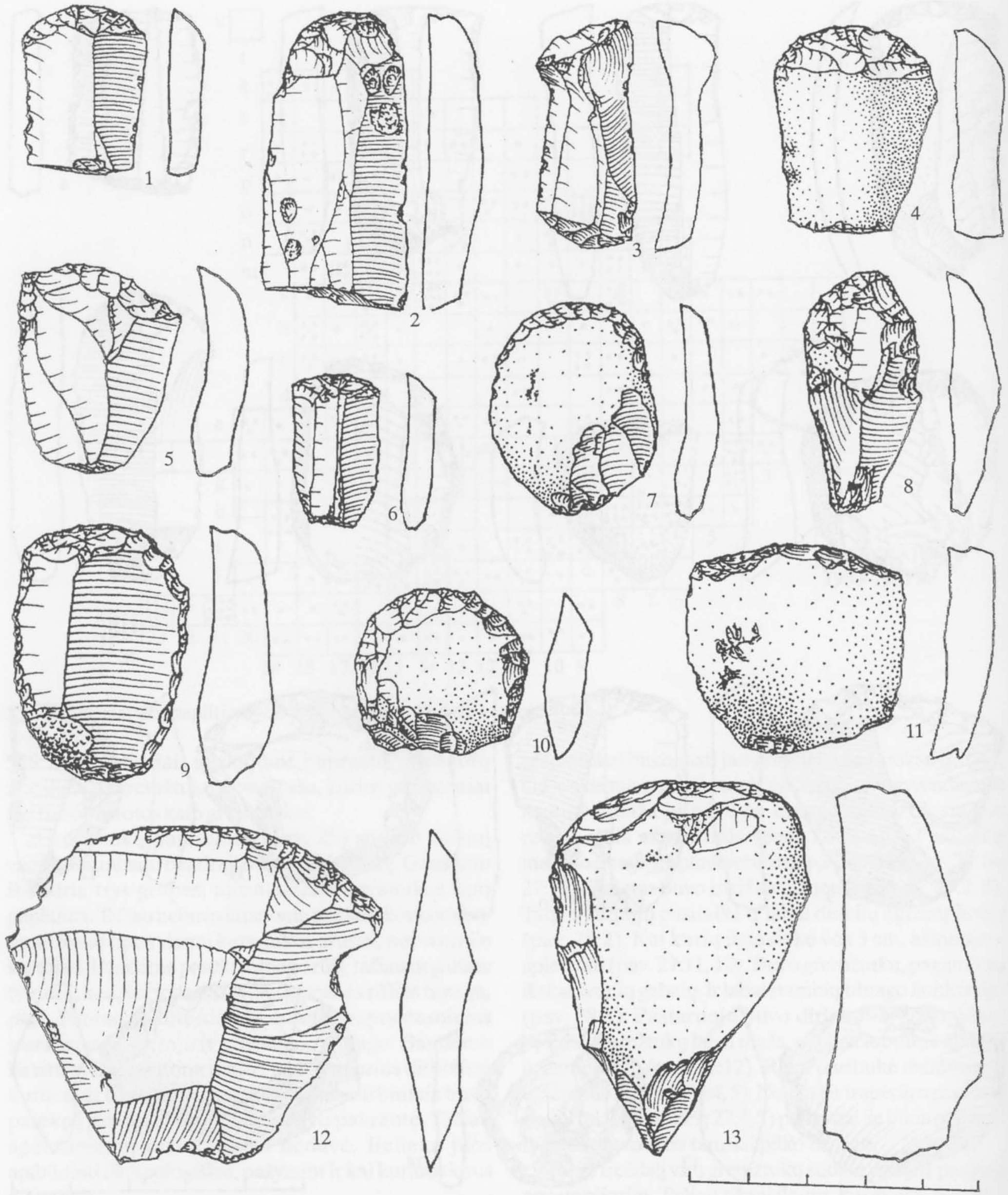

27 pav. Gremžtukai (iš B sluoksnio): 1 – 19 š kv., 2 – 10 o kv., 3 – 15 j kv., 4, 6, 9 – 24 kl kv., 5 – 19 s kv., 7 – 18 k kv., 8 – 6 g kv., 10 – 4 f kv., 11 – 16 b kv., 12 – 15 a kv., 13 – 5 b kv. Piešė V. Jankauskaitė

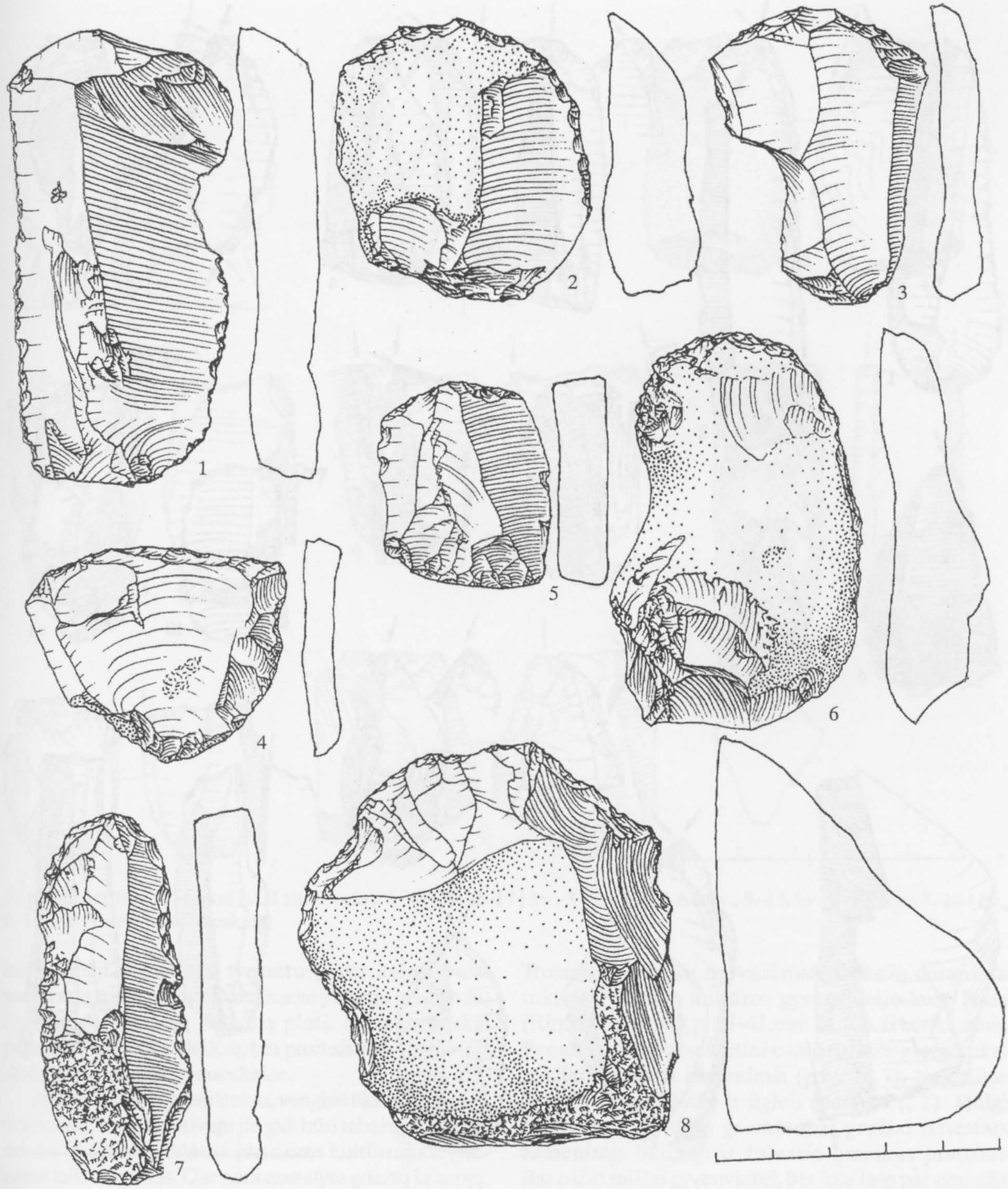

28 pav. Stambieji gremžtukai (iš B sluoksnio): 1–4 f kv., 2–8 h kv., 3–4 f kv., 4–18 s kv., 5–19 s kv., 6–18 n kv., 7–13 j kv., 8–19 k kv. Piešė V. Jankauskaitė

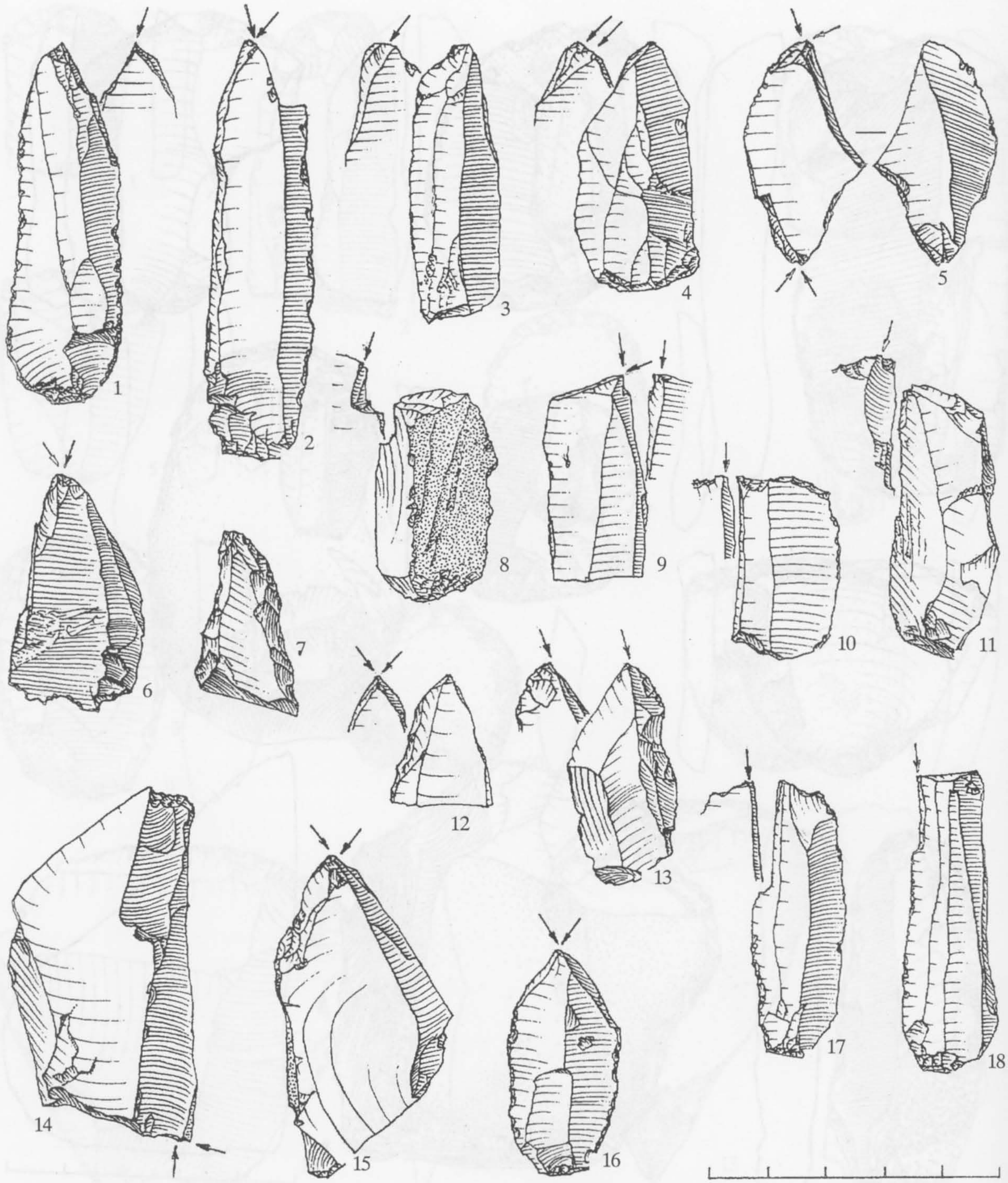

29 pav. Rėžtukai: 1–8 h kv., 2–9 n kv., 3–18 j kv., 4–16 j kv., 5–12 j kv., 6–13 b kv., 7–12j kv.,8–11 b kv., 9–22 k kv., 10–14 m kv., 11–8 h kv., 12–15 j kv., 13–11 r kv., 14–13 i kv., 15–3 b kv., 16–25 l kv., 17–12 n kv., 18–10 b kv. Piešė V. Jankauskaitė

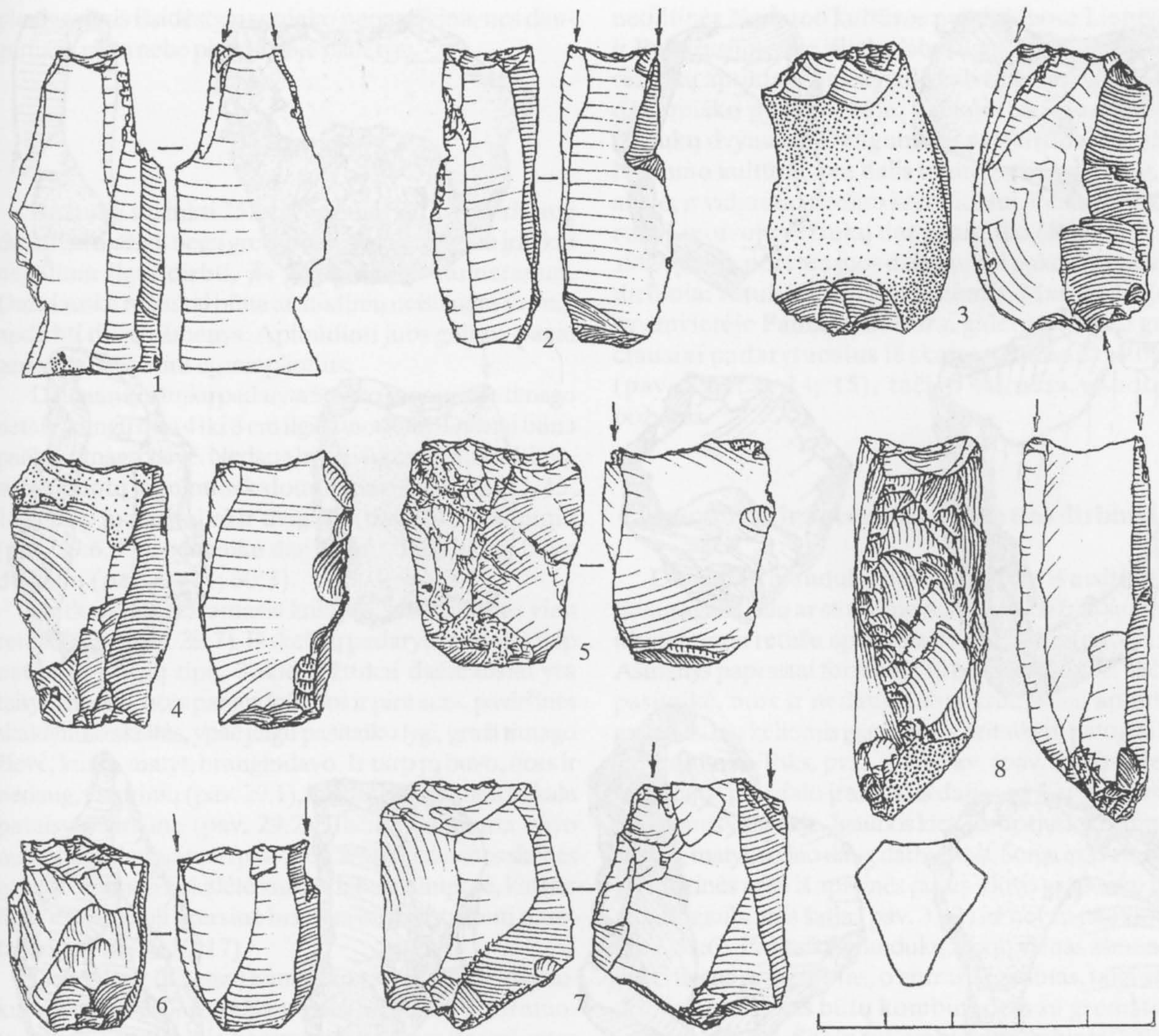

30 pav. Rėžtukai dvynukai (iš B sluoksnio): 1–4 b kv., 2–17 j kv., 3–13 l kv., 4–8 h kv., 5–4 h kv., 6–13 i kv., 7–10 i kv., 8–10 a kv. Piešė V. Jankauskaitė

kurie ilgieji iš pietinės tyrinėto ploto dalies buvo pasidengę rusva patina. Dažniausiai pailgųjų gremžtukų ilgis ne didesnis už dvigubą plotį. Šie gremžtukai paprastai daromi iš skelčių, bet pasitaikė ne vienas ir iš skaldytinio nugarinės nuoskalos.

Apibūdindama gremžtukus, vengiau tikslių statistinių duomenų, mat šiuo atveju jie gali būti labai apgaulingi, nes tie radiniai priklausė įvairioms kultūroms ir įvairiems laikotarpiams. Dar nėra nustatyta griežtų kriterijų, pagal kuriuos galėtume spręsti apie jų kultūrinę priklausomybę. Galime tik palyginti su aiškesnės kultūrinės priklausomybės radiniais. Nemuno kultūros paminkluose Lietuvoje ir Baltarusijoje dažniausiai aptinkama trumpųjų, iš nuoskalų pagamintų gremžtukų, tačiau nestokojama ir pailgų, ir net ilgų, iš skelčių pagamintų. Trumpų gremžtukų, net visai mažų ir plačių, daug rasta tokioje Pamarių kultūros gyvenvietėje kaip Nida (Rimantienė, 1989, p. 38–42, pav. 21, 22). Iš būdingesnių Pamarių kultūrai minėtini ovalo formos gremžtukai gražiai išriestais ašmenimis (pav. 26:7), trapecijos pavidalo (pav. 26:9) ir ilgieji (pav. 26:1, 2). Pailgi trapecijos pavidalo gremžtukai gražiai išriestais ašmenimis būdingi ir žalvario amžiaus pradžios Barzdžio miško gyvenvietei, bet joje taip pat nemaža trumpų ir beveik apskritų. Krinta į akis Barzdžio miško gyvenvietės gremžtukų stambumas, kuris atitinka ir Margių 1-osios gyvenvietės kai kurių gremžtukų stambumą. Tad nors daugumos gremžtukų kultūrinės priklausomybės nustatyti neįmanoma, bet kai kurie požymiai duoda pagrindo daryti prielaidas. Gremžtukų

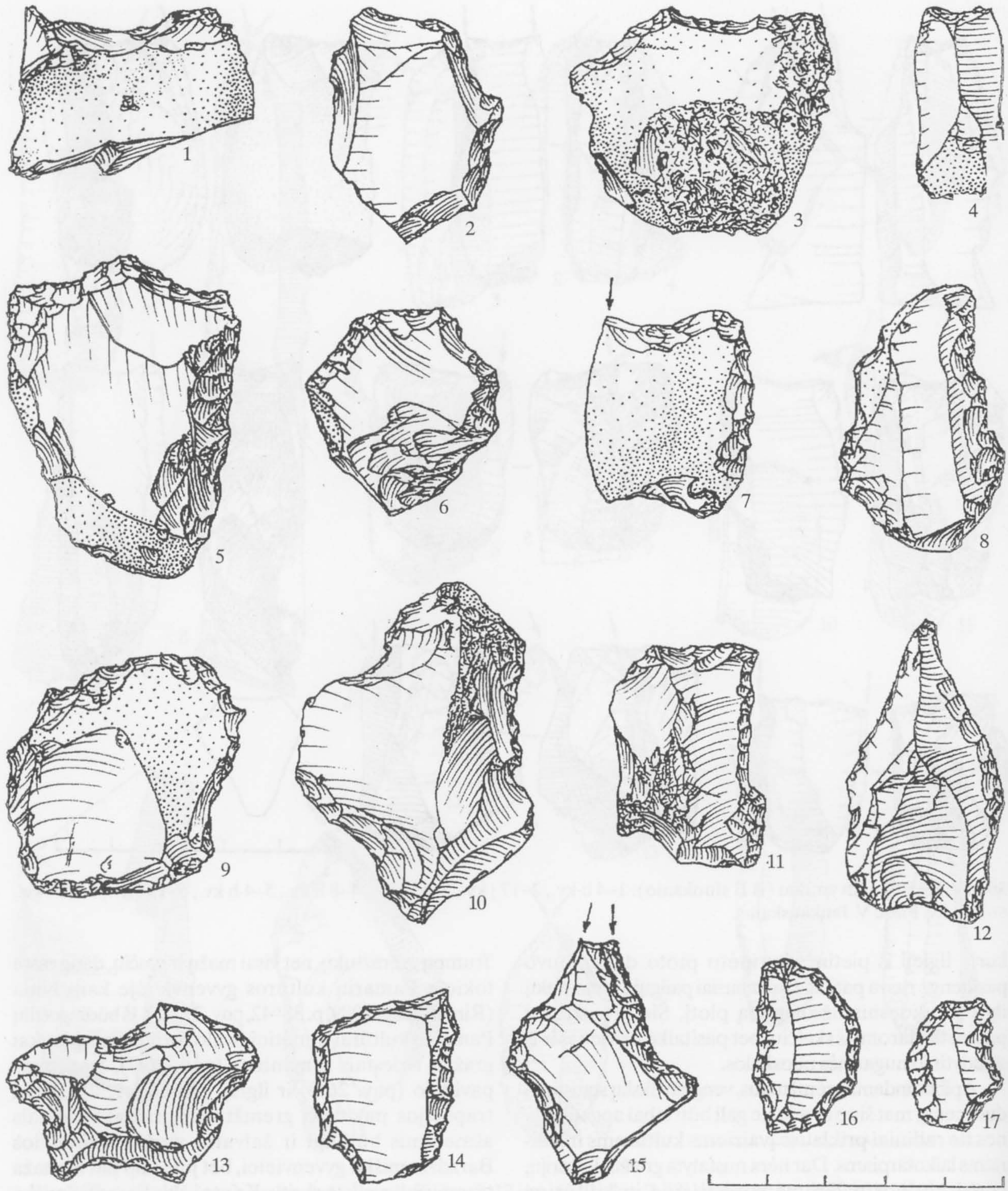

31 pav. Grandukai: 1 – 5 c kv., 2 – 5/6 fg kv., židinys Nr. 12, 3 – 16 m kv., 4 – 16 r kv., 5, 6 – 16 n kv., 7 – 6 h kv., 8 – 13 k kv., 9 – 12 b kv., 10 – 19 r kv., 11 – 6 b kv., 12 – 11 r kv., 13 – 13 n kv., 14 – 15 o kv., 15 – 4 f kv., 16 – atsit., 17 – 20 f kv. Piešė V. Jankauskaitė

planigrafinis išsidėstymas nieko nepaaiškina, nes dauguma jų rasta nebe pirmykštėje padėtyje.

Rėžtukai

Rėžtukų surinkti 252 egzemplioriai, t. y. maždaug du kartus mažiau negu gremžtukų. Kadangi tokiu įrankiu negalima ilgai dirbti, jis greit atšipęs numetamas. Dažniausiai rėžtukai būna atsitiktinių neišbaigtų formų, apdirbti tik jų ašmenys. Apibūdinti juos galima pagal geriausiai išlikusius egzempliorius.

Dauguma rėžtukų padaryta iš pilko gana prasto titnago netaisyklingų nuo 4 iki 8 cm ilgio nuoskalų. Dažnai būna palikta titnago žievė. Nedaug buvo vidurinių nuskeltinių, suformuotų vien nuoskalomis (pav. 29:4, 12, 13, 15, 16). Tarp jų pasitaikė ir dvigalis (pav. 29:5). Šoninių (pav. 29:6, 11), pasitaikė dar rečiau. Tarp jų irgi buvo dvigalių (pav. 29:14; 30:3).

Retkarčiais rėžiamasis kampas suformuotas vien retušuojant (pav. 29:7). Iš skelčių padarytų rėžtukų taip pat būta įvairių tipų. Tokie rėžtukai dažniausiai yra taisyklingesni, nors panaudojamos ir pirminės, paviršinės skaldytinio skeltės, ypač jeigu pasitaiko lygi, graži titnago žievė, kurią, matyt, brangindavo. Ir tarp jų buvo, nors ir nedaug, vidurinių (pav. 29:1), kartais dar trumpa išskala pataisyta viršūne (pav. 29:2). Tačiau dauguma buvo nuskeltiniai kampiniai (pav. 29:8, 9, 18), nulaužtos skeltės gale. Rėžiamoji išskalėlė kartais labai trumputė, kartais ilga. Viršutinioji skersinė briauna būna ir truputį paretušuota (pav. 29:10, 17).

Gana daug (43 egz.) kampinių rėžtukų buvo dvynukų tipo (pav. 30). Jų rėžiamosios briaunos suformuotos abiejuose dirbinio kampuose, o tarpas išretušuotas kaip granduko. Gali būti, kad jis ir buvo naudotas kaip grandukas, todėl dažnai dar vadinamas granduku rėžtuku. Šioje gyvenvietėje rastųjų įgauba visai trumputė, ir vargu ar šie dirbiniai buvo naudojami kaip grandukai. Prie šių priskyrėme ir tuos dirbinius, kurių antrajame kampe nebuvo rėžtuko tipo nuoskalos, jeigu tokia briauna natūraliai buvo statmena. Retkarčiais tokie rėžtukai būna padaryti iš skelčių (pav. 30:1, 2), bet dažniausiai iš trumpų storų nuoskalų (pav. 30:4–7). Tvirčiausi padaryti iš skaldytinių dalių (pav. 30:8). Dažniausiai jie būna trumpi – 3–4 cm ilgio, labai retai 6 cm ilgio.

Pasitaikė gražaus darbo rėžtukų ir iš gero, tamsaus (pav. 29:1, 8, 13, 14) arba ir visai šviesaus titnago (pav. 29:3, 9). Kai kurie, rasti pietinėje tyrinėto ploto dalyje, buvo pasidengę rusva patina (pav. 29:5, 11, 12). Buvo padarytų ir iš senų gero titnago nuoskalų (pav. 29:15).

Rėžtukų, kaip ir gremžtukų, tipai yra paveldėti dar iš mezolito laikotarpio. Jų aptinkama ir visuose neolitinės Nemuno kultūros paminkluose Lietuvoje ir Baltarusijoje. Jie išlieka labai ilgai. Tokių pačių tipų rėžtukų aptikta ir ankstyvojo žalvario amžiaus Barzdžio miško gyvenvietėje. Tačiau ten visai nerasta rėžtukų dvynukų. Dauguma jų priskirtina vėlyvajai Nemuno kultūrai, bet dalis tokių pačių priklausė, be abejo, ir vidurinio neolito kompleksui. Pamarių kultūroje Lietuvoje rėžtukų dar pasitaiko (Rimantienė, 1989, p. 44), nors ten juos dažniausiai pakeičia panašūs dirbiniai retušuotomis viršūnėmis. Margių 1-ojoje gyvenvietėje Pamarių kultūrai galėtume skirti greičiausiai padarytuosius iš skalaus tamsaus titnago (pav. 29:1, 8, 14, 15), tačiau tai nėra visuotinis požymis.

Grandukai ir specialios paskirties dirbiniai

Dauguma grandukų buvo padaryta iš atsitiktinių titnago gabalėlių ar storesnių nuoskalų, dažnai su žieve, tik statmenu retušu apdorotais ašmenimis (pav. 31:1). Ašmenys paprastai formuojami nuoskalos šone. Tačiau pasitaikė, nors ir nedaug, labai kruopščiai apdirbtų grandukų su keliomis įgaubomis, pritaikytų patogiai laikyti rankoje. Toks, pvz., iš 16 n kv. (pav. 31:5) didelės trapecijos pavidalo įrankis, iš dalies su žieve su dviem įgaubomis viršūnėje. Įgaubos kiek ištrupėjusios ir antroje pusėje, matyt, su juo daug darbuotasi. Šonai irgi retušuoti iš viršutinės arba iš apatinės pusės. Buvo grandukų ir su trimis įgaubomis šalia (pav. 31:3) ar net su penkiomis (pav. 31:6). Pasitaikė grandukų, kurių vienas ašmenėlis buvo tiesus ar išgaubtas, o antrasis įgaubtas, taigi atrodo, lyg grandukas būtų kombinuotas su gremžtuku (pav. 31:9, 11). Šitaip sukombinuoti dirbiniai kartais atrodo lyg su snapu (pav. 31:8). Gana storas grandukas su penkiomis įgaubomis (pav. 31:2) buvo rastas ir židinyje Nr. 12. Jų būna kombinuotų net su keliais įrankiais, pvz., su kampiniu rėžtuku ir šoniniu gremžtuku (pav. 31:7); net su smailiu viduriniu rėžtuku ir gremžtuku (pav.31:12). Grandukų su keliomis įgaubomis buvo ir pasidengusių geltonąja patina (pav. 31:2, 8).

Labai retai grandukui panaudota skeltė, ypač kai grandukas padaromas skeltės gale, kaip 16 r kv. dirbinio (pav. 31:4). Dažniau grandukas būna storos skeltės šone (pav. 32:4, 8, 9). Tokia skeltė, kaip pav. 32:9, be abejo, buvo išilgai įtverta į medines ar ragines kriauneles.

Ir pagaliau daugybė grandukų su rėžtuko tipo išskalomis kampuose. Dalį jų apibūdinome kaip rėžtukus dvynukus. Rastas ir rėžtukas dvynukas, kombinuotas su keturių įgaubų granduku (pav. 31:15). Dalies tokių rėžtuko pavidalo išskalų grandukų kampuose vis dėlto negalima laikyti rėžtukais. Tai tam tikra titnago ruošinio apdirbimo stadija. Šie dirbiniai paprastai būna neišbaigti.

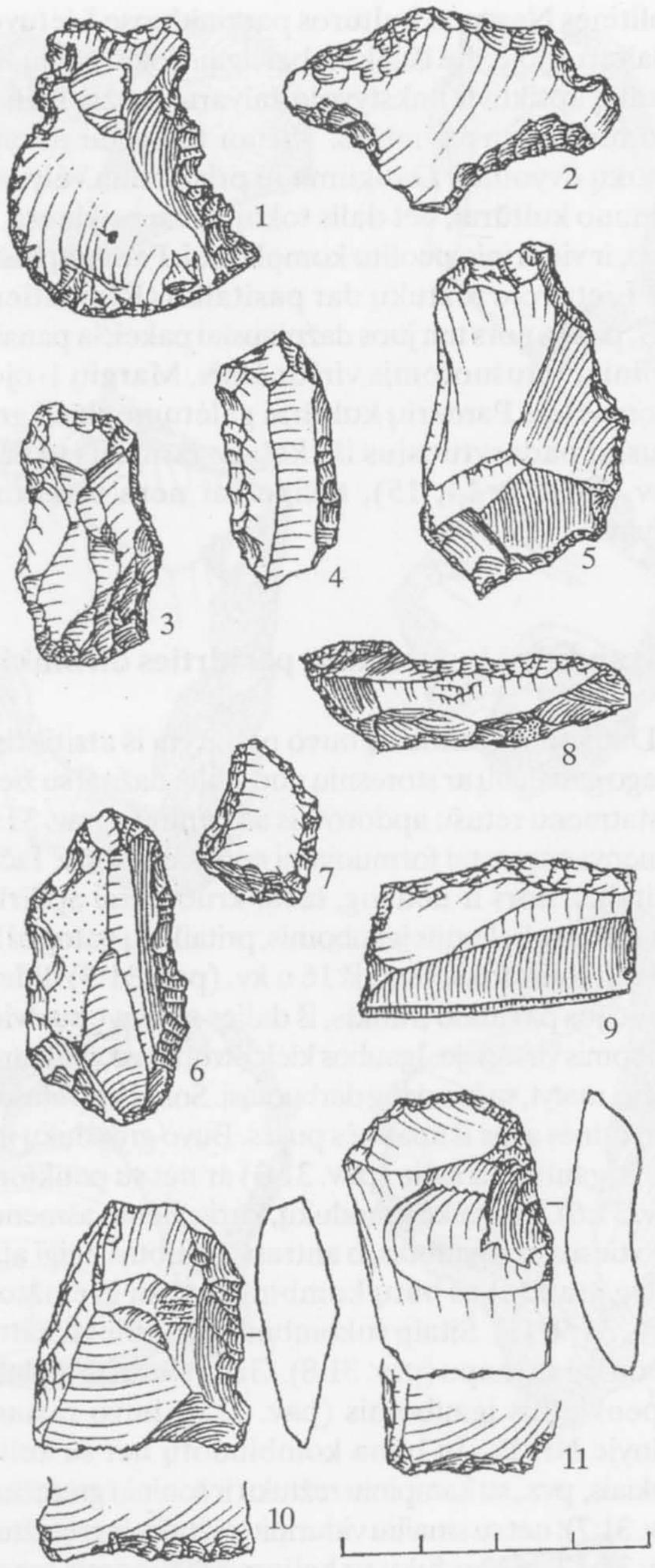

32 pav. Grandukai, specialios paskirties dirbinėliai, kaltelių ašmenėliai: 1–15 b kv., 2–9 c kv., 3–6 h kv., 4– atsit., 5–19 f kv., 6–11h kv., 7–9 l kv., 8–19 m kv., 9–11 j kv., 10–17 š kv., 11–18 f kv. Piešė V. Jankauskaitė

Matyt, tokiomis išskalomis buvo formuojami ir kiti ruošiniai, net kirveliams.

Grandukų, dažniausiai netipiškų formų, sutinkama gyvenvietėse nuo mezolito laikotarpio, t. y. tada, kai pradėta daugiau gaminti dailių kaulo bei rago dirbinių. Padidėjus ylų bei smeigtukų gamybai, prireikė specialių įrankių jiems apdoroti, ypač tokių grandukų su įvairaus gylio ir pločio įgaubomis.

Kaip ir daugelyje neolito gyvenviečių, aptikta mažų įvairios formos aplink retušuotų titnago plokštelių, kurias pavadinome specialios paskirties dirbinėliais (pav. 31:14, 16; 32: 4, 7). Jų paskirtis nėra aiški.

Grandukų su daugeliu įgaubų rasta ir žalvario amžiaus pradžios Barzdžio miško gyvenvietėje. Ankstyvesnėms gyvenvietėms jie nebūdingi.

Tarp visų šių dirbinėlių pasitaikė ir tokių, kuriuos galbūt galėtume laikyti figūriniais, taigi juose galima įžiūrėti ir žvėrių siluetus. Ryškesnis 9 c kv. egzempliorius (pav. 32:2), kuris skiriasi ir tuo, kad jo pakraščiai retušuoti iš abiejų pusių ir apzulinti (nuo nešiojimo?). Galbūt labiausiai žvėrelio figūrėlę primenantis dirbinėlis (pav. 31:13) buvo labai nelygiu paviršium (gal nebaigtas?). Kiti, kuriuos galėtume laikyti figūriniais dirbiniais (pav. 32:1, 3, 5, 6, 8), kaip ir pastarasis, buvo retušuoti tik iš viršutinės pusės.

Tokių dirbinėlių rasta ir kitose Nemuno kultūros gyvenvietėse Lietuvoje ir Baltarusijoje (Исаенко, 1976, p. 126, pav. 47). Jie taip pat dažniausiai retušuoti iš vienos pusės, kartais pakaitomis. Jų formos nėra lengvai įžiūrimos. Tačiau, atrodo, jie buvo gaminami neolite visur, kur buvo apdirbamas titnagas. Ypač daug figūrinių dirbinių aptinkama paminkluose, priklausančiuose Šukinės duobelinės keramikos kultūrų ciklui: Ljalovo, Karelijos, Kargopolio, Mstos, Volgos aukštupio ir kt., o vėlyvajame neolite ir eneolite Volosovo kultūroje (Ошибкина, 1992, p. 41 tt.). Kai kuriose jų aiškiai įžiūrimi žmonių, žvėrių, žuvų siluetai, taip pat simboliniai įvaizdžiai.

Ylos ir smaigai

Kaip ir gremžtukai bei rėžtukai, ylos priklauso prie pačių populiariausių visų neolitinių kultūrų dirbinių tipų. Visur kartojasi tos pačios kelios dirbinių formos. Jos būna trejopos.

Trumpos ylutės, retušuotos paprastai nuoskalos kampe (pav. 33:1–3, 9, 11), buvo skirtos eilei vienodo gylio skylučių išdurti, ypač norint susiūti tošies indelį ar odos skiautes.

Ylos su ilgu tolygiai siaurėjančiu smaigaliu (pav. 33:4–6, 8, 10, 12) buvo skirtos atskiroms skylutėms pradurti.

Jų atmaina yra ylos ilgu lenktu smaigaliu (pav. 33:7), ypač tinkamos nelygiems paviršiams persmeigti.

Norint padaryti didesnes skyles kietesnės medžiagos dirbiniuose, buvo naudojami smaigai. Tokie įrankiai buvo daromi iš storų titnago gabalų. Platusis galas – rankena-storas, truputį paretušuotas, kad geriau galima būtų įsitverti, o smaigalys tribriaunis tiesus (pav. 33:13) arba lenktas (pav. 33:14). Smaigalys būna apzulintas nuo darbo.

Ylų ir smaigų aptinkama įvairiausiose neolito kultūrose, kurios paveldėjo pagrindinius dirbinių tipus iš mezolito (Vang Petersen, 1993, p. 72–73). Labai panašių smaigų ir ylų buvo ir Barzdžio miško, ir įvairiose Narvos, Nemuno bei Pamarių kultūros gyvenvietėse.

Kalteliai ir retušavimo įrankiai

Titnago turtingose srityse kaltelių ašmenėliai yra retas radinys, nes čia titnagas nebuvo branginamas, kiekvienu atveju buvo galima pasidaryti nors ir trumpai vartojamą įrankį. Tačiau ir šiose srityse, matyt, pradėjus daugiau gaminti dailių smulkių rago ar kaulo dirbinėlių, prireikė jiems nuskelti ir smulkesnių darbo įrankių. Todėl atsirado titnaginiai kaltelių ašmenėliai. Jie buvo daromi iš storų nuoskalų, daugmaž keturkampio arba trapecinio kirvelio pavidalo (pav. 32:10, 11). Pirmasis (17 š kv.) buvo padarytas iš senos nuoskalos, nes paviršiuje buvo matyti senos patinos dalis. Antrasis, rastas 18 f kv., buvo nežymiai pasidengęs rudąja patina.

Nemuno kultūros gyvenvietėse kaltelių ašmenėlių randama vos po vieną kitą egzempliorių. Buvo jų ir Barzdžio miško gyvenvietėje. Daugiausia kaltelių ašmenėlių surinkta pajūrinėse Pamarių kultūros gyvenvietėse (Rimantienė, 1989, p. 45–48), kur titnagas buvo brangus.

Retušavimui įrankiai paveldėti iš vėlyvosios mezolitinės Nemuno kultūros. Tai paprastai stori tribriauniai dirbinėliai labai nuzulintomis viršūnėmis (pav. 33:17–18). Jų briaunos taip pat retušuotos; jomis irgi galėjo būti dirbama. Retesnė forma yra plokštesnis, keturkampio pjūvio dirbinys (pav. 33:16), taip pat apzulinta viršūne.

Kai kurie į šiuos panašūs dirbinėliai, tik labai išdaužytomis kraštinėmis, greičiausiai buvo skiltuvai.

Kirvelių tipo dirbiniai

Tai viena iš gausiausių dirbinių grupių šioje gyvenvietėje. Jų surinkta 185 egzemplioriai. Beje, į šį skaičių įeina ir ruošiniai, ir kartais nelabai aiškios dirbinių dalys. Tipus galima atskirti tik pagal aiškiausius, geriausiai išlikusius egzempliorius. Kirvelius suklasifikavome į šešias grupes.

Pirmasis tipas – ovaliniai kirveliai. Jie paprastai gaminami iš išnaudoto skaldytinio, todėl paviršiuje dažnai matyti skelčių negatyvai (pav. 34:1). Jie nedideli – daugiausia iki 6 cm ilgio, dažniausiai storo lęšio pjūvio (pav. 34:9, 11), tačiau pasitaikė ir daugmaž trapecinio pjūvio, plokščia nugarėle ir statmenai retušuotais šonais (pav. 34:5).Tokį kirvelį aštrinant ar šiaip ruošiantis apdoroti, ašmenys nuskeliami skersine skelte (pav. 34:10, 12), panašiai kaip mezolitinių kirvelių įvairiose Vidurio Europos šiaurės kultūrose. Kartais nuskeliama tik iš nugarėlės pusės, jei priekinė yra savaime gaubta (pav. 34:3, 6). Nuoskala nėra galutinis ašmenų išbaigimas, kaip būna mezolito dirbiniuose. Ašmenys retušuojami ir gludinami.

Margių 1-osios gyvenvietės kirveliai buvo gaminti iš įvairaus titnago: 14 n kv. rastasis (pav. 34:9) buvo iš gero šviesiai pilko titnago, 15 b kv. – iš gero juodo titnago (pav. 34:7). Kai kurie šio tipo kirveliai buvo pasidengę rudai raudona patina, kaip, pvz., kirvelis iš 6 h kv. (pav. 34:1).

Šis kirvelių tipas tiesiog paveldėtas iš mezolito. Jis yra pats paprasčiausias ir ankstyviausias. Tačiau Nemuno kultūroje išsilaikė per visą jos egzistavimo laikotarpį iki pat žalvario amžiaus, kada beveik visi egzemplioriai jau buvo bent iš dalies gludinti (pvz. Barzdžio miško gyvenvietės kirveliai).

Tuo tarpu Vakaruose, pvz., Jutlandijoje, kurios mezolito bei ankstyvojo neolito kultūra labai panaši į Lietuvos to meto kultūrą, ovalinių kirvelių, pagamintų iš skaldytinių, vėlyvajame neolite, vadinamuoju ūkininkų laikotarpiu, jau nebebuvo (Mathiassen, 1948, p. 23–24; Vang Petersen, 1993, p. 98).

Antra grupė – tai smailiapenčiai, lęšio pjūvio kirveliai. Jie daromi jau ne iš skaldytinių, o iš storų plokščių nuoskalų, todėl skandinavų literatūroje pagal ruošinius vadinami plokščių kirveliai. Būdingiausi pavyzdžiai yra gražios migdolo formos, kaip kirvelis iš 9 a kv. (pav. 35:2). Kartais prie ašmenų pastebima gludinimo pėdsakų, kaip 17 s kv. kirvelio (pav. 35:5). Pastarojo kirvelio antroji pusė plokščia, bet ašmenys buvo retušuoti iš abiejų pusių. Matyt, jie buvę ir gludinti, bet vėliau taisant vėl retušuoti, tik nebegludinti. Kai kurių ašmenys buvo apdirbti panašiai kaip gremžtuko. Toks buvo kirvelis iš juodo titnago, rastas 14 c kv. (gal nebaigtas?) (pav. 35:6). Tačiau ir šių kirvelių ašmenys būna senovišku papročiu skersai nuskelti (pav. 35:7). Beje, šio kirvelio pentyje matyti aiškios trynės nuo įtvėrimo. Tokios trynės matyti ir kito kirvelio išlikusioje pentyje (pav. 35:6). Neolite skersai nuskelti ašmenys yra, matyt, tik apdirbimo etapas. Toks etapas gerai matyti jau smailiapenčiame, tačiau pagal ovalinio kirvelio tradicijas padarytame kirvelyje iš 13 ė kv. (pav. 35:8). Galima pastebėti jo pirminį skaldytinio paviršių, tiesų pagrindą ir lygią antrąją pusę.

Smailiapenčių kirvelių aptikta ir pasidengusių geltonąja patina. Vienas iš jų buvo net gana ilgas – 8,4 cm, aštriais gludintais ašmenimis (pav. 36:3). Tokia pačia patina padengtas ir kitas 5,9 cm ilgio lęšio pjūvio kirvelis (pav. 36:5). Pagal siaurėjančią, nors netaisyklingą, retušuotą pentį jis irgi galėtų būti priskirtas šiam tipui.

Lietuvos ir Baltarusijos Nemuno kultūroje tokių kirvelių aptinkama viduriniame neolite (Lysaguros tipo)

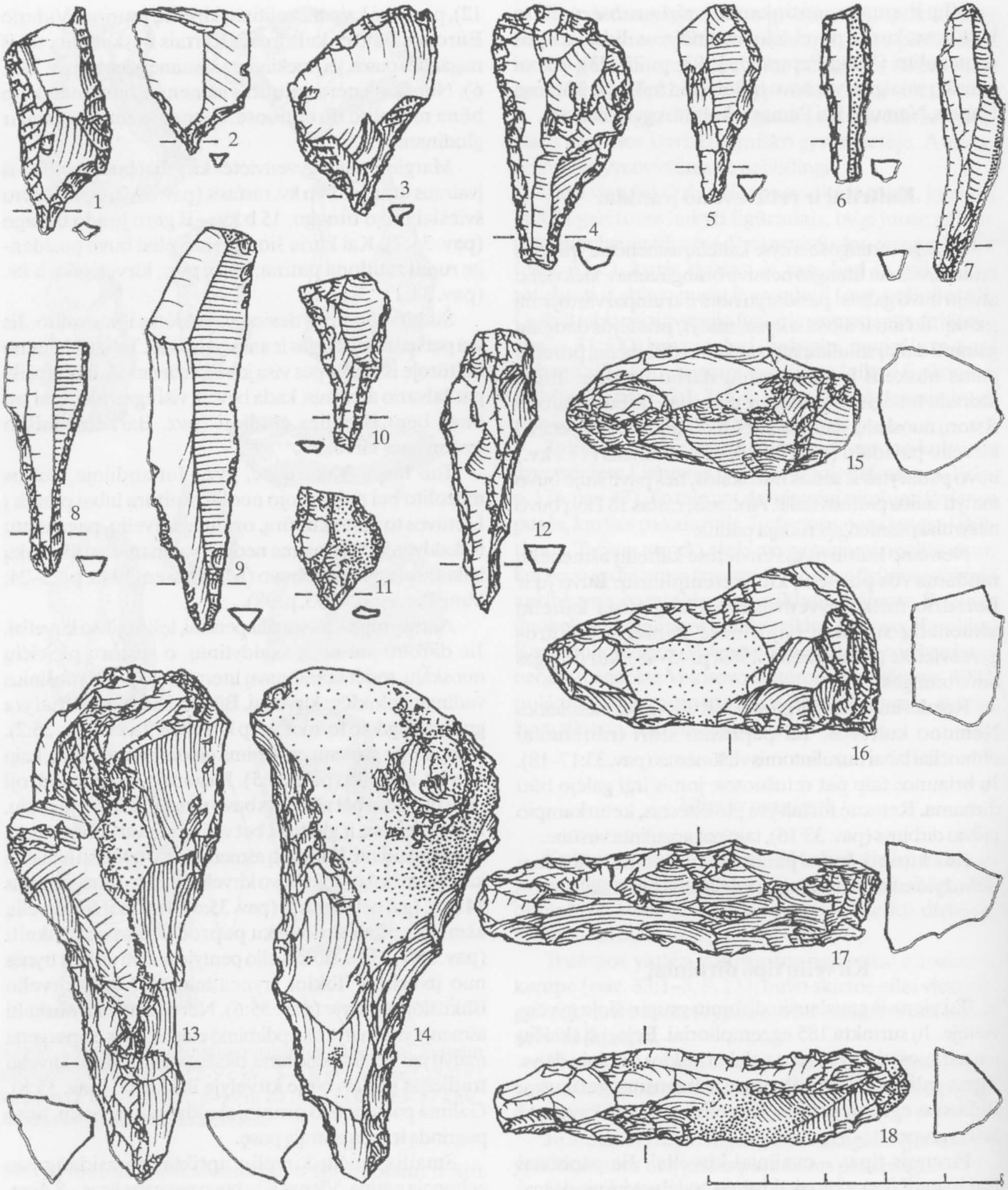

33 pav. Ylos, smaigai, retušavimo įrankiai: 1–4 g kv., 2–10 a kv., 3–19 f kv., 4–20 kj kv., 5–13 d kv., 6–17 b kv., 7–16 j kv., 8–10 o kv., 9–13 s kv., 10–16 a kv., 11–12 l kv., 12–12 i kv. Piešė V. Jankauskaitė

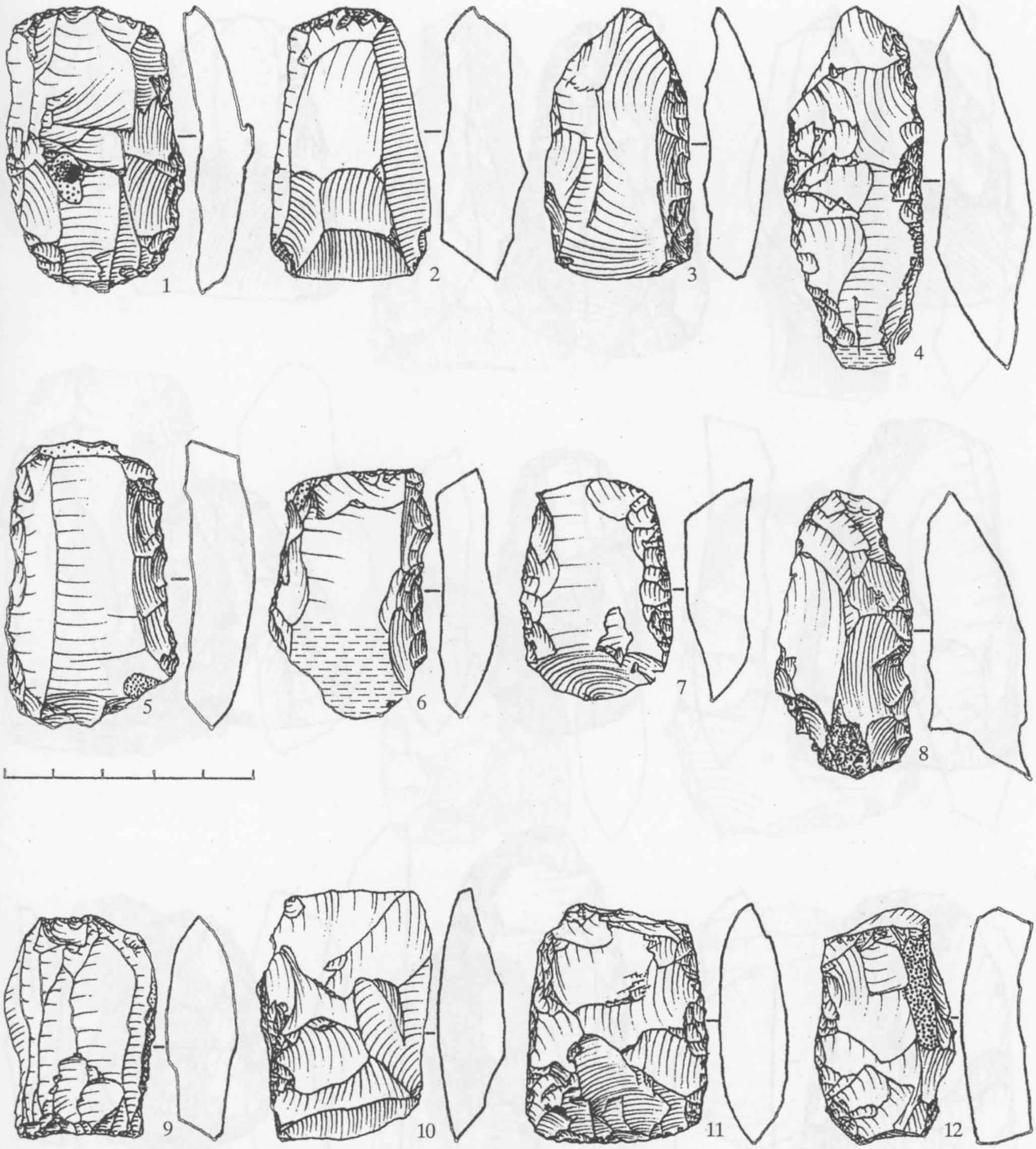

34 pav. Ovalūs kirveliai (iš B sluoksnio): 1–6 h kv., 2–11 i kv., 3 –13 l kv., 4–17 s kv., 5–9 m kv., 6–7 r kv., 7–15 l kv., 8–21 k kv., 9–14 n kv., 10–17 a kv., 11–10 a kv., 12–8 n kv. Piešė V. Jankauskaitė

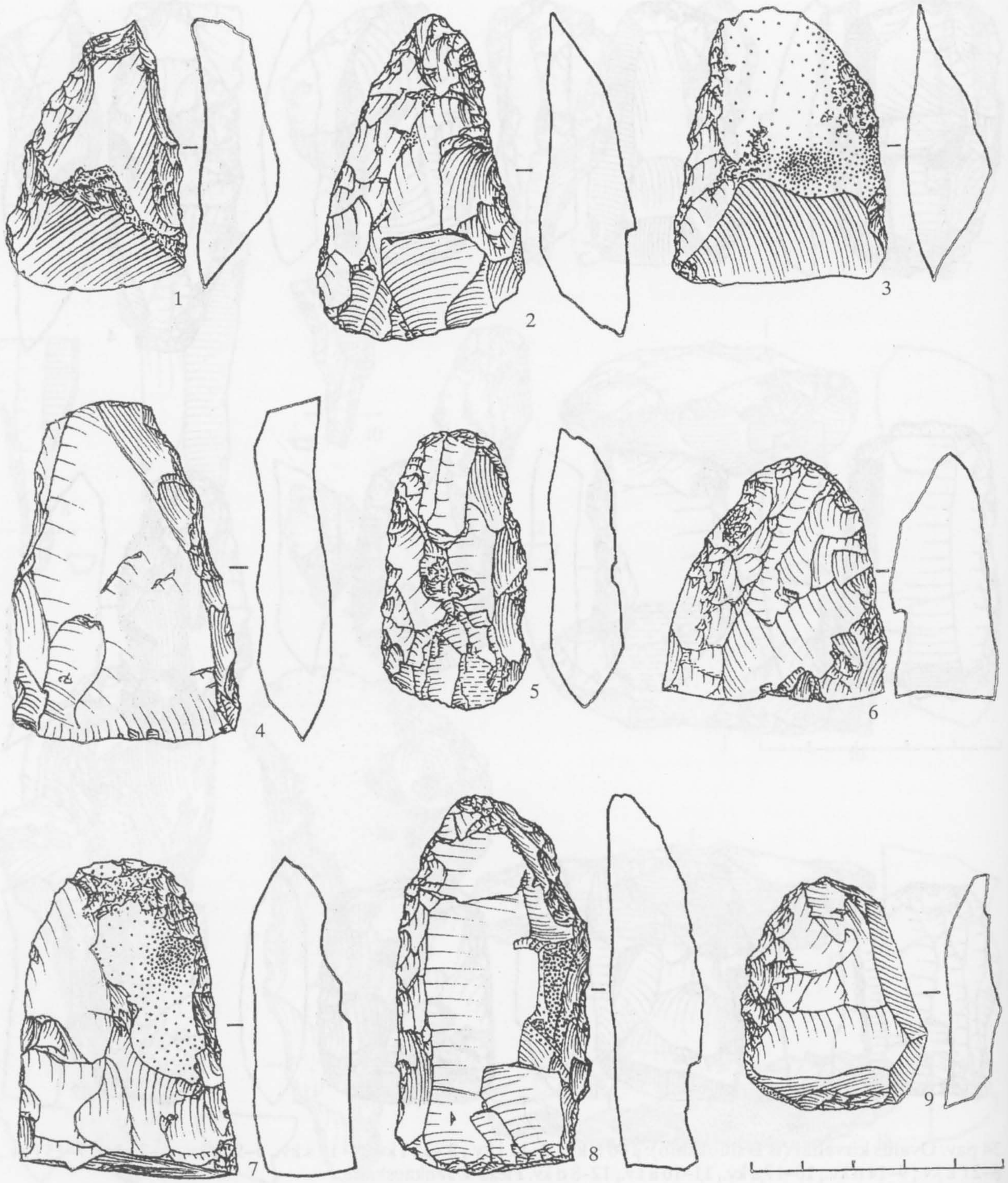

35 pav. Smailapenčiai kirveliai: 1–18 b kv., 2–9 a kv., 3–7 h kv., 4, 8–13 e kv., 5–17 s kv., 6–14 c kv., 7–14 i kv., 9–12 i kv.
Piešė V. Jankauskaitė

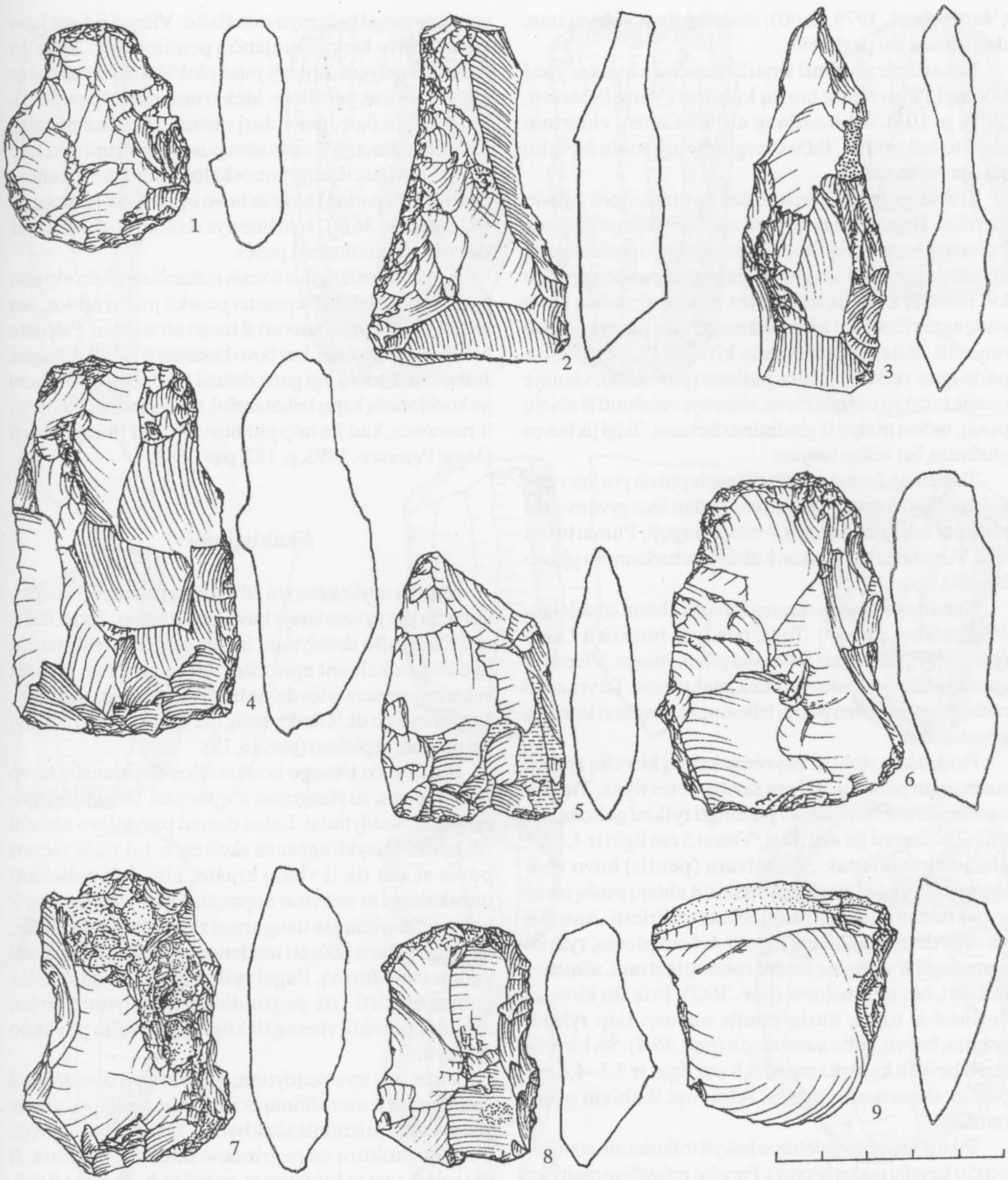

36 pav. Geltonai patinuoti kirveliai: 1–9 k kv., 2–22 k kv., 3–6 h kv., 4–15 j kv., 5–14k kv., 6–15 k kv., 7–14 l kv., 8–13 l kv., 9–5 g kv. Piešė V. Jankauskaitė

(Чарняўскі, 1979, p. 60); išsilaikė jie ir vėlyvajame, dažniausiai jau pagludinti.

Vakaruose gludinti smailiapenčiai kirvukai ypač būdingi Piltuvėlinių taurių kultūrai (Vang Petersen, 1993, p. 103). Tai maždaug atitinka mūsų vidurinio neolito laikotarpį. Tačiau negludintoji tokių kirvelių stadija yra mezolite.

Trečia grupė – trapeciniai keturkampio pjūvio kirveliai. Beje, labai retai pasitaikė taisyklingo pjūvio ir formos egzempliorių. Tarp jų nemaža buvo pasidengusių geltonąja patina. Toks geltonąja patina pasidengęs 22 k kv. rastasis kirvelis nugarėlės pusėje iš dalies buvo padengtas žievės, o ašmenys nugarėlės pusėje įstrižai nuskelti. Kitas, gana didelis kirvelis (7,5 cm ilgio), padengtas rudai geltonos patinos (pav. 36:6), vienoje pusėje buvo su nelygia žieve, ašmenys retušuoti iš abiejų pusių, tačiau matyti ir gludinimo liekanų. Taigi jis buvęs gludintas, bet vėliau taisytas.

Trapecinė forma ir keturkampis pjūvis yra jau vėlyvojo neolito kirvelių požymiai. Tačiau šios gyvenvietės radiniai toli gražu nesiekia taisyklingųjų Pamarių bei kitų Virvelinės keramikos kultūrų keturkampio pjūvio kirvelių tipų.

Ketvirtasis tipas – siauras kirvelis abiem smailėjančiais galais („pikas"). Toks, pvz., yra rastasis 17 s kv. (pav. 34:4), padarytas iš šviesiai pilko titnago. Vienas jo galas – ašmenys – buvo šiek tiek pagludintas. Tai yra retas radinys, bet pasitaiko įvairių laikotarpių Nemuno kultūros gyvenvietėse.

Penktajam tipui priskyrėme keletą kirvelių ryškiai susmaugta pentimi. Tai yra savitas retas tipas. Tie keli egzemplioriai buvo ištisai padengti ryškiai geltona patina. Tačiau visi jie skirtingi. Vieno 5 cm ilgio ir 4,1 cm pločio kirvelio (pav. 36:1) įtvara (pentis) buvo visai trumputė. Visas kirvelio paviršius iš abiejų pusių ir visi jo pakraščiai buvo retušuoti, ašmenys išriesti. Antrasis kirvelis didesnis, 7,8 cm ilgio ir 4,4 cm pločio, ryškiai susmaugta ir viename krašte retušuota įtvara, ašmenys nuleisti, bet neretušuoti (pav. 36:2). Prie šių kirvelių derinasi ir tokie, kurių pentis nebuvo taip ryškiai išskirta, bet vis dėlto susmaugta (pav. 36:4). Šis kirvelis buvo beveik keturkampis, 8,8 cm ilgio ir 3,5–4,8 cm pločio, tiesiais ašmenimis. Ašmenys iš abiejų pusių retušuoti.

Tokius kirvelius galėtume laikyti tolimiausiu smailiapenčių kirvelių raidos laipsniu. Panašių retkarčiais pasitaiko ir Jutlandijoje. Jie primena ankstyviausius žalvarinius kirvelius. Galimas dalykas, kad juos ir mėgdžiojo. Priskiriami vadinamajam milžinų kapų durklų laikotarpiui, t. y. žalvario amžiaus pradžiai (Vang Petersen, 1993, p. 112–117).

Ir pagaliau šeštoji grupė – kirveliai, įveržti per vidurį. Tokių taip pat turime tik keletą ir tik su geltonąja patina, vandens nuneštų žemyn nuo šlaito. Vienas 6,6 cm ilgio kirvelis buvo kiek siaurėjančia pentimi (pav. 36:7). Jo paviršius nelygus, antroji pusė plokščia. Kitas panašus kirvelis, rastas netoliese, kiek trumpesnis (pav. 36:8), buvo 5,3 cm ilgio, per vidurį susmaugtas, antroji pusė plokščia, ašmenys iš antrosios pusės paaštrinti skersine skelte. Savitas, iš senos nuoskalos padarytas (vienoje pusėje balta patina) kirvelis buvo irgi truputį įsmaugtais šonais (pav. 36:9). Jo ašmenys riesti, retušuoti tik iš vienos (patinuotosios) pusės.

Kirveliai įsmaugtais šonais retkarčiais pasirodo nuo pat paleolito laikų. Negalima pasekti jokios raidos, nes tokie tipai savaime, kaskart iš naujo atrandami. Paleolite Lietuvoje jų rasta ten, kur buvo kasamas iš graužo titnagas. Jutlandijoje tokių irgi gana dažnai pasitaiko; priskiriami jie koridorinių kapų laikotarpiui, t. y. vėlyvajam neolitui, ir manoma, kad jie taip pat buvo vartoti titnagui kasti (Vang Petersen, 1993, p. 122, pav. 199).

Skaldytiniai

Margių apylinkėse yra labai daug riedulinio titnago, kuris čia pat gyvenvietėje buvo apdirbamas. Todėl išliko arti tūkstančio skaldytinių ir apie pustrečio tūkstančio jų dalių, nekalbant apie kitas darbo atliekas. Šiaurės vakarinėje gyvenvietės dalyje buvo tikra titnago skaldykla, kaip matyti ne tik iš skaldytinių, bet ir kitų titnago liekanų bei dirbinių paplitimo (pav. 16, 18).

Natūralios titnago konkrecijos dažniausiai buvo labai kreivos, su išaugomis ir intarpais. Iš tokių ir buvo ruošiami skaldytiniai. Labai dažnai pavykdavo atskelti tik kelias taisyklingesnes skeltes, ir tai tik iš vienos pusės ar net tik iš vieno krašto, kitą dalį paliekant nuoskaloms ar net visai nepanaudojant. Tačiau kad ir koks netaisyklingas daugumos skaldytinių pavidalas, vis dėlto galima įžiūrėti tendenciją suteikti skaldytiniui geometrinę formą. Pagal ryškiausius egzempliorius galima išskirti tris pagrindinius skaldytinių tipus: dvigalį prizminį, vienagalį kūginį ir laivelio pavidalo skaldytinį.

Visos šios trys skaldytinių formos yra paveldėtos iš paleolitinių ir mezolitinių skaldytinių. Seniausias tipas yra dvigalis prizminis skaldytinis. Daugelyje vėlyvojo paleolito kultūrų tai pagrindinė skaldytinio forma. Ji dar sutinkama ankstyvajame mezolite, bet neolite ji dažniausiai tik atsitiktinė, atsiradusi pataisant ar pritaikant tokio pavidalo konkreciją. Tačiau šioje gyvenvietėje pasitaikė dvigalių skaldytinių, specialiai pagamintų iš gero skalaus titnago – iš šviesaus balkšvo (pav. 37:1, 4) ar juodo (pav. 37:3). Vienas 19 p kv. dvigalis 5,7 cm ilgio skaldytinis buvo apskaldytas kaip rėžtukas dvynukas. Jis buvo padengtas geltona patina.

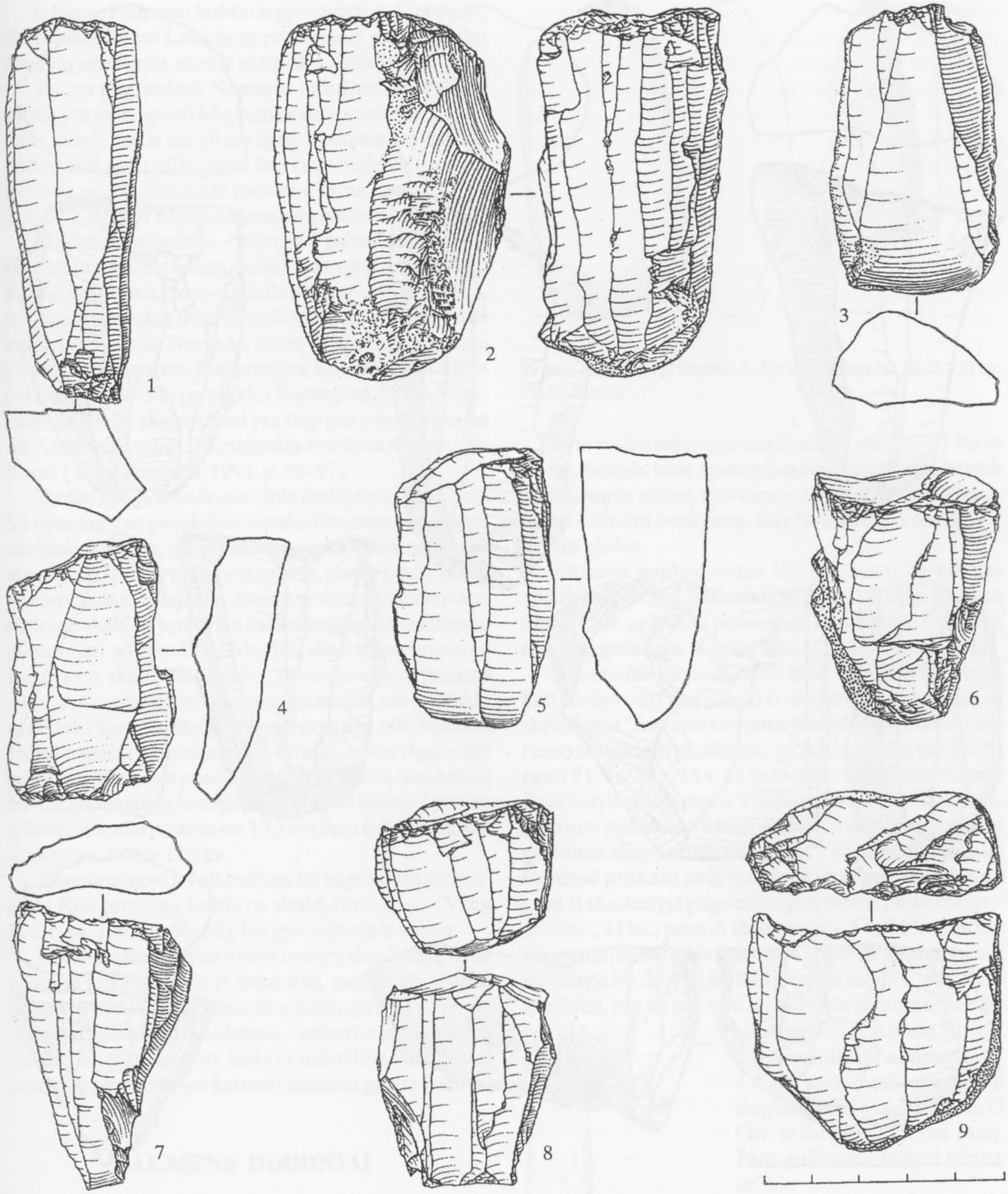

37 pav. Skaldytiniai: 1–9 a kv., 2–16 s kv., 3–24 hl kv., 4–15 a kv., 5– atsitikt., 6–5 c kv., 7–14 j kv., 8–8 d kv., 9–11 h kv. Piešė V. Jankauskaitė

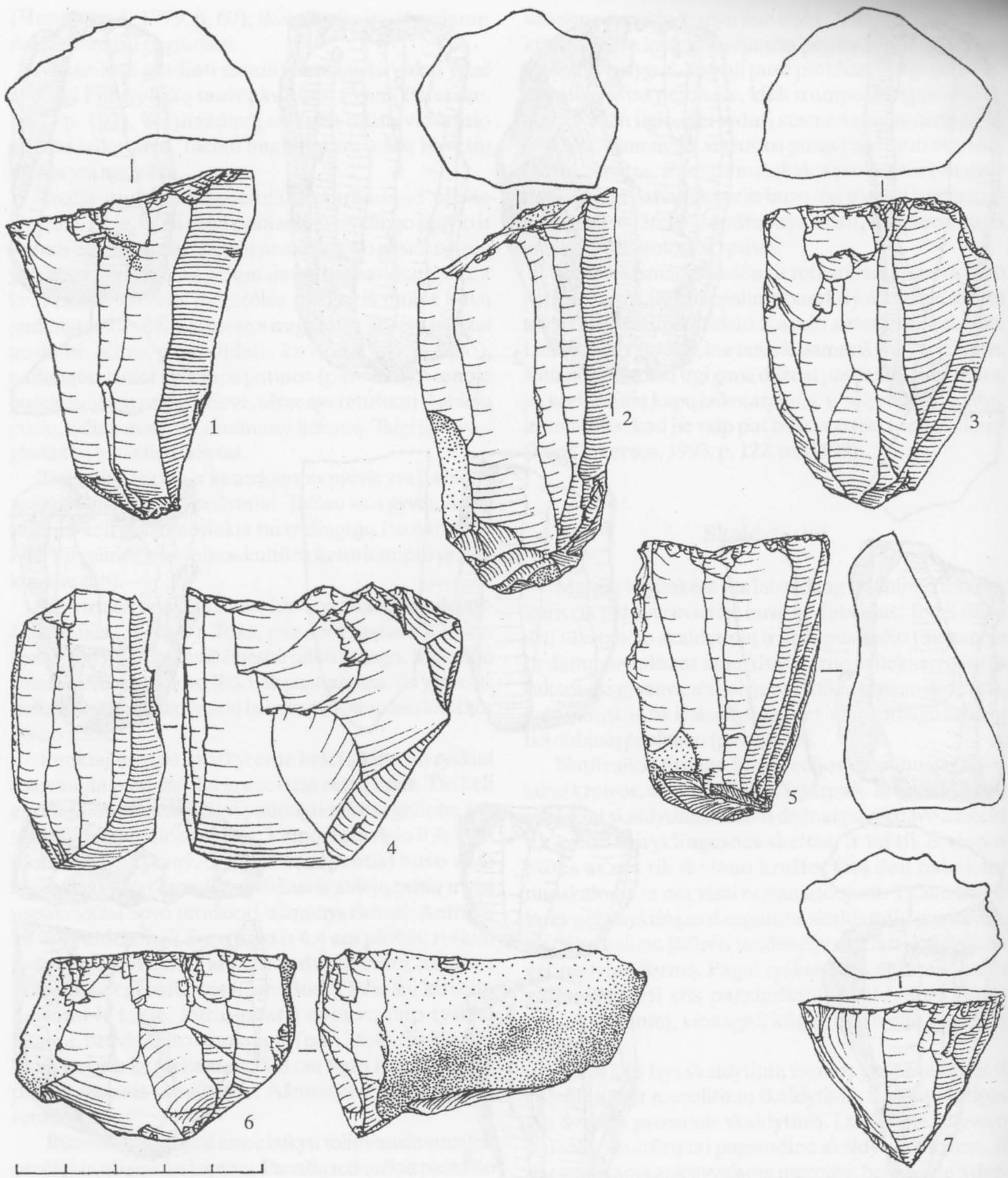

38 pav. Skaldytiniai: 1–19 k kv., 2–6 b kv., 3–13 e kv., 4– atsitikt., 5–19 e kv., 6–15 a kv., 7–16 a kv. Piešė V. Jankauskaitė

Ir kitose Nemuno kultūros gyvenvietėse Lietuvoje, Baltarusijoje bei Lenkijoje retkarčiais vis pasitaiko dvigalių prizminių, nors ir netipiškų, skaldytinių.

Tačiau pagrindinė Nemuno kultūros skaldytinio forma yra vienagaliai kūginiai skaldytiniai. Kartais jie būna dideli, siekia net 10 cm ilgio. Ryškesni pavyzdžiai, padaryti iš gero pilko arba šviesaus balkšvo titnago, išreiškia pagrindinę tokio ruošinio formą (pav. 37:2, 5–7; 38:1, 2, 5, 7). Yra ir pasidengusių geltona patina.

Kūginiai skaldytiniai – taip pat iš paleolito pabaigos paveldėta ruošinio forma, sutinkama ypač Arensburgo kultūros paminkluose. Ji išsilaikė per visą mezolitą, pereidama į neolitą ir įsitvirtindama Nemuno kultūroje kaip pagrindinė. Nemaža tokių skaldytinių rasime kieviename Lietuvos, Baltarusijos, Kaliningrado srities bei Lenkijos neolito paminkle (Чарняўскі, 1979). Vakaruose kūginiai skaldytiniai yra taip pat pagrindinė ne tik Arensburgo, bet ir Ertebiolės kultūros skaldytinių forma (Vang Petersen, 1993, p. 56–57).

Trečias tipas – laivelio pavidalo skaldytinis (pav. 38:6). Šis tipas taip pat paveldėtas iš paleolito, nors anuo metu dar buvo retenybė, o dailias formas įgavo tiktai baigiantis mezolitui. Jo pagrindas yra ovalus, siaurėjantis ar net viename gale smailėjantis. Jis skirtas siauroms trumpoms skeltėms skelti. Iš jų daromi kai kurie antgaliai ir ietigalių įstatomieji ašmenėliai. Skeltės skeliamos viename storajame skaldytinio gale. Tokiems skaldytiniams parenkamos ypač gero titnago konkrecijos, nes iš kitokio neišskelsi tiesių skeltelių. Pavyzdys galėtų būti šviesaus balkšvo titnago laivelinis skaldytinis, rastas išgriovoje rytinėje gyvenvietės pusėje (pav. 38:4). Tokių skaldytinių buvo ir padengtų geltonąja patina. Ypač išsiskyrė pusiau geltonai ir rudai patinuotas 19,7 cm ilgio ir 8 cm aukščio skaldytinis, rastas 18 k kv.

Skandinavijoje ir Jutlandijoje tai pagrindinis mezolitinės Kungemozės kultūros skaldytinio tipas (Vang Petersen, 1993, p. 58–58), bet gyvuojantis ir vėliau.

Nors visų šioje gyvenvietėje rastųjų skaldytinių tipus radome jau paleolite ir mezolite, tačiau čia svarbu pabrėžti, kad tikro tik mezolitui būdingo tipo – laibojo (pieštuko pavidalo) skaldytinio – nebuvo aptikta nė vieno. Tad nereiktų abejoti, kad visi surinktieji skaldytiniai priklausė neolito ar net žalvario amžiaus gyvenvietėms.

AKMENS DIRBINIAI

Įvairių akmens rūšių dirbinių Margių 1-ojoje, kaip ir kitose titnagingų vietų akmens amžiaus gyvenvietėse, pasitaiko retai. Iš kitų akmenų rūšių paprastai daromi kapliai, nes jie turi būti didesni negu įprastos titnago konkrecijos, be to, ne tokie skalūs kaip titnago.

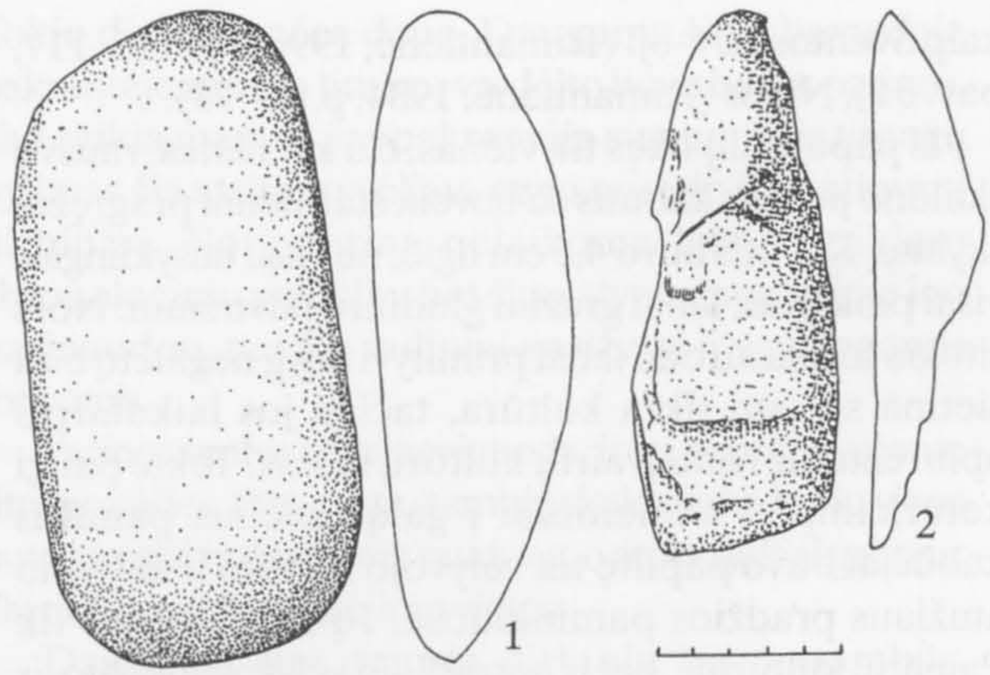

39 pav. Akmeniniai kapliai: 1–5 g kv., židinys Nr.12, 2–13 i kv. Piešė autorė

Pats ryškiausias egzempliorius (pav. 39:1) buvo storas, bukais, kiek aptrupėjusiais ašmenimis, beveik keturkampio pjūvio, aptakiomis briaunomis, gana lygiu, ištisai kalinėtu paviršium. Kaplys buvo 16,9 cm ilgio ir 8,6 cm pločio.

Antrasis kaplys, rastas 13 i kv., buvo beveik neapdirbtas (pav. 39:2). Tai tiesiog nuskelta pailga akmens plokštė, tik nežymiai pataisytais ašmenimis. Paviršius nelygus, grublėtas. Kaplio ilgis 14,3 cm, plotis 5,6 cm.

Akmeninio kirvio išgrąžos dalis, rasta 13g kv., rodo, kad turėjo būti pažįstami ir akmeniniai kirveliai su skyle kotui. Tokiems kirviams gludinti buvo vartotos ir rusvo smiltainio gludinimo plokštės, kurių nuolaužų rasta 7 j, 9 c, 13 r, 14 s, 14 k, 15 k kv. Gludintuvai būna išgludinti iš abiejų pusių. Visi jie buvo rasti B sluoksnyje. Įvairiose perkasos vietose surinkti 8 akmenys, kuriuos galėtume laikyti tinklų pasvarais. Visi jie neapdirbti, tik šonuose prakalti nežymūs įlinkimai pririšimui. Keli rasti B sluoksnyje pagrindinėje tyrinėto ploto dalyje – 15 d kv., 4 f kv., pora A sluoksnyje – 5 h, 7 I kv., tačiau dauguma jau kalvelės šlaite – 14 j, 15 k kv. Du buvo rasti ir židinyje Nr. 11, 20 j kv. Kiti akmens radiniai dar labiau abejotini, nes tai gali būti ir natūralūs akmenys, galbūt panaudoti ir ano meto buityje. Tai 5 rutuliniai akmenys, 6–4,5 cm skersmens, surinkti B sluoksnyje 7 j, 8 m, 9 m, 10 n, 13 l kv. ir du perskelti per pusę. Juos galėtume laikyti trintuvėliais.

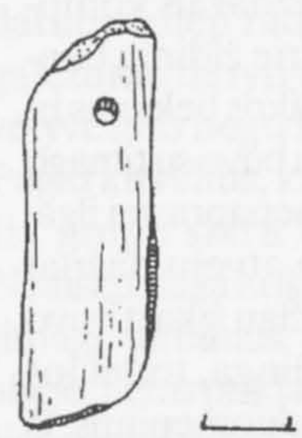

40 pav. Skalūno kabutis, 6 a kv. Piešė autorė

Iš tų menkų radinių norėtume spręsti, kad Margių 1-osios gyventojai vertėsi primityvia žemdirbyste. Serijos tokių mažai apdirbtų kaplių rastos tokiose vėlyvojo neolito gyvenvietėse

kaip Šventosios 6-oji (Rimantienė, 1996b, p. 116–117, pav. 31), Nidos (Rimantienė, 1984, p. 68–78).

Iš papuošalų likęs tik vienas, 6 a kv. rastas, rausvo skalūno pailgas kabutis su beveik statmenai pragręžta skylute. Kabutis buvo 4,5 cm ilgio, ne visai taisyklingas, visai plokščias, labai gražiai gludintu paviršium. Nors šitokia forma atrodo labai primityvi ir lyg negalėtų būti sietina su tam tikra kultūra, tačiau jos laikotarpis apibrėžtas ir rodo įvairių kultūrų ryšius. Tokie pailgi keturkampiai akmeniniai į galąstuvėlius panašūs kabučiai buvo paplitę tik vėlyvojo neolito ir žalvario amžiaus pradžios paminkluose. Jų randama ne tik Pamarių kultūroje, bet ir nordiškojo vėlyvojo neolito, ir Šveicarijos Horgeno kultūroje, ir Varpinių taurių kultūroje (Pape, 1978, p. 132).

Galbūt kito kabučio liekana buvo ir 11 l kv. rastoji žalsvo skalūno gerai gludintu paviršium plokštelė.

KULTŪRINĖ PRIKLAUSOMYBĖ IR CHRONOLOGIJA

Turėdami tokią gausią ir visapusiškai sujauktą medžiagą iš Margių 1-osios gyvenvietės, svarbiausiu tikslu laikėme kiek įmanoma padaryti šiokią tokią tvarką, bandyti išskirstyti medžiagą grupėmis. Svarbiausia buvo ieškoti tose grupėse pagrindinių, kitose grupėse nesikartojančių reiškinių, todėl teko griebtis net įvairių smulkmenų (titnago rūšis, spalva), turint vilties, kad jos neatsitiktinės. Tai galės patvirtinti ar paneigti tolesni Pietų Lietuvos akmens amžiaus tyrinėjimai, kai pavyks galų gale išaiškinti etaloninius įvairių laikotarpių kultūros kompleksus. Tuo tarpu tenka naudotis tomis aplinkybėmis, kurias teikia dažniausiai mišrių smėlynuose įsikūrusių gyvenviečių medžiaga.

Stratigrafija padėjo išskirti tik ankstyvojo neolito sluoksnį (C), tačiau nepaneigė, kad dalis šio laikotarpio dirbinių komplekso nepateko į vidurinį sluoksnį (B), juo labiau kad tų abiejų sluoksnių riba yra labai sunkiai įžiūrima. Labai didelę pagalbą teikė medžiaga, išlikusi atskiruose židiniuose, kurią laikome uždarais kompleksais. Tačiau jos buvo labai nedaug. Prie židinių bandėme pritraukti atskirai rastąsias keramikos liekanas ir, tikimės, gana gerai mums pavyko. Blogiau buvo su titnago dirbiniais, kurių formos dažnai išsilaiko nepaprastai ilgai ir kartojasi įvairiose kultūrose. Tokiu atveju dažnai griebiamasi matematinės statistikos. Tačiau šįkart buvo aišku, kad statistika būtų labai apgaulinga, todėl jos atsisakyta apsiribojant tik stambiausiais duomenimis. Iš jų maža tikėdamiesi kultūrinių ar chronologinių išvadų, daugiausia siekėme tik apskaitos tikslų.

Labai maža duomenų davė planigrafija, nes, kaip matyti, gyvenvietės kūrėsi toje pačioje vietoje daug kartų, viena ant kitos. Vis dėlto kai kurių dirbinių bei keramikos išplitimas leido daryti kai kurias prielaidas.

Liko tik tipologija. Tačiau pati per save ji daug duoti negali. Todėl ieškojome, su kuo galėtume gretinti šiuos radinius, tikėdamiesi, kad vienodos formos yra vienalaikės, nors nebūtinai vienos kultūros. Svarbiausia buvo nustatyti santykinę chronologiją, neieškant griežtesnių ribų ir paliekant atvirą kelią tolesnėms istorinėms interpretacijoms. Gretindami atskirus šaltinius, turime vilties, kad jų sutapimai nėra atsitiktiniai. Kai kurių jų detalių nesutapimai, tikimės, irgi ne atsitiktiniai.

Taigi vienintelis tikslas, kurį pasiekėme, yra šaltinių sugrupavimas pagal kultūrines ir chronologines sistemas. Tačiau sistema nėra praeities rekonstrukcija.

Šios gyvenvietės medžiagą galima sugrupuoti į tris pagrindines kultūrų sistemas:

Nemuno, Pamarių ir Brūkšniuotosios keramikos kultūrų.

Daugybė titnago dirbinių buvo labai panašių, kaip jie sutinkami mezolitinėje Nemuno kultūroje. Tai dauguma paprastųjų ūkio įrankių, tokių kaip gremžtukai, rėžtukai, net kirveliai. Labai artimi mezolitiniams tipams ir lancetiniai bei trapeciniai antgaliai, tad galima tikėtis, kad kai kurie mezolitinio tipo kotiniai antgaliai priklausė irgi neolitinei Nemuno kultūrai. Kad šioje gyvenvietėje netenka ieškoti mezolitinio dirbinių komplekto, rodo apatinio kultūrinio sluoksnio radiniai su keramika. Juo labiau kad keramika aiškiai skyrėsi nuo vėlyvesnės, B sluoksnio, Nemuno kultūros keramikos savo molio masės sudėtimi (grynos augalinės priemaišos) ir labai mažu masės tankiu. Iš ankstyvojo tipo dirbinių išsiskiria ypač lancetai ir trapecijos. Be kelių atskirai apibūdintų, šie radiniai visi surinkti B sluoksnyje, bet nė vienas jų nebuvo patekęs į A sluoksnį, vadinasi, slūgsojo giliau, kur arimas jų nepasiekė, nors atskirų radinių gylis labai nevienodas. Pasakyti, kurie iš jų laikui bėgant yra patekę iš C sluoksnio, o kurie priklausė ankstyviausiam B sluoksnio radinių kompleksui, yra tiesiog neįmanoma. Juo labiau kad ir vienų, ir kitų daug buvo nuošliaužoje (pav. 18). Bet ir čia galėtume griebtis menko požymio, jog dauguma jų rasta vakarinėje perkasos dalyje, tad galėjo būti nušliaužę iš tų vietų, kur buvo išplitę apatiniojo (C) sluoksnio radiniai.

Nemuno kultūros liniją galima toliau sekti per vidurinio neolito laikotarpį, kurį apibūdina keramika iš keturių židinių: Nr. 1, 4, 7, 8. Tačiau labai abejotina, ar visas šis plotas tarp tų židinių buvo apgyventas vienu metu, nes keramika, nors kai kuriais ornamentais ir susigiminiavusi, yra, matyt, gaminta ne tų pačių gyventojų. Juo labiau kad ir molio masės tankis skirtingas. Tad reiktų manyti, jog ne vieną kartą ši vieta buvo apgyventa viduriniame neolite. Galimas dalykas,

kad ir ta ankstyviausiojo tipo titnago dirbinių dalis, rasta vakarinėje tyrinėto ploto dalyje, priklausė ir vidurinio neolito pradžiai, atstovaujamai smailiadugnės keramikos, papuoštos terasinėmis juostelėmis, rastos irgi vakarinėje ploto dalyje (pav. 12:26). Kitos terasinėmis juostelėmis puoštos puodų šukės buvo, be abejo, kiek vėlesnio laikotarpio, taip pat gumburėliais papuoštosios. Kurie titnagai priklausė šiai grupei, pasakyti neįmanoma. Židinių radiniai neišraiškingi, to ir negalima tikėtis, radus gremžtukų ar rėžtukų. Labiau išsiskirti galėtų tik peiliai. Ir tikrai, šiuose židiniuose rastieji peiliai trumpi ir pačių primityviausių formų.

Ištisai visą plotą dengia, nors ir labai sutrupėjusios, smulkios vėlesnio Nemuno kultūros tipo keramikos šukės – su gausiomis grūsto kvarcito ir augalinėmis priemaišomis bei apglaistytu puodo paviršium. Šiai grupei atstovauja taip pat keturi židiniai: Nr. 6, 9, 10, 12. Reikėtų manyti, kad tai jau didesnės ir ilgiau trukusios vienos gyvenvietės palikimas, nes ne tik keramika labai vienoda, bet ir titnago dirbiniai. Iš jų reikia ypač išskirti labai gražaus darbo peilius (pav. 18). Daugiausia peilių rasta apie perkasos vidurį, ten, kur daugiausia vėlyvosios Nemuno kultūros keramikos su stulpelių įspaudais. Net židinyje Nr. 4 aptiktas trumpas, į trikampį panašus peilis. Lenktu snapu peilis rastas ir židinyje Nr. 12. Tačiau vien tų dviejų radinių neužtenka, kad galėtume visus peilius priskirti šios kultūros gyvenvietei. Svarbiau tai, jog lygiai tokie patys peiliai buvo rasti ir Barzdžio miško gyvenvietėje, kur nebuvo jokių vidurinio neolito gyvenvietės pėdsakų. Šiai grupei priklausė ir dauguma trikampių antgalių, ovalių ir smailiapenčių kirvelių gludintu paviršium ar bent ašmenimis. Ši gyvenvietė jau buvo daug didesnė už visas ankstesniąsias ir todėl pastovesnė. Jai priklausė ir akmeniniai kapliai bei trintuvėliai ir rastosios kiaulių, arklių bei smulkiųjų raguočių (gal ožkos, o gal ir stirnos) kaulų nuolaužos[3].

Tai buvo žemdirbių gyvenvietė, ką rodo ir kapliai, ir apsigludinę peiliai-pjautuvai.

Šios grupės radiniai visai artimi Barzdžio miško gyvenvietės radiniams ir, be abejo, priskirtini tam pačiam vėlyvojo neolito pabaigos – žalvario amžiaus pradžios laikotarpiui.

Išskyrėme kitų nelabai aiškios vertės požymių: kai kurių titnago dirbinių storą geltoną arba rudą patiną. Visi šie radiniai buvo aptikti pietinėje tyrinėto ploto dalyje, kranto nuolydyje. Galėtume manyti, kad šie rudieji bus ilgą laiką gulėję rūgščiame negiliame pelkėjančio ežero vandenyje. Tokių dirbinių nėra daug. Dauguma šioje buvusioje pakrantėje rastųjų titnagų vis dėlto buvo be tos patinos. Tad reikia manyti, jog pakrantėje sustumtasis titnagų pylimas čia atsirado vėliau, negu nusėdo šie patinuoti dirbiniai. Nors patina nelaikoma labai patikimu chronologiniu rodikliu, bet šiuo atveju bandysime juo pasinaudoti, nes šie radiniai pasižymi ir ypatingomis formomis.

Patinos spalva labai nevienoda, ir tai nepriklausė nuo titnago rūšies. Pvz., rasta stambių skaldytinių, kurių viena pusė tamsiai ruda, beveik raudona, o antra ryškiai geltona. Tai priklausė nuo gulėjimo vietos.

Dauguma šios grupės dirbinių buvo stambūs. Skaldytiniai – netaisyklingi vienagaliai ir laivelio pavidalo – pasižymėjo plačių skelčių negatyvais. Gremžtukai, padengti šios patinos, daugiausia buvo stori, trumpieji. Rastas vienas trikampis, gana statmenai retušuotomis visomis kraštinėmis, kitas buvo beveik keturkampis, padarytas iš skaldytinio šono, beveik tiesiais ašmenimis. Iš plokščios nuoskalos buvo padarytas didžiulis gremžtas. Buvo ir aplink retušuotų dviašmenių trumpųjų gremžtukų. Geltonai patinuoti rėžtukai taip pat pasižymėjo stambumu. Rasta rėžtukų, pagamintų iš skaldytinių šonų nuoskalų su labai tiesiais skelčių negatyvais. Pasitaikė ir iš skelčių padarytų rėžtukų dvynukų, ir vidurinių nuskeltinių. Patinuotų buvo ir grandukų su keliomis įgaubomis.

Tokia patina buvo padengti ir du trikampiai 9 k ir 12 l kv. antgaliai. (pav.22:7, 12). Abu vėlyvojo tipo.

Labai išsiskyrė kirvelių tipai. Jie buvo gana įvairūs: vienas buvo plono lęšio pjūvio, paviršius visas gludintas, bet vėliau aptašytas, kaip ir kiti buvę gludinti kirveliai. Tačiau svarbiausi šio patinuoto komplekto radiniai – originalūs kirveliai. Tai ryškūs smailiapenčiai (pav. 36:3), ypač per vidurį įveržti (pav. 36:7, 8) ir ryškiai susmaugta įtvara (pav. 36:1, 2). Šalia strėlės antgalio smailiomis atšakomis šie kirveliai yra ypač svarbūs. Vargu, ar toks tipas galėjo išriedėti savaime. Reiktų manyti, kad jie mėgdžiojo ankstyvuosius žalvarinius atkraštinius kirvelius. Tokių titnago kirvelių be patinos šioje gyvenvietėje neaptikta. Kadangi pagrindiniai datuojamieji radiniai su šia patina yra vėlyvojo tipo, galėtume daryti prielaidą, kad tai vieno laikotarpio, vėlyvesnio negu Barzdžio miško gyvenvietė, radiniai. Pagal kirvelius, kurie mėgdžioja žalvarinius, galėtume šią grupę skirti bent II žalvario amžiaus periodui. Neaišku, šalia kokios keramikos galėtume pastatyti šiuos titnago dirbinius. Šalimais ilgai gulėdama vandenyje, be abejo, jiems priklausanti keramika turėjo sunykti. Galbūt šiai grupei priskirtinos Tšcineco tipo puodų šukės, kurių ryškiausia atstovė aptikta pakrantės titnagų samplovoje (pav.15:1). Ši kultūra datuojama žalvario amžiaus viduriu.

[3] Gyvulių kaulus apibūdino Rusijos mokslų akademijos Materialinės kultūros instituto Maskvoje vyr. mokslo bendradarbė paleozoologė V. Danilčenko.

Nepateikiu taip pat statistinių duomenų, nes nemanau, kad visi šios grupės dirbiniai buvo padengti geltonąja patina. Be abejo, tai tik tie, kurie tam tikru metu buvo patekę į stovintį vandenį. Šiai grupei turėjo priklausyti ir dalis dirbinių be patinos.

Tad nors šis požymis nėra labai patikimas, bet, atrodo, šįkart gali būti panaudotas chronologinei bei kultūrinei grupei išskirti.

Šalia šių radinių grupių, daugmaž sutelpančių į vieną raidos grandinę, atskirai stovi Pamarių kultūros gyvenvietės palikimas. Tai nėra kokios atskirai numestos šukelės, o buvusios nedidelės gyvenvietės liekanos su židiniu Nr. 3 ir gana įvairia jame rasta keramika, kurią buvo nesunku išskirti ir tyrinėtame plote, tačiau daugiausia rytinėje pusėje. Tačiau kokie titnago dirbiniai šiai gyvenvietei priklausė, pasakyti labai sunku, jeigu jie buvo padaryti iš tos pačios vietinės medžiagos ir tų pačių visuotinai paplitusių formų. Ir vėl bandysime griebtis nelabai patikimo kriterijaus – titnago rūšies skirtumų. Turėdami omenyje šios kultūros gyventojų gražių, prestižinių dirbinių pomėgį, galėtume tikėtis, kad tas nedaugelis dirbinių, pagamintų iš labai gero, greičiausiai ne vietinio, juosvo titnago, buvo pasigaminta šių gyventojų. Juoba kad jie yra ir labai gražaus darbo, kartais specifinių formų. Tai (pav. 26) ilgi galiniai, ovalūs beveik aplink retušuoti ar migdolo pavidalo gremžtukai, gražaus darbo viduriniai bei šoniniai rėžtukai, gal kai kurie iš nuoskalų padaryti trikampiai antgaliai ir ypač ietigaliai. Iš juodo titnago pagaminti peiliai (pav. 23:6; 24:10) pasižymi siauru retušu, geru darbu ir kiek skirtingomis formomis. Tačiau šie gyventojai gaminosi dirbinius ir iš vietinio pilko titnago, kaip rodo židinio Nr. 3 radiniai.

Apie Virvelinės keramikos kultūrų bendriją, tad ir apie Pamarių kultūrą, jau yra labai daug literatūros, bet vis lieka ir lieka daug neišspręstų ir galbūt neišsprendžiamų klausimų. Sukurta daugybė dažnai viena kitai prieštaraujančių jos kilmės, išplitimo, chronologijos bei ūkio formos teorijų. O štai toks paradoksas, kuris kartojasi ir kituose kraštuose, kad, pasibaigus Virvelinės keramikos kultūros epochai, toliau tęsiasi ir visu gražumu vėl iškyla ankstyvųjų vietinių kultūrų palikuonys.

Gretinant su gerai datuotais paminklais, ši maža Pamarių kultūros gyvenvietė turėtų būti datuota laikotarpiu tarp tokių vidurinio neolito gyvenviečių su gumburais puošta keramika ir tokių žalvario amžiaus pradžios, kaip puoštoji stulpiukais. Tad aišku, jog per visą Virvelinės keramikos kultūros egzistavimo laikotarpį ir toliau turėjo tęstis Nemuno kultūros tradicijos. Sunku įsivaizduoti, kad vienoje nedidelėje teritorijoje galėtų šalimais gyventi skirtingų kultūrų gentys. Ir vis dėlto esame priversti taip manyti. Tokių mažų Pamarių kultūros gyvenviečių Pietų Lietuvoje yra ir daugiau. Visai netolimoje Šakių lankos gyvenvietėje (Rimantienė, 1992) taip pat yra tik vienas židinys su Pamarių kultūros keramika, o šalimais (ne to paties laiko) yra ir ankstyvosios, ir vidurinės, ir vėlyvosios Nemuno kultūros gyvenviečių liekanų.

Šis teorinis klausimas rūpėjo ne vienam archeologui. XX a. pradžioje, kai nebuvo tikslesnių datavimo metodų, atrodė aišku, kad Virvelinės keramikos kultūros laikotarpis buvo tam tikra chronologinė pakopa. Daugelis archeologų laikėsi nuomonės, jog skirtingos kultūros toje pat paplitimo srityje negalėjo būti vienalaikės, galėjo tik eiti viena paskui kitą (Pape, 1978). Bet buvo ir nuomonių, kad negalima visų Vidurio Europos neolito kultūrų suvesti į viena paskui kitą einančią grandinę (Fischer, 1958, p. 278). Juo labiau tai patvirtino radiokarboniniai datavimai. Pagaliau tokių pavyzdžių galima rasti ir etnografijoje. Šių teorinių klausimų nesistengsime plėsti, nes ir šio darbo tikslas yra medžiagos skelbimas, ją aptvarkius kiek tuo tarpu įmanoma. Kai kurios kartu su tuo iškilusios mintys negali būti traktuojamos kaip vienintelės išvados, nes iš vienos gyvenvietės fiksuojami tik vieno momento duomenys.

Gyvenvietėje atstovaujama dar vienai į Nemuno kultūros grandinę neįeinančiai ankstyvojo geležies amžiaus Brūkšniuotosios keramikos kultūrai. Ši gyvenvietė (o galbūt ir kapas) buvo įsikūrusi jau seniai Nemuno kultūros gyventojų paliktoje kalvelėje. Šios kultūros židiniai labai negilūs, nuarti, nes įėjo į viršutinį, ariamąjį sluoksnį. Tikrai šiai kultūrai priskirtini tik du židiniai – Nr. 2 ir 5 kalvelės viršuje ir greičiausiai pačioje pakrantėje židiniai Nr. 11, 13. Gali būti, kad jie ne vieno laikotarpio. Pagal padėtį pakrantėje pastarieji primena Barzdžio miško gyvenvietės ankstyvojo geležies amžiaus židinį Nr. 3. Šioje kultūroje nerandame jokių senosios kultūros pėdsakų. Žinoma, ji iš niekur neatėjusi, o susidariusi visoje Lietuvos, Baltarusijos bei Latvijos teritorijoje. Archeologai be reikalo ginčijasi, iš kokios kultūros ji išriedėjusi, tačiau tas ginčas prasmės neturi. Nauja kultūra niekad neišrieda iš senesnės. Nauja kultūra gali atsirasti tik sąveikaujant kelioms skirtingoms kultūroms. Be abejo, dalyvavo ir Nemuno, ir Narvos, ir Rutulinių amforų ir galbūt Virvelinės keramikos kultūra ar net įtakos iš Tščineco kultūros srities.

LITERATŪRA

Anderson P., Plisson H., Ramseyer D., 1992 – La moisson au Néolithique final: approche tracéologique d'outils en silex de Montilier et de Portalban // Archéologie Suisse. 1992, No 15, p. 60–67.

Behrens H., 1969 – Die Einzelgrabkultur im nördlichen Mitteldeutschland und in der Altmark // Die neolithischen Becherkulturen im Gebiet der DDR und ihre europäischen Beziehungen. Berlin. 1969, p. 71–100.

Butrimas A., Kazakevičius V., 1985 – Ankstyvieji Virvelinės keramikos kultūros kapai Lietuvoje // Lietuvos archeologija. 1985, t. 4, p. 14–19.

Engel C., 1935 – Vorgeschichte der altpreußischen Stämme. I. Königsberg. 1935.

Fischer U., 1958 – Mitteldeutschland und die Schnurkeramik // Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte, 41/42. Berlin, 1958, p. 254–298.

Gardawski A., 1971 – Badania starszej epoki brązu w Polsce // Prace i Materiały Antropologiczno–archeologiczne i etnograficzne Komisji Antropologicznej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Kraków. 1971, t. 18, p. 253–260.

Grigalavičienė E., 1995 – Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius. 1995.

Kulikauskas Pr., 1982 – Užnemunės piliakalniai. Vilnius. 1982.

Luchtanas A., 1992 – Kernavės pušyno prie Neries archeologiniai tyrinėjimai 1991 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais. Vilnius 1992, t. I, p. 27–29.

Maciukiewiez-Czarnecka B., Ziemlińska-Odojowa W., 1970 – Sprawozdanie z badań wykopaliskowych, przeprowadzonych w 1970 r. na stanowisku i w Garbinie, pow. Braniewski // Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Olsztyn, 1970, Nr.4 (110), p. 619–630.

Mathiassen Th., 1948 – Danske Oldsager. I. Aeldre Stenalder. København. 1948.

Pape W., 1978 – Bemerkungen zur relativen Chronologie des Endneolithikums am Beispiel Südwestdeutschlands und der Schweiz. Tübingen. 1978.

Popelka M., 1992 – Chipped Stone Industry of the Bohemian Corded-ware Culture // Praehistorica XIX. Schnurkeramik Symposium 1990. 1992, p. 89–94.

Rimantienė R., 1974 – Akmens amžiaus paminklai // Lietuvos TSR archeologijos atlasas. Vilnius. 1974, t. I, p. 5–83.

Rimantienė R., 1979 – Šventoji. I. Narvos kultūros gyvenvietės. Vilnius. 1979.

Rimantienė R., 1980 – Šventoji. II. Pamarių kultūros gyvenvietės. Vilnius.1980.

Rimantienė R., 1985a – Nemuno žemupio (tarp Kauno ir Veliuonos) vėlyvojo neolito paminklai // Lietuvos archeologija. 1985, t. 4, p. 80–98.

Rimantienė R., 1985 b – Lynupio akmens amžiaus stovykla ir gyvenvietė // Lietuvos archeologija. 1985, t. 4, p. 98–111.

Rimantienė R., 1985 c – Mergežerio 13 – ankstyvojo žalvario amžiaus gyvenvietė // Lietuvos archeologija. 1985, t. 4, p. 111–118.

Rimantienė R., 1989 – Nida. Senųjų baltų gyvenvietė. Vilnius. 1989.

Rimantienė R., 1992 – Šakės – neolito gyvenvietė // Lietuvos archeologija 1992, t. 8, p. 16–34.

Rimantienė R., 1996a – Akmens amžius Lietuvoje (2-as papildytas leidimas). Vilnius. 1996.

Rimantienė R., 1996b – Šventosios 6-oji gyvenvietė // Lietuvos archeologija. 1996, t. 14, p. 83–173.

Struve K., 1955 – Die Einzelgrabkultur in Schleswig–Holstein und ihre kontinentalen Beziehungen. Neumünster. 1955.

Szukiewicz W., 1901 – Szkice z archeologii przedhistorycznej Litwy. I. Epoka kamienna w gub. Wileńskiej. Wilno. 1901.

Szukiewicz W., 1908 – Poszukiwania archeologiczne w powiecie Lidzkim gubernii Wileńskiej. Osady przedhistoryczne w okolicy rzeki Uły // Materiały Antropologiczno–archeologiczne i Etnograficzne. Kraków. 1908,t. 10.

Umbreit C., 1937 – Neue Forschungen zur ostdeutschen Steinzeit und frühen Bronzezeit. Leipzig. 1937.

Vang Petersen P., 1993 – Flint fra Danmarks Oldtid. København. 1993.

Wislański T., 1979 – Krąg ludow subneolitycznych w Polsce // Prahistoria Ziem Polskich. II. Neolit. Osolineum 1979, p. 319–336.

Żurek J., 1954 – Osada z młodszej epoki kamiennej w Rzucewe, pow. wejherowski, i kultura rzucewska // Fontes Archaeologici Posnanienses. IV. Poznań. 1954, t. IV p. 1–42.

Артеменко И. И., 1967 – Племена верхнего и среднего Поднепровья в эпоху бронзы. Москва. 1967.

Исаенко В. Ф., 1976 – Неолит Припятского Полесья. Минск. 1976.

Крайнов Д. А., 1972 – Древнейшая история Волго-Окского междуречья. Москва. 1972.

Лозе И. А., 1979 – Поздний неолит и ранняя бронза Лубанской равнины. Рига. 1979.

Неолит Северной Евразии. Москва. 1996.

Ошибкина С. В., 1992 – Искусство каменного века (Лесная зона Востогной Европы). Москва. 1992.

Чарняўскі М. М., 1979 – Неаліт Беларускага Папямоння. Мінск. 1979.

SETTLEMENT MARGIAI 1

SUMMARY

The settlement Margiai 1 is situated on a promontory of the northern shore of the former Lake Dūba. In the time of its existence it was washed by the lake in the east and west. The lake had a tributary – a small stream (Fig. 1, 2). The settlement was investigated during two seasons (1980–1981). The study area made 1064 m². The investigations were headed by R. Rimantienė.

Habitation zone. The small hill had been several times washed away by lake transgressions and tides. Finally it turned into an arable field. Three sand layers of different colour were distinguished. The top layer (horizon A) was 10–15 cm thick, represented by turf and humus. It was underbeded by horizon B which was 20 cm thick and composed of greyish-brownish sand. This stratum contained the finds. It gradually merged into a 10–20 cm thick layer of brownish sand (horizon C) (Fig. 3–5). These three layers were not equally distinct all over the site. In the eastern part of the site horizons A and B were mixed, whereas horizon C could be distinguished only in the western part of the site (Fig. 6). The shore was abruptly inclined from the line of excavation grid "d" in the south. For this reason the shore of the former lake was stuffed with stones and flints to make a bank (Fig. 16) in the lake sediment layer but not in the habitation zone.

The study area almost everywhere bordered on the edges of the former settlement. The development of habitation zones should be related with the lake transgressions. Horizon C belongs to the pre-transgression period, therefore its finds were distinguished as a separate group. However, some finds from horizon C could have got into horizon B. In horizon B, only the finds found in the fire-places could be periodized. The stratigraphy and planigraphy yielded but little information, however, these data were also used. Attention was also paid to the material from which the artefacts were made and patina.

Fire-places. In horizon B, 13 fire-places were uncovered at different depths and places. The surface of almost all of them was disturbed by ploughing. For this reason all of them appeared as if situated on the same plane. According to their content the fire-places were separated into four groups (Fig. 6).

Fire-places No. 1, 4, 7, 8 belong to Middle Neolithic Nemunas culture. However, we cannot be sure that all of them were constructed at one and the same time (Fig. 7). Fire-place No. 1 was 180 cm long and 150 cm wide. Its bottom reached 50 cm from the earth surface. There was a posthole in the nearby. The fire-place and the area around it contained sherds decorated with terrace lines, flakes and blades of flint and a couple of artefacts resembling burins.

Fire-place No. 4 presumably was older, because its surface did not reach the humus layer. It was 110 cm long and 100 cm wide. The depth made 80 cm from the earth surface. The fire-place seemed to be composed of a few layers. There were two postholes in the nearby. The fire-place contained sherds of pots, decorated with excrescences developed by the impressions from the inside of the neck, a small flake of an axe, flakes, blades, knapping and calcinated debris.

Fire-place No. 7 was located under horizon B but wedged into it with its top. It was 75 cm long and 55 cm wide. The bottom was 70 cm below the earth surface. It contained a few sherds with quartzite inclusions, flints and some flakes, without traces of fireing.

Fire-place No. 9 was 130 cm long, 100 cm wide and 65 cm deep. Many small stones were scattered around it. The fire-place contained pot sherds with quartzite inclusions, many flints and a triangular arrowhead.

Fire-place No. 10 had almost a round shape, was 140 cm long, 120 cm wide, and 75 cm deep. Vertically it reminded a funnel. Small stones were scattered around it. Its surface was a bit bulging. The fire-place contained sherds with organic and crushed granite inclusions, flint scraper, burin, a few knives, flakes and cores.

Fire-place No. 12 was situated on the top of the shore ridge, therefore its surface was disturbed. It was 260 cm long and 200 cm wide. The bottom reached 70 cm from the earth surface. There were some small stones on the bottom and a stone mattock near the edge. The fire-place contained many pot sherds with large inclusions of quartzite and granite. Among flint artefacts we can mention a curved knife, a blade with an interfitting retouched point, burin, scraper, roughouts for axes, cores. Most of the artefacts were not fired, with the exception of the knife, burin and a few other finds.

Fire-place No. 3 was the only one belonging to Baltic Coastal culture. It was represented by an irregularly rounded pit 200 cm in diameter, with stripes of soot on the edges. The fire-place was 17 cm thick from the bottom of top layer. Only under its northern edge there was a pointed pit beneath. The fire-place contained pottery with corded and other types of ornaments.

Fire-places No. 2, 5, 11, 13 belonged to Brushed Pottery culture.

Fire-place No. 2 was situated right below the humus layer. It was 130 cm long and 120 cm wide. Its bottom had two hollows. The bottom of the deeper one reached 55 cm from the earth surface. It contained sherds of brushed and plain pots, a flat pot base and calcinated bones.

Fire-place No. 5 was also found right beneath the humus layer. It was 122 cm long, 80 cm wide and 60 cm deep. It contained a few thick burnt sherds and a few flint flakes.

Fire-place No. 11 was situated at the shore edge under the late fill layers. It was 115 cm long, 95 cm wide, 70 cm deep and had a shape of a funnel. Its bottom reached 140 cm from the earth surface. The finds of this fire-place might have got into it in later periods, the sherds are of

unclear origin. However, the position and form of the fire-place resembles fire-place No. 3 of the Barzdis Forest settlement.

Fire-place No. 13 was 110 cm in diameter and reached 55 cm from the earth surface. A few layers of soot could be seen. The fire-place contained a large scraper, a burin, many sherds with plain surface and inclusions of crushed granite. Many flints got into this fire-place later when the shore ridge developed.

The arrangement of fire-places (Fig. 6) shows that the settlements of different periods superimpose each other. This place was, presumably, very convenient for fishing.

Pottery. The pottery was classified according to four features: density of material and temper in the clay, surface features, ornaments and shape of pots. None of these features can be distinguished as the main one, because the groups distinguished do not always coincide. On the basis of the whole complex of features we distinguished the pottery of Nemunas, Baltic Coastal and Brushed Pottery cultures.

The pottery of Early Nemunas culture was found only in a small area of horizon C of habitation zone. It was made of clay which had only organic temper. The mass density was d = 1.4. Neither the ornaments nor the shape of pots could be identified. It should be attributed to the Early Neolithic. The Middle Neolithic was represented by the pottery from horizon B. It was grouped on the basis of ornaments, because the mass density was rather variable (d = 1.44–2.09). The classification was done according to the ornamentation motifs which did not recur in other groups (Fig. 10). The pottery of fire-place No. 4 with excrescences stood out (Fig. 11). The pots were made of clay with an engobed surface, the mass density d = 1.97. This group included also sherds from other fire-places (Fig. 12:7, 10, 15, 16) including those with a continuous notch combined with a terrace stripe (Fig. 12:6) and the ones with a terrace stripe (Fig. 12:25, 26). There can be distinguished pots decorated with terrace stripes alone from fire-place No. 1 and the surrounding area (Fig. 12:12, 13, 20). Their mass density was d = 2.00. The clay had many organic and inorganic temper. This group includes pots decorated with impressions (Fig. 12:1–5, 9, 11, 17). Fire-place No. 4 contained solid sherds with engobed surface and decorated with fish-bone cuts (Fig. 12:18–20). The mass density was d = 1.44. The pots of these types usually had pointed bases (Fig. 12:26).

The ornament characteristic of Late Nemunas culture is represented by lines of vertical columns, oblique incissions and impresions on the neck. The clay mass density d = ca 1.77. The surface is engobed, the main inclusions are represented by crushed quartzite. The pots were with an emphasized neck curves obliquely cut edge (Fig. 13:1, 10, 17), profiled and with swollen sides (Fig. 13:4, 14, 20) or with thinned neck (Fig. 13:19). All these pots were flat bottomed. They belong to the finds of the period of the main settlement.

The corded ornament is a distinguishing feature of the pottery of Baltic Coastal culture. However, fire-place No. 3 contained sherds of other fire types: decorated with oblique incisions, cuts, brushes, pinched notch, flat stripes (Fig. 14). Each pot was made of the clay mass of different density d = 1.21–2.38.

The latest pottery (Fig. 15:1–6) was decorated with stripes, obliquely cut edges. The clay mass included many inorganic temper. Another group included sherds of Brushed Pottery culture found in fire-places 2, 5, 11 and 13 and in the area between them. Most distinguished were parts of small pots (Fig. 15:9, 10). Sherds of flat basin (Fig. 15:6,7), and sherds with a plain surface.

Flint artefacts. The number of uncovered flints was 63 222. The flint artefacts comprised 9% (excluding cores and their fragments). Stratigraphically, only the finds from a small area of horizon C (Fig. 17) stood out. The mentioned area contained 1312 flints. They included irregular one-ended cores, retouched and not retouched blades, a few hafted blades, microburin, small knives, a hafted arrowhead, fragments of spears, many scrapers, burins, retouched flakes, axe-shaped artefacts, a fragment ground axe. Flints from this horizon got also into horizon B.

Flints from horizons A and B could be classified only according to their types.

Twenty one tanged arrowheads were scattered all over the area. The thin laurel heads, particularly the ones found on the bottom of horizon B, in the spreading area of horizon C could possibly belong to it (Fig. 19:8, 9, 15, 19). Another group of wide heads (Fig. 19:7, 13, 16, 17) has got into this horizon presumably by chance (while hunting) from the settlements of Early Neolithic. The third group included heads with long blades (Fig. 19:1–6, 10–12, 14, 18).

We found 50 lanceolate heads (Fig. 20). Some of them are similar to the heads of Mesolithic type, those with the point in the thick end of the blade (Fig. 20:1, 15). However, in most cases the point in the thin end of the blade with a blade soar (Fig. 20 : 4–6, 8–10, 12, 14, 17–20). The base is natural or broken. The oblique heads (Fig. 20:2, 3, 7, 11, 13) also resemble the Mesolithic ones, with the only difference that they have no blade scars. Most of them were found on the western side of the trench (Fig. 16).

Horizon B contained 15 trapezoid heads. Most of them were made of blade parts (Fig. 21:3, 7, 10), symmetrical, some of them quadrangular (Fig. 21:8) and triangular (Fig. 21:1, 2, 5, 6). One of them was the high one (Fig. 21:4) and a couple were low ones (Fig. 21:12).

There were 44 triangular heads or their fragments. Some of them were untypical, little worked, as, for example, in fire-place No. 9 (Fig. 22:1). The typical triangular heads of Nemunas culture were made of blades. They were narrow and long (Fig. 22:3, 4, 6, 9), retouched in some places. The heads with a fully retouched surface usually have profiled edges (Fig. 22:5, 8, 10). The angles are sharp (Fig. 22:12). The blades were used for short equilateral and heart-shaped heads (Fig. 22:7, 11).

Spearheads were represented only by fragments (Fig. 22:13–15).

The knives were represented first of all by retouched blades 600, and there were 900 not retouched ones. The typical length was 7 cm, width 3.5 cm. The real knives were oblique and longitudinal (61 units). The oblique knives were sometimes made of blades (Fig. 24:11). The find in

Fig. 24:10 was the only one of this kind. Most of the knives were made of flakes and were almost oval (Fig. 23:10, 12, 13, 17). The longitudinal knives were made of blades with an obliquely retouched back (Fig. 23:1, 4, 16) or, in most cases, of flakes with a beak-shaped point (Fig. 23:2, 9, 11, 14, 15; 24:2–6, 9).

Most well worked were the lanceolate knives with a straight sharp point (Fig. 23:5–7; 24 : 1, 7, 9).

Scrapers represented the greater part of finds (528 units). Planigraphically (Fig. 25), their distribution corresponded to the general distribution of flints. About two thirds of the finds were represented by short scrapers made of local grey flint (Fig. 26:11, 14; 27: 7–12) and of good-quality black flint (Fig. 26:7, 9, 13) with a brownish patina (Fig. 26:5, 8, 15). The scrapers also included the trapezoid (Fig. 26:9; 27 : 4, 5) and two-bladed (Fig. 28 : 4, 5) ones. One third of these finds was represented by long and longitudinal scrapers. They were 5–6.5 cm long and about 2 cm wide (Fig. 26:1–4, 8; 28:7). There were a few large units (Fig. 28 : 1, 3, 6). These were made of good flint.

The number of uncovered burins made 252. Most of them were made of 4–8 cm long waste flakes. There were a few two-ended (Fig. 29:5) and side burins (Fig. 29:6, 11, 14; 30:3). Most burins were retouched near the point (Fig. 29:1, 2–10, 17, 18). There were some units with retouched angles (Fig. 29:7). 43 units were represented by burins-twins (Fig. 30). The space between the blades could have been used as a scraper.

The number of scrapers in horizons A and B was 146. Most of them were made of thick flakes with a retouched concavity (Fig. 31). However, there were a few well worked tools with 3–5 concavities. In rarer cases the scrapers were made on the side of blades. There were scrapers combined with burins (Fig. 31:7, 12, 15). Some scrapers might have had a zoomorphic shape (Fig. 32:1–3, 5, 6, 8).

There were 23 uncovered awls and borers. The short awls were at the point of flakes (Fig. 33:1–3, 9, 11). Some awls had evenly tapering (Fig. 34:4-6, 8, 10, 12) and bent points (Fig. 33:7). Perches were used for widening the holes (Fig. 39:13, 14).

The blades of chisels were a rare find (Fig. 32:10, 11). They were designed for working jewelry.

Implements for retouching were represented by three-edged artefacts with ground points (Fig. 33:16–18). The firesteels were similar (Fig. 31:10).

We uncovered 185 axe-type artefacts (including the roughouts). 6 types were distinguished. The first type included oval axes made of waste core (Fig. 34; 1, 3, 5–8, 10, 14). They are sharpened by a cross-blade. The second group included almond-shaped axes with pointed ends and a lense-shaped cross-section (Fig. 35:2, 5–9; 36:3, 5). The third group included trapezoid axes with a quadrangular cross-section (Fig. 36:2, 6). The fourth type was represented by picks with two pointed ends (Fig. 34:4). The fifth type included a few axes with interfitting ends (Fig. 36:1, 2, 4). The sixth group included axes with an impressed middle part (Fig. 36:7–9).

The uncovered cores made 941, their fragments – 2550. The cores were made of local flint. The concretions and, concomitantly, cores made of them were irregular. However, attempts were made to geometrically shape them. Some double-headed prism-shaped cotes (Fig. 38:1–4) were found, but the prevailing form was represented by one-headed coin-shaped ones (Fig. 37:2, 5–7; 38 1, 2, 5, 7). The third group included boat-shaped cores (Fig. 38:4, 6).

Lithics. Stone artefacts are but rare. They are represented by two little worked mattocks (Fig. 39:1, 2), waste bore-plug of a stone axe (Fig. 40:2), fragments of sandstone grinders, a few weights, rounded stones. Among ornaments we can mention one pendant made of pink chist (Fig. 40:1).

The cultural belonging and chronology. By publishing the data of these investigations we sought merely to iventorize the artefacts. These data will be helpful for future investigations of the Stone and Bronze Ages in South Lithuania. Natural stratigraphy made it possible to distinguish only the finds of Early Neolithic in horizon C. However, part of them belong to horizon B. The finds of fire-places represent closed complexes which may be helpful for dinstinguishing the cultural groups on the basis of pottery, but were of little use for classification of flint artefacts. The planigraphic approach yielded but little information, because the strata of the habitation zone are superimposed.

The material obtained form the studied settlement site was grouped into three cultural systems: Nemunas, Baltic Coastal, and Brushed Pottery cultures.

Many types of flint artefacts were inherited from Mesolithic Nemunas culture. But the Mesolithic habitation zone was absent in the investigated site. Some hafted arrowheads got into this site by chance (while hunting). The finds of the bottom layer included early ceramics. Besides, some artefacts typical of the Mesolithic, e. g., pencil-shaped cores or narrow retouched blades were absent. It is difficult to say whether the lanceolate and trapezoid arrowheads really belonged to the Middle Neolithic layer or got into it from the underlying one (because most of these artefacts were found in the land slip). Nevertheless, on the western side they might have come from the bottom layer.

The line of Nemunas culture may be traced through the entire Neolithic which is represented by the pottery from fire-places No. 1, 4, 7, 8. It is rather variable testifying to the fact that this site was inhabited many times. The scrapers and a burin found in the fire-places tell nothing. Knives were somewhat more informative. They were short and most primitively shaped.

A considerable area was covered with the latest pottery of Nemunas culture. The material it was made of was full of quartzite and organic inclusions (fire-places No. 6, 9, 10, 12). This reveals a longer period of habitation. It was characterized by pottery with column lines and various beautiful knives which were distributed in the concentration place of the mentioned pottery – in the middle of the trench (Fig. 18). It was also represented by most of triangular arrowheads, oval and pointed axes (with ground blades), stone mattocks, grinders and remains of the bones of domestic animals.

We made an attempt also to use an insufficiently reliable criteria – the yellowish–brownish patina. It covered the large one-headed and boat-shaped cores, short thick scrapers, burins, two triangular arrowheads (Fig. 22:7, 12). Patina was also observed on all original axes (Fig. 36) – an imitation of bronze axes. They presumably were related with the Trziniec type pottery (Fig. 15:1).

All mentioned finds can be included into one chain of development. However, the remains of one small camp with fire-place No. 3 belong to Baltic Coastal culture. Its pottery is different, in the flint artefacts the same forms recurs. However, bearing in mind the likings, characteristic of the inhabitants of this culture, for prestigeous artefacts we could expect that the things made of black imported flint belonged to their heritage, the more so if we take into consideration the specific forms. Such arrtefacts include long or oval retouched and almond-shaped scrapers (Fig. 26), beautiful side-burins, triangular arrowheads made of flakes, knives made of black flint (Fig. 23:6; 24:10). However, even they used to make many artefacts of the local grey flint (as is proved by the finds in the fire-place). The representatives of Baltic Coastal culture had to live in the neighbourhood of Nemunas culture. Their period presumably included the time between the Middle Neolithic, represented by the pottery decorated with excrescences and Late Neolithic represented by the pottery decorated with columns.

Brushed Pottery culture also falls out of this chain. Its representatives inhabited a hill abandoned long before. It is dated to the Roman Iron Age. Brushed Pottery culture resulted from the interaction of various cultures.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. L. Margiai 1 – a Stone Age settlement
Fig. 2. Site map of Margiai 1. The investigated areas are arranged in a numerical order
Fig. 3. The investigated area with the cross–sections shown in Fig. 4
Fig. 4. Cross–sections: 1 – humus and turf (A), 2 – greyish–brownish sand (B), 3 – pure brownish sand (C), 4 – black sand, 5 – charcoals, 6 – sand with charcoals, 7 – white sand (sterile soil), 8 – grey sand, 9 – flints, 10 – sherds, 11 – stones.
Fig. 5. Working in the trench
Fig. 6. Arrangement of fire–places in the investigated area: 1 – Middle Neolithic Nemunas culture, 2 – Late Nemunas culture, 3 – Baltic Coastal culture, 4 – Brushed Pottery culture, 5 – spreading area of finds from horizon C
Fig. 7. Cross–sections of fire–places No. 1–8 (see the legend in Fig. 4)
Fig. 8. Cross–sections of fire–places No. 9–13
Fig. 9. Photographs of fire-places: 1, 2 – fire-place No. 6; 3, 4 – fire-place No. 7; 5 – fire-place No. 9
Fig. 10. Distribution of distinguished elements of pottery: 1 – excrescences, 2 – terrace stripes, 3 – corded ornaments, 4 – columns
Fig. 11. A fragment of pot decorated with excrescences; fire-place No. 4
Fig. 12. Pottery of Nemunas culture; decorated with impressions, excrescences, terrace stripes and incissions
Fig. 13. Pottery of Nemunas culture decorated with columns and incisions
Fig. 14. Pottery of Baltic Coastal culture
Fig. 15. The late pottery
Fig. 16. Distribution of flints in the investigated area
Fig. 17. Flint artefacts from the bottom (C) horizon of the habitation zone
Fig. 18. Distribution of some types of artefacts in the investigated area: 1 – hafted arrowheads, 2 – lanceolate arrowheads, 3 – trapezoid arrowheads, 4 – triangular arrowheads, 5 – knives
Fig. 19. Arrowheads: 1–10 from horizon B, 11–19 from horizon A
Fig. 20. Lanceolate arrowheads
Fig. 21. Trapezoid arrowheads
Fig. 22. Triangular arrowheads and spearheads
Fig. 23. Knives
Fig. 24. Knives
Fig. 25. Distribution of scrapers in the study area
Fig. 26. Scrapers from horizon A
Fig. 27. Scrapers from horizon B
Fig. 28. Large scrapers from horizon B
Fig. 29. Burins
Fig. 30. Twin-burins from horizon B
Fig. 31. Scrapers
Fig. 32. Scrapers, special artefacts, chisel blades
Fig. 33. Awls, perches, retouchers
Fig. 34. Oval axes from horizon B
Fig. 35. Axes with pointed ends
Fig. 36. Axes with a yellow patina
Fig. 37. Knappers
Fig. 38. Cores
Fig. 39. Stone mattocks
Fig. 40. Schist pendant

Translated by Ada Jurkonytė

ПОСЕЛЕНИЕ МАРГЯЙ 1

РЕЗЮМЕ

Поселение Маргяй 1 находилось на северном мысе некогда существовавшего озера Дуба. С юга и востока поселение омывалось озером, в которое впадал ныне высохший ручей (рис. 1, 2). Исследования, которые проводились под руководством автора, продолжались 2 сезона (1980 и 1981 гг.). Была обследована территория площадью 1064 м^2.

Культурный слой был поврежден, так как холм неоднократно подмывался во время трансгрессий и паводков, а поле служило пашней. При раскопках были выявлены 3 слоя песка различных оттенков. Верхний (дерновый и почвенный) слой толщиной 0–15 см был назван слоем А, а второй (основной), слой толщиной 20 см из серовато-коричневатого песка – слоем В. Этот слой постепенно переходил в 10–20-сантиметровый слой ярко-коричневого песка, который был назван слоем С (рис. 3–5). Не везде различались все 3 слоя. В восточной части раскопа слой А сливался со слоем В, а слой С был заметен лишь в западной части (рис. 6). На юге от ряда кв. d начинался довольно обрывистый склон. Обрыв был смыт, снесен на берег озера и превращен в насыпь, наполненную камнями и кремнем (рис. 16), но уже не на культурном слое, а на слое озерных осадков.

Исследованная территория почти всюду достигает окраины поселения. Образование культурного слоя связано с трансгрессиями озера. Слой С образовался в дотрансгрессивный период, поэтому обнаруженные здесь находки выделены отдельно, хотя часть их могла оказаться и в слое В, в котором выделить находки по периодам можно было лишь в очагах. В целом стратиграфия и планиграфия дали мало информации, но ею также воспользовались. При этом обращалось внимание как на патину, так и на материал изделий.

Очаги. В слое В обнаружено 13 очагов, которые находились на разной глубине и в разном положении. Их поверхность была повреждена при пахоте, поэтому очаги, находящиеся вроде бы на одном уровне, по своему содержанию распределяются на 4 группы (рис. 6).

К *неманской культуре* среднего неолита относятся очаги № 1, 4, 7 и 8, однако нельзя утверждать, что они одного и того же периода (рис. 7). Очаг № 1 был длиной 180 см и шириной 150 см, его основание находилось на уровне 50 см от поверхности земли. Рядом находилась столбовая яма. В очаге и вокруг него обнаружены черепки горшков, украшенных полосками отступающей лопатки, отщепы кремня, ножевидные пластинки и пара изделий, напоминающих резцы.

Очаг № 4, по-видимому, древнее, так как его поверхность не достигала пахотного слоя. Он был длиной 110 см и шириной 100 см, его основание находилось на уровне 80 см от поверхности земли. Очаг оказался многослойным, рядом находились 2 столбовые ямы. В очаге найдены черепки горшков, горловина которых украшена выдавленными изнутри жемчужинами, 2 скребка, отщеп шлифованного топорика, отщепы, ножевидные пластинки, нуклеусы и кальцинированные косточки.

Очаг № 7, находившийся под слоем В и входивший бугорком в него, был длиной 75 см и шириной 55 см, его основание находилось на уровне 70 см от поверхности земли. В нем найдено несколько черепков с примесью в глиняной массе зерен кварцита и несколько кусков необожженного кремня.

Очаг № 8 был шириной 45 см и длиной 90 см, его основание находилось на уровне 80 см от поверхности земли. В нем найдено несколько кусочков кремня.

К поздней *неманской культуре* относятся очаги № 6, 9, 10 и 12 (рис. 7, 8). Очаг № 6 с пахотным слоем не соприкасался и находился в овальной яме длиной 80 см, его основание находилось на уровне 80 см от поверхности земли. В очаге и под ним найдены черепки горшков с примесью в глиняной массе толченого кварцита, а также несколько кусков кремня и кальцинированные косточки.

Очаг № 9 был длиной 130 см и шириной 100 см, его основание находилось на уровне 65 см от поверхности земли. В очаге найдены черепки горшков с примесью в глиняной массе дресвы кварцита, немало кусков кремня, а также треугольный наконечник. Вокруг очага валялось много камешков.

Очаг № 10 был почти круглым, в форме воронки, длиной 140 см, шириной 120 см, его основание находилось на уровне 75 см от поверхности земли. Поверхность очага чуть приподнята. В очаге находились черепки с органическими примесями, а также с примесью дресвы, кремневый скребок, резец, несколько ножей, отщепов, нуклеусов. Вокруг очага валялись камешки.

Очаг № 12 находился на самом краю насыпи берега, поэтому его поверхность повреждена. Его длина 260 см, ширина 200 см, основание находилось на уровне 70 см от поверхности земли. На дне были камешки, с краю лежала каменная мотыга. В очаге найдено много черепков горшков с примесью в глиняной массе крупной дресвы кварцита и гранита, изогнутый нож из кремня, ножевидная пластинка с суженной ретушированной верхушкой, резец, скребок, заготовки для топориков, нуклеусы. Из них обожженными были лишь нож, резец и еще несколько предметов.

К *жуцевской культуре* относится лишь очаг № 3. Это была округлая яма неправильной формы диаметром около 200 см с полосками сажи по краям. Слой очага толщиной 17 см от основания пахотного слоя почвы, в северной части находилась воронкообразная ямка. В очаге найдена шнуровая и другая относящаяся к данной культуре керамика.

К *культуре штрихованной керамики* относятся очаги № 2, 5, 11 и 13.

Очаг № 2 залегал сразу под почвенным слоем. Он был длиной 130 см и шириной 120 см, его основание имело 2 углубления, наибольшая глубина достигала 55 см от поверхности земли. В нем находились черепки

штрихованных и гладкостенных горшков, плоское дно горшка, кальцинированные косточки.

Очаг № 5 залегал также под почвенным слоем. Его длина 122 см, ширина 80 см, основание находилось на уровне 60 см от поверхности земли. В нем находилось несколько толстых обожженных черепков и несколько кремневых отщепов.

Очаг № 11 залегал у самого берега под другими слоями. Он был воронкообразной формы, длиной 115 см, шириной 95 см и глубиной 70 см, т. е. находился на уровне 140 см от поверхности земли. Находки, по-видимому, были засыпаны, черепки неясного происхождения, однако по положению и форме очаг напоминает очаг № 3 поселения леса Барздис.

Очаг № 13 был диаметром 110 см и располагался на глубине 55 см от поверхности земли. В нем видны несколько слоев сажи. В очаге найдены крупный скребок, резец, много черепков с гладкой поверхностью с примесью в глиняной массе дресвы. Много кремня было нанесено позже, при формировании прибрежного вала.

Расположение очагов (рис. 6) свидетельствует о том, что в разные периоды селения создавались непосредственно одно на другом. По-видимому, здесь было удобно заниматься рыболовством.

Керамика классифицируется по 4 признакам: плотность материала и характер примеси в глиняной массе, способ обработки поверхности, орнамент и форма горшка. Ни один из этих признаков не является главным, так как группы керамических изделий, выделенные по отдельным признакам, не всегда совпадают. На основе целого ряда признаков выделяются ранний и поздний периоды керамики *неманской культуры*, а также керамика *жуцевской* и *штрихованной культур*.

Керамика р а н н е й *неманской культуры* обнаружена лишь на небольшой площади культурного слоя. В глиняной массе (d = 1,4) была выявлена лишь растительная примесь. Ни орнамент, ни форму горшка установить невозможно. Керамика относится к раннему неолиту. Керамика слоя В, относящаяся к среднему неолиту, группируется на основе орнамента, так как плотность глиняной массы была разной (d = 1,44–2,09). Мы классифицировали керамику на основе особых мотивов, не встречающихся в других группах (рис. 10). Выделяется обнаруженная в очаге № 4 и вокруг него керамика, украшенная выпуклыми жемчужинами (рис. 11). Поверхность горшка ангобирована, плотность глиняной массы d = 1,97. К этой группе относятся и черепки других горшков (рис. 12:7, 10, 15, 16), а также горшки со сплошным валиком и оттисками отступающей лопатки (рис. 12:6) и только с отступающей лопаткой (рис. 12:25, 26). Выделяются обнаруженные в очаге № 1 и вокруг него горшки, украшенные оттисками отступающей лопатки (рис. 12:12, 13, 20). Плотность глиняной массы d = 2,09. В глиняной массе много минеральных и растительных примесей. К этой группе относятся горшки, украшенные вдавленными ямками (рис. 12:1–5, 9, 11, 17). Однако в очаге № 4 найдены также твердые черепки с ангобированной поверхностью, украшенные надрезами в виде елочки (рис. 12:18–20). Плотность глиняной массы d = 1,44. Керамика этого типа зачастую остродонная (рис. 12:26).

Отличительными чертами орнамента керамики п о з д н е й *неманской культуры* являются косые, врезающиеся полоски прямых столбиков, а также ямки на изгибе горловины. Плотность глиняной массы d = 1,77, основная примесь – толченый кварцит, поверхность ангобированная. Горшки выделялись резким изгибом горловины и срезанным венчиком (рис. 13:1, 10, 17), явно профилированные, выпуклые (рис. 13:4, 14, 20) и с короткой суженной горловиной (рис. 13:19). Все горшки плоскодонные. Эти находки относятся к основному этапу заселения.

Отличительной особенностью керамики *жуцевской культуры* является шнуровой орнамент. В очаге № 3 найдены и черепки пяти типов горшков, украшенных косыми надрезами, штрихованной поверхностью, с защипанным валиком и плоскими полосками (рис. 14). Горшки сделаны из глиняной массы разной плотности (d = 1,21–2,38).

П о з д н я я керамика (рис. 15:1–6) украшена полосками, со срезанным венчиком, с обильными минеральными примесями в глиняной массе. Другая группа – это черепки *культуры штрихованной керамики*, найденные в очагах № 2, 5, 11, 13 и на территории между очагами. Выделялись черепки горшков, лежавшие рядом (рис. 15:7, 8), и черепки плоского тазика (рис. 15:11), а также черепки с гладкой поверхностью.

Кремневые орудия. Найдено 63222 экз. кремня. Из них обработанные составляют лишь 9% (за исключением нуклеусов и их частей). Стратиграфически выделялись лишь находки на небольшой площади слоя С (рис. 17), где было найдено 1312 экз. кремня. Это были одноплощадные нуклеусы неправильной формы, неретушированные и ретушированные ножевидные пластинки, несколько вкладышей, микрорезец, маленькие ножи, черешковый, трапециевидный, ланцетовидный наконечники, части наконечников копий, много скребков, резцов, а также ретушированные отщепы, орудия типа топориков, часть одного шлифованного топорика. Из этого слоя экземпляры кремня попали и в слой В.

К р е м н е в ы е о р у д и я слоев А и В можно было классифицировать лишь по типам.

Черешковых наконечников, разбросанных по всей территории, найден 21 экз. Наконечники в виде лаврового листа, найденные в основном на дне слоя В, могли относиться и к территории распространения слоя С (рис. 19:8, 9, 15, 19). Другая группа широких наконечников (рис. 19:7, 13, 16, 17) могла попасть туда случайно (во время охоты) из поселений раннего мезолита. Третью группу составляют наконечники с черешком из продолговатых ножевидных пластинок (рис. 19:1–6, 10–12, 14, 18).

Ланцетовидных наконечников найдено 50 экз. (рис. 20). Некоторые из них близки к мезолитным типам – это наконечники с острием на конце бугорка ножевидной пластинки (рис. 20:1, 15). Однако зачастую верхушки их на тонком конце (рис. 20:4–6, 8–10, 12, 14, 17–20). Основа натуральная или надломленная. С мезолитным типом ассоциируются и диагональные наконечники (рис. 20:2, 3, 7, 11, 13), лишь острие их без выемки. Больше всего их найдено в западной части раскопа (рис. 16).

В слое В найдено 15 трапециевидных наконечников. В основном это симметричные трапеции из частей ножевидных пластинок (рис. 21:3, 7, 10). Найдены также почти четырехугольные (рис. 21:8) и треугольные (рис. 21:1,

2, 5, 6) наконечники. Один из них относится к высоким (рис. 21:) и два к низким (рис. 21: 2) трапециям.

Треугольных наконечников и их частей найдено 44 экз. Встречались и нетипичные, малообработанные, как в очаге № 9 (рис. 22:1). Треугольные наконечники, свойственные *неманской культуре*, изготовлены из ножевидных пластинок, узкие и продолговатые (рис. 22:3, 4, 6, 9), зачастую лишь частично ретушированные. Сплошь ретушированные наконечники бывают с профилированными краями (рис. 22:5, 8, 10), им свойственны острые углы (рис. 22:12), из отщепов сделаны короткие равносторонние или сердцевидные наконечники (рис. 22:7, 11).

От наконечников копий найдены лишь осколки (рис. 22:13–15).

В качестве ножей использовались в основном ретушированные ножевидные пластинки. Найдено около 600 ретушированных и около 9000 неретушированных пластинок длиной до 7 см и шириной 3,5 см. Специально изготовленные ножи (их найдено 61 экз.) были поперечно вставные и продольно вставные. Некоторые поперечно вставные ножи изготовлены из ножевидных пластинок (рис. 24:11). Один отличающийся от других экземпляр (рис. 24:10). Большинство из них сделаны из отщепов, почти овальной формы (рис. 23:10, 12, 13, 17). Продольновставные ножи изготовлены из ножевидных пластинок с косо ретушированной спинкой (рис. 23:1, 4, 16), а чаще из отщепов с верхушкой в виде изогнутого клюва (рис. 23:2, 9, 11, 14, 15; 24:2–6, 9). Наиболее совершенными были ножи в виде лаврового листа с прямой острой верхушкой (рис. 23:5–7; 24:1, 7, 8).

Скребки составили основную часть находок (найдено 528 экз.). Планиграфически (рис. 25) их распространение соответствует общему распространению кремня. Около 2/3 находок составили короткие скребки из местного серого кремня (рис. 26:11, 14; 27:7–12), из качественного черноватого (рис. 26:7, 9, 13) и с коричневатой патиной (26:5, 8, 15). Найдены трапециевидные (рис. 26:9; 27:4, 5) и двухлезвийные (рис. 28:4, 5) скребки. Около 1/3 составили длинные и продолговатые скребки длиной 5–6,5 и шириной около 2 см (рис. 26:1–4, 8; 28:7). Встречались и крупные экземпляры, которые обычно были из качественного кремня (рис. 28:1, 3, 6).

Найдено 252 экз. резцов длиной 4–8 см, большинство из которых были сделаны из случайных отщепов. Средних по размеру резцов обнаружено немного (рис. 29:4, 12, 13, 15, 16), встречались и двухконечные (рис. 29:5), еще реже встречались боковые (рис. 29:6, 11, 14; 30:3). Большинство резцов ретушированные у верхушки (рис. 29:1, 2, 8–10, 17, 18), встречались и с режущим углом, сформированным при ретушировании (рис. 29:7). Резцов-близнецов найдено 43 экз. (рис. 30). Углубление между лезвиями могло использоваться в качестве скобеля.

В слоях В и А найдено 146 экз. скобелей с вогнутым лезвием. Большинство из них сделаны из толстых отщепов с ретушированной вогнутостью (рис. 31), однако было найдено и несколько орудий с 3–5 тщательно обработанными вогнутостями. Реже обнаруживались скобели с лезвием, вогнутым сбоку ножевидной пластинки, встречались и комбинированные экземпляры: с резцами и со скребками (рис. 31:7, 12, 15). Возможно, что некоторые скобели представляли собой фигурные изделия, изображающие зверят (рис. 32:1–3, 5, 6, 8).

Найдено 23 экз. шильев и сверл. Шилья были разными: в углу короткого отщепа (рис. 33:1–3, 9, 11), с длинным, постепенно сужающимся острием (рис. 34:4–6, 8, 10, 12) и с изогнутым острием (рис. 33:7). Для расширения отверстий использовались перфораторы (рис. 39:13, 14).

Клинки стамесок – редкая находка (рис. 32:10, 11). Они использовались для ювелирных работ.

Обнаружены ретушеры – трехребровые изделия с гладкими верхушками (рис. 33:16–18), а также подобные им экземпляры огнива (рис. 31:10).

Изделий типа топориков найдено 183 экз. (вместе с заготовками). Выделяются 6 типов топориков. К первому типу относятся овальные топорики из использованных нуклеусов (рис. 34:1, 3, 5–8, 10, 14), заостренные ножевидной пластинкой, ко второму типу – остро-обуховые линзовидного сечения миндалевидные топорики (рис. 35:2, 5–9; 36:3, 5), к третьему – трапециевидные топорики четырехугольного сечения (рис. 36:2, 6), к четвертому – пики с обоими острыми концами (рис. 34:4), к пятому – топорики с суженным обухом (рис. 36:1, 2, 4) и к шестому – топорики, суженные посередине (рис. 36:7–9).

Нуклеусов найдено 941, а их частей – 2550 экз. Для их изготовления использовался местный кремень, там же обработанный. Конкреции очень неправильной формы, такими же получились нуклеусы, хотя были попытки придать им геометрическую форму – двухплощадную призмовидную (рис. 38:1–4), однако основная форма нуклеусов одноплощадная конусовая (рис. 37:2, 5–7; 38:1, 2, 5, 7). Встречались также лодкообразные нуклеусы (рис. 38:4, 6).

Каменные изделия редки. Это – две слабо обработанные мотыги (рис. 39:1, 2), часть высверлины каменного топора, кусочки песчаниковой шлифовальной плиты, несколько редко применявшихся грузил, шариковидные камешки. Из украшений найдена одна подвеска из розового сланца (рис. 40).

Культурная принадлежность и хронология. Стратиграфически мы выделили лишь находки раннего неолита из слоя С, хотя часть их оказалась и в слое В. Закрытые комплексы – это находки очагов, которые способствовали распределению керамики по культурным группам, но особой роли в классификации кремневых орудий не сыграли. Мало сведений дала планиграфия, так как поселения на одном и том же месте создавались многократно, наслаиваясь одно на другое.

Материал этого поселения был отнесен к трем культурам: *неманской*, *жуцевской* и *штрихованной керамики*.

Много кремневых орудий унаследовано из мезолитной культуры, однако сплошного мезолитного культурного слоя здесь не было. Некоторые черешковые наконечники попали сюда случайно (во время охоты). Находки нижнего слоя относятся к раннему неолиту. Кроме того, некоторые свойственные лишь мезолиту типы изделий, т. е. такие, как карандашевидные нуклеусы и ретушированные вкладыши, отсутствуют. Установить, принадлежали ли ланцеты и трапеции к слою среднего неолита или же они все попали туда из нижнего слоя,

весьма трудно, так как большинство из них найдены в оползне, но в западной части они все же могли оказаться и из нижнего слоя.

Линию *неманской культуры* можно проследить на всем протяжении среднего неолита, который репрезентирует керамика из очагов № 1, 4, 7 и 8. Керамика очень разная. Следовательно, поселения здесь в этот период создавались неоднократно. Найденные в очагах скребки и резцы, за исключением коротких и самой примитивной формы ножей, ни о чем не говорят.

Керамика поздней *неманской культуры* с обилием в глиняной массе толченого кварцита и растительной примеси была найдена на всей обследуемой территории и в очагах № 6, 9, 10 и 12. Это был более продолжительный период заселения, которому свойственны керамика с оттисками столбиков и множество ножей прекрасной работы, особенно распространенных на месте концентрации данной керамики – около центра раскопа (рис. 18). Сюда же относится и большинство треугольных наконечников, овальных и остроубуховых топориков со шлифованным лезвием, а также каменные мотыги, терки и остатки костей домашних животных: свиней, коней, коз.

Применили мы и спорный критерий – желто-коричневую патину, которой были покрыты крупные одноплощадные и лодкообразные нуклеусы, а также толстые, короткие и крупные скребки, резцы, 2 треугольных наконечника (рис. 22:7, 12). Патиной были покрыты все оригинальные топорики (рис. 36) в подражание бронзовым. Их можно отнести к керамике тшцинецкого цикла (рис. 15:1).

Среди этих находок, в основном вмещающихся в одну цепь развития, выделяются скудные остатки стоянки с одним очагом № 3, относящиеся к *жуцевской культуре*. Керамика резко выделяется, у кремневых орудий часто повторяются одни и те же формы. Однако, учитывая склонность жителей данной культуры к престижным изделиям, можно полагать, что орудия, сделанные из привезенного черноватого кремня, были их наследством, тем более что они имеют специфическую форму. Это – продолговатые концевые, овальные, почти вокруг ретушированные или миндалевидные скребки (рис. 26), боковые резцы хорошей работы, треугольные наконечники, сделанные из отщепов, несколько различающиеся ножи, сделанные из черного кремня (рис. 23:6; 24:10), хотя большинство этих орудий были изготовлены из местного серого кремня, о чем свидетельствуют находки в очаге. Представители *жуцевской культуры* жили на той же территории, рядом с представителями *неманской культуры*. Это, по всей вероятности, был период между средним неолитом с керамикой, украшенной жемчужинами, и поздним неолитом с керамикой, украшенной столбиками.

Другой культурой, не вмещающейся в эту цепь развития, является *культура штрихованной керамики*, представители которой обосновались на холме, оставленном предыдущими жителями. Эта культура датируется ранним периодом железного века. Данная культура образовалась в результате взаимодействия разных культур.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Маргяй 1 – поселение каменного века
Рис. 2. План расположения Маргяй 1. Пронумерованы обследованные участки
Рис. 3. Обследованный участок с местами разрезов, отмеченными на рис. 4
Рис. 4. Разрезы: 1 – почва и дерн (слой А), 2 – серо-коричневатый песок (слой В), 3 – чисто–коричневатый песок (слой С), 4 – черноватый песок, 5 – угольки, 6 – углистый песок, 7 – белый песок (материк), 8 – светло-серый песок, 9 – кремень, 10 – черепки горшков, 11 – камни
Рис. 5. Работы на раскопках
Рис. 6. Расположение очагов на обследованном участке: 1 – *неманской культуры* среднего неолита, 2 – позднего периода *неманской культуры*, 3 – *жуцевской культуры*, 4 – *культуры штрихованной керамики*, 5 – участок, на котором распространены находки из слоя С
Рис. 7. Разрезы очагов № 1–8
Рис. 8. Разрезы очагов № 9–13
Рис. 9. Фотоснимки очагов: № 6 (1, 2); № 7 (3–4) и № 9 (5)
Рис. 10. Распространение отличительных элементов керамической орнаментики: 1 – жемчужины, 2 – отступающая лопатка, 3 – шнуровые, 4 – столбики
Рис. 11. Часть горшка, украшенного жемчужинами, из очага № 4
Рис. 12. Керамика *неманской культуры*, украшенная жемчужинами, отступающей лопаткой и надрезами
Рис. 13. Керамика *неманской культуры*, украшенная столбиками и штрихами
Рис. 14. Керамика *жуцевской культуры*
Рис. 15. Поздняя керамика
Рис. 16. Распространение кремневых находок на обследованном участке
Рис. 17. Кремневые орудия из нижнего культурного слоя (С)
Рис. 18. Распространение некоторых типов изделий на обследованном участке: 1 – черешковые, 2 – ланцетовидные, 3 – трапециевидный, 4 – треугольные наконечники стрел, 5 – ножи
Рис. 19. Черешковые наконечники: 1–10 – из слоя В, 11–19 – из слоя А
Рис. 20. Ланцетовидные наконечники
Рис. 21. Трапециевидные наконечники
Рис. 22. Треугольные наконечники и острия копий
Рис. 23. Ножи
Рис. 24. Ножи
Рис. 25. Распространение скребков на обследованном участке

Рис. 26. Скребки из слоя А
Рис. 27. Скребки из слоя В
Рис. 28. Наиболее крупные скребки из слоя В
Рис. 29. Резцы
Рис. 30. Резцы-близнецы из слоя В
Рис. 31. Скобели с вогнутым лезвием
Рис.32. Скобели с вогнутым лезвием, орудия специального назначения, клинки стамесок
Рис. 33. Шилья, острия, ретушеры
Рис. 34. Овальные топорики из слоя В
Рис. 35. Остроообуховые топорики
Рис. 36. Патинированные желтым топорики
Рис. 37. Нуклеусы
Рис. 38. Нуклеусы
Рис. 39. Каменные мотыги
Рис. 40. Сланцевая подвеска

Перевела Она Дундайте